

**PRAWO
A
RELIGIA
NA
WYSPACH
BRYTYJSKICH**

**REDAKCJA NAUKOWA
MAKSYMILIAN STANULEWICZ
KONRAD NOWICKI
EMIL PLEWA**

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

PRAWO A RELIGIA
NA WYSPACH BRYTYJSKICH

REDAKCJA NAUKOWA
MAKSYMILIAN STANULEWICZ
KONRAD NOWICKI
EMIL PLEWA

PRAWO
A
RELIGIA
NA
WYSPACH
BRYTYJSKICH

REDAKCJA NAUKOWA
MAKSYMILIAN STANULEWICZ
KONRAD NOWICKI
EMIL PLEWA

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

REDAKCJA NAUKOWA:

PROF. UAM DR HAB. MAKSYMILIAN STANULEWICZ

MGR KONRAD NOWICKI

MGR EMIL PLEWA

RECENZJA

PROF. UAM DR HAB. PRZEMYSŁAW KRZYWOSZYŃSKI

KOREKTA REDAKTORSKA, SKŁAD I PROJEKT OKŁADKI

KAROL ŁUKOMIAK

MONOGRAFIA POWSTAŁA Z INICJATYWY:

Koło Naukowe Prawa Wyznaniowego
WPiA UAM

© COPYRIGHT BY AUTHORS & ARCHAEGRAPH

ISBN: 978-83-67959-04-9

WERSJA ELEKTRONICZNA DOSTĘPNA NA STRONIE INTERNETOWEJ WYDAWCY:

www.archaeograph.pl

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

ŁÓDŹ 2023

SPIS TREŚCI

PRZEDMOWA.....	7
STATUS ARCYBISKUPA CANTERBURY W KOŚCIELE ANGLII.....	9
EMIL PLEWA	
STATUS ARCYBISKUPA YORKU W KOŚCIELE ANGLII.....	53
EMIL PLEWA	
MONARCHIA BRYTYJSKA Z PERSPEKTYWY STOLICY APOSTOLSKIEJ NA PODSTAWIE PIELGRZYMKI PAPIEŻA BENEDYKTA XVI W 2010 ROKU.....	79
JURAND ŻELISŁAWSKI	
KONFLIKT PROTESTANCKO-KATOLICKI W IRLANDII PÓŁNOCNEJ Z PERSPEKTYWY PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO.....	103
SZYMON STARZYK, MATEUSZ SYNORADZKI	
ROZWÓD W PRAWIE ANGIELSKIM I PRAWIE POLSKIM W KOMPARYCJI DO INSTYTUCJI UNIEWAŻNIENIA MAŁŻEŃSTWA WYZNANIOWEGO W OBRZĄDKU RZYMSKOKATOLICKIM.....	127
WOJCIECH PETRYKOWSKI	
KOMPARATYSTYCZNE STUDIUM KARNOPRAWNEJ OCHRONY RELIGII J JEJ WYZNAWCÓW NA PRZYKŁADZIE PRAWA BRYTYJSKIEGO I POLSKIEGO.....	139
TOBIASZ DWORAK, KONRAD NOWICKI	
JAK OBRAZIĆ TO, CZEGO OBRAZIĆ SIĘ NIE DA, CZYLI CZY JEST DZIŚ JESZCZE MIEJSCE NA PENALIZACJĘ OBRAZY UCZUĆ RELIGIJNYCH? UWAGI W ŚWIETLE DOŚWIADCZEŃ PRZESTĘPSTWA BLASFEMII W SYSTEMIE COMMON LAW.....	153
MAGDALENA RÓŻA KRYSIAK	
DIECEZJE KOŚCIOŁÓW ANGLIKAŃSKICH ORAZ KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO NA WYSPACH BRYTYJSKICH.....	181
EMIL PLEWA	

PRZEDMOWA

Zjednoczone Królestwo, a także obszary dawnych dominiów tworzących dziś *Commonwealth* stanowi fenomen od blisko pięciu wieków fenomen wyznaniowy na religijnej mapie nie tylko Europy ale i świata. Słynny *Akt Supremacji* wydany w 1534 roku przez Parlament z inicjatywy Henryka VIII i jego kanclerza Thomasa Cromwella, stanowi początek z jednej strony reformacji angielskiej zaś z drugiej – kształtowania się modelu kościoła anglikańskiego i jego doktryny.

Ta ostatnia zresztą ulegała przemianom, zwłaszcza liturgicznym, raz to zbliżając się do kalwinizmu (1559-1839 z wyjątkiem *Restauracji Stewartów*) a raz do katolicyzmu (1534 – 1547 i od 1839 po czasy obecne). Zmiany te i ich trwanie zawsze były odbiciem procesów politycznych zachodzących na Wyspach i owej specyfiki kościoła anglikańskiego, który nie jest ani luteraniskim „kościółem w państwie” ani kalwińską teokracją lecz odrębnym wyznaniem reformowanym, z monarchą jako głową i obrońcą wiary na czele, o ekskluzywnym charakterze.

Monografia, którą kierujemy do rąk Czytelników, stanowi próbę ukazania wielowarstwowej i złożonej problematyki relacji jaka zachodziła i zachodzi pomiędzy tronem, kościołem a prawem w Zjednoczonym Królestwie.

Autorzy poszczególnych tekstów naświetlając poszczególne problemy z tym związane, odkrywają często obszary nowe, nieznanne polskiemu czytelnikowi, zaś w warstwie doktrynalnej i historycznej bez wątpienia zupełnie odmienne od historii i doświadczeń polskiego katolicyzmu.

Tym bardziej zatem tom niniejszy zasługuje na uwagę, stanowiąc cenne uzupełnienie wiedzy na temat mozaiki wyznaniowej świata współczesnego. Jeśli zaś stanie się dodatkowo dla Czytelników inspiracją dla dyskusji i dalszych poszukiwań, będzie to stanowiło przedmiot wielkiej satysfakcji dla Autorów.

Prof. UAM dr hab. Maksymilian Stanulewicz

STATUS ARCYBISKUPA CANTERBURY W KOŚCIELE ANGLII

Abstrakt: W strukturach Kościoła Anglii szczególną pozycję zajmuje arcybiskup Canterbury, najstarszej angielskiej diecezji i prowincji kościelnej. Choć w średniowieczu zasiadający na katedrze św. Augustyna toczyli spory z konkurencyjną prowincją Yorku o potwierdzenie swojego wyjątkowego statusu, to byli oni faktycznymi przywódcami kościoła w Anglii. Zdarzenia związane z reformacją tylko potwierdziły prymat arcybiskupów Canterbury, czyniąc z nich duchowych przywódców Kościoła Anglii, którzy później na skutek zdarzeń historycznych stali się duchowymi przywódcami Wspólnoty anglikańskiej na całym świecie. Rozdział jest poświęcony przedstawieniu pozycji arcybiskupa Canterbury w ramach struktur Kościoła Anglii oraz Wspólnoty anglikańskiej. Jego pozycja jest tym większa, że przyjęty model państwa wyznaniowego na terenie Anglii czyni z arcybiskupa także członkiem organów państwowych. W pracy przedstawiono rolę, status, pełnione funkcje oraz przywileje należne arcybiskupom Canterbury. Opisano także inne stanowiska w ramach Kościoła Anglii, a które nierozzerwalnie związane są z posługą Arcybiskupa. W tekście zamieszczono także obszernie wyjaśnienia związane z właściwą dla Kościoła Anglii terminologią czy też objaśnienia dotyczące specyfiki jego struktur i prawa wewnętrznego. Całość opatrzone rysem historycznym ułatwiającym zrozumienie stanu aktualnego. Pracę oparto na anglojęzycznej literaturze przedmiotu. Stan faktyczny i prawny na dzień 31 sierpnia 2023 r.

Słowa kluczowe: arcybiskup Canterbury, diecezja Canterbury, prowincja Canterbury, prymas całej Anglii, Kościół Anglii, anglikanizm.

1. POCZĄTKI BISKUPSTWA

Rozprzestrzenianie się chrześcijaństwa oraz tworzenie struktur kościelnych, na poszczególnych ziemiach w okresie średniowiecza, zwykle związane było z nawróceniem lokalnego władcy oraz utworzeniem biskupstwa, które najczęściej stawało się siedzibą pierwszej metropolii kościelnej. Diecezja powstała za sprawą działalności Canterbury świętego Augustyna z Canterbury¹, który przybył na polecenie papieża Grzegorza I do Kentu w 597 roku, gdzie nawrócił na chrześcijaństwo ówczesnego króla Æthelberta I². Dzieje chrześcijaństwa w Anglii sięgają czasów wcześniejszych, aniżeli nawrócenie władców Kentu, ale dopiero to wydarzenie dało podstawy pod budowę struktur Kościoła na tych ziemiach³. Początkowo diecezje miały powstać w Londynie oraz w Yorku, jednakże ze względu na szerzący się pelagianizm oraz z pobudek politycznych, Augustyn postanowił jedną ze stolic biskupich ustanowić nie w Londynie, lecz w Canterbury⁴. Potocznie mówi się, że arcybiskupi Canterbury zasiadają na katedrze świętego Augustyna czy też tron świętego Augustyna, pomimo że pierwotny tron biskupi nie dotrwał do naszych czasów⁵.

2. SPÓR O PIERWSZEŃSTWO

W XI wieku doszło do sporu pomiędzy arcybiskupem Yorku Tomaszem z Bayeux⁶ a arcybiskupem Canterbury Lanfrankiem z Becu⁷, o to któremu zwierzchnikowi z dwóch angielskich prowincji kościelnych przysługuje prymat. Lanfrank żądał złożenia mu przysięgi posłuszeństwa nie tylko przez

¹ J.P. Delaney, *Dictionary of Saints*, New York 1980, ss. 67-68.

² B. Yorke, *Kings and Kingdoms of Early Anglo-Saxon England*, London 1990, ss. 32-34; H. Fros, F. Sowa, *Księga imion i świętych*, t. 2, Kraków 1997, ss. 195-196; J.E. Morby, *Dynastie świata*, Kraków 1995, s. 112; R. Michałowski, *Historia powszechna. Średniowiecze*, Warszawa 2012, ss. 161-162.

³ T.J. Zieliński, *Państwowy Kościół Anglii. Studium prawa wyznaniowego*, Warszawa 2016, s. 33; W. Lipoński, *Narodziny cywilizacji Wysp Brytyjskich*, Poznań 1995, s. 139 i n.; J.R.H. Moorman, *A History of the church in England*, Harrisburg 1980, s. 4; C. Thomas, *Christianity in Roman Britain to A.D. 500*, London 1985.

⁴ N. Brooks, *The Early History of the Church of Canterbury*, Leicester 1984, ss. 3-14.

⁵ M.M. Reeve, *A Seat of Authority: The Archbishop's Throne at Canterbury Cathedral*, „Gesta” 2003, vol. 42 (2), ss. 131-142; G.H. Cook, *The English Cathedral*, London 1957, s. 125; *The Cathedral and Metropolitan Church of Christ Canterbury*, Canterbury Cathedral, <https://web.archive.org/web/19991128190726/http://www.canterbury-cathedral.org/> [dostęp: 23.08.2023].

⁶ H.E.J. Cowdrey, *Thomas [Thomas of Bayeux, Thomas of York]*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

⁷ H.E.J. Cowdrey, *Lanfranc*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

podległych mu biskupów sufraganów⁸, ale też od Arcybiskupa Yorku⁹, chociaż poprzednicy Lanfranka rościli sobie nawet prawo do prymatu na całych Wyspach Brytyjskich¹⁰. Obaj w tej kwestii interweniowali w Rzymie u papieża Aleksandra II, który jednak, podobnie jak jego następcy, nie chciał mieszać się w lokalny spór i nakazał rozstrzygnąć spór na miejscu w Anglii przy udziale legata papieskiego. Sprawę rozpoznano na dwóch posiedzeniach. Najpierw w dniu 8 kwietnia 1972 roku w kaplicy królewskiej na zamku w Winchester, a następnie dnia 27 maja 1972 roku na zamku w Windsorze, gdzie spór rozstrzygnięto na korzyść Arcybiskupa Canterbury Lanfranca¹¹, chociaż nie sposób nie pominąć faktu, że przy rozstrzyganiu sporu był obecny król Wilhelm I Zdobywca, który sprzyjał Lanfrankowi¹². Porozumienie z Winchesteru (ang. *accord of Winchester*)¹³ zostało później potwierdzone przez papieża, jednakże nakazywało ono jedynie arcybiskupowi Yorku Tomaszowi złożyć przysięgę wierności Arcybiskupowi Yorku Lanfrankowi i jego następcom. Porozumienie nie rozstrzygało kwestii prymatu oraz jego skutki nie obejmowały następców Tomasza¹⁴ dlatego po jego śmierci spór na nowo odżył¹⁵ zaostrzając się w szczególności pod rządami arcybiskupów Canterbury Anzelma¹⁶ i Tomasza Becketa¹⁷, którzy walczyli o uznanie swojego prymatu. Konflikt był zaogniany także za sprawą prób podejmowanych zarówno przez arcybiskupów Canterbury i arcybiskupów Yorku, zmierzających do potwierdzenia swoich zwierzchności nad pozostałymi terenami Wysp Brytyjskich, w szczególności nad Szkocją, ale także nad Walią oraz Irlandią¹⁸.

⁸ Sufragan w rozumieniu katolickim.

⁹ F. Barlow, *The English Church 1066–1154: A History of the Anglo-Norman Church*, New York 1979, ss. 39–42.

¹⁰ Zob. Beda, *Ecclesiastical History of the English People*, London 1991.

¹¹ U.R. Blumenthal, *The Investiture Controversy: Church and Monarchy from the Ninth to the Twelfth Century*, Filadelfia 1988, s. 151.

¹² F. Barlow, *The English Church...*, s. 61.

¹³ F.M. Stenton, *Anglo-Saxon England*, Oxford 1971, ss. 664–665.

¹⁴ D. Bates, *William the Conqueror*, Stroud 2001, ss. 169–170; D.C. Douglas, *William the Conqueror: The Norman Impact Upon England*, Berkeley 1964, ss. 321–323.

¹⁵ M. Ruud, *Episcopal Reluctance: Lanfranc's Resignation Reconsidered*, „Albion” 1987, Vol. 19 No. 2, ss. 165–167; D. Carpenter, *The Struggle for Mastery: The Penguin History of Britain 1066–1284*, New York 2004, s. 99.

¹⁶ F. Barlow, *William Rufus*, Berkeley 1983, s. 308 i n.

¹⁷ C. Duggan, *From the Conquest to the Death of John*, [w:] C.H. Lawrence (red.), *The English Church and the Papacy in the Middle Ages*, Stroud 1965, ss. 63–116; F. Barlow, *Thomas Becket*, Berkeley 1986, ss. 84–145; W.L. Warren *Henry II*, Berkeley 1973, s. 503.

¹⁸ M. Brett, *The English Church Under Henry I*, Oxford 1975, s. 52.

Spór zaczął tracić na znaczeniu w drugiej połowie XII w.¹⁹, jednakże trwał z różną intensywnością do czasu rozstrzygnięcia konfliktu przez papieża Innocentego VI (1352–1362)²⁰, który przyznał pierwszeństwo arcybiskupowi Canterbury, nadając mu tytuł „prymasa całej Anglii”, natomiast arcybiskupowi Yorku pozostawiając tytuł „prymasa Anglii”²¹, jednakże uznając wzajemną niezależność prowincji. Jednakże prymat miał w zasadzie charakter symboliczny i honorowy. Podobna niezgoda w tym samym czasie miała miejsce w Irlandii pomiędzy arcybiskupem Armagh a arcybiskupem Dublina²².

Po zerwaniu jedności z papieżem za sprawą aktu supremacji z 1534 roku²³, sprawę postanowiono uregulować ustawowo już w ramach struktur Kościoła Anglii jako kościoła narodowego. Prymat arcybiskupa Canterbury został potwierdzony przez parlament Anglii w 1539 roku za sprawą sekcji 3 *The House of Lords Precedence Act 1539* potwierdzając pierwszeństwo arcybiskupa Canterbury²⁴. Pomimo próby rekatolicyzacji Anglii arcybiskup Canterbury utrzymał swój status, który został ponownie potwierdzony w 1559 roku, gdy to ponownie zerwano jedność z papieżem²⁵.

3. ROLA I STATUS

Historycznie wyboru arcybiskupa Canterbury dokonywali mnisi z przykatedralnego klasztoru, a w późniejszych czasach nominacji dokonywał papież czy też panujący monarcha. Współcześnie proces wyboru jest bardziej skomplikowany²⁶.

Arcybiskup Canterbury stoi na czele diecezji Canterbury. Równocześnie jest arcybiskupem metropolitą²⁷ prowincji Canterbury, którą tworzy łącznie

¹⁹ C.R. Young, *Hubert Walter: Lord of Canterbury and Lord of England*, Durham 1968, ss. 88-89; I.S. Robinson, *The Papacy 1073–1198: Continuity and Innovation*, Cambridge 1990, ss. 173-174.

²⁰ J. Rollo-Koster, *Avignon and Its Papacy, 1309-1417: Popes, Institutions, and Society*, Cambridge 2015, ss. 81-86.

²¹ Tamże.

²² Zob. J. MacGeoghegan, G. O'Brien (red.), *The history of Ireland, ancient and modern*, Dublin 1844, s. 337; A. Gwynn, *The Irish Church in the 11th and 12th Centuries*, Dublin 1992; M.J. Brennan, *An Ecclesiastical History of Ireland, Volume I*, Dublin 1840, ss. 377–378.

²³ *Act of Supremacy*; zob. T. Grzebyk, *Historyczno-prawne uwarunkowania utworzenia przez Henryka VIII angielskiego Kościoła państwowego w 1534 r.*, „Saeculum Christianum. Pismo Historyczne” 2018, Nr 25, ss. 198-205.

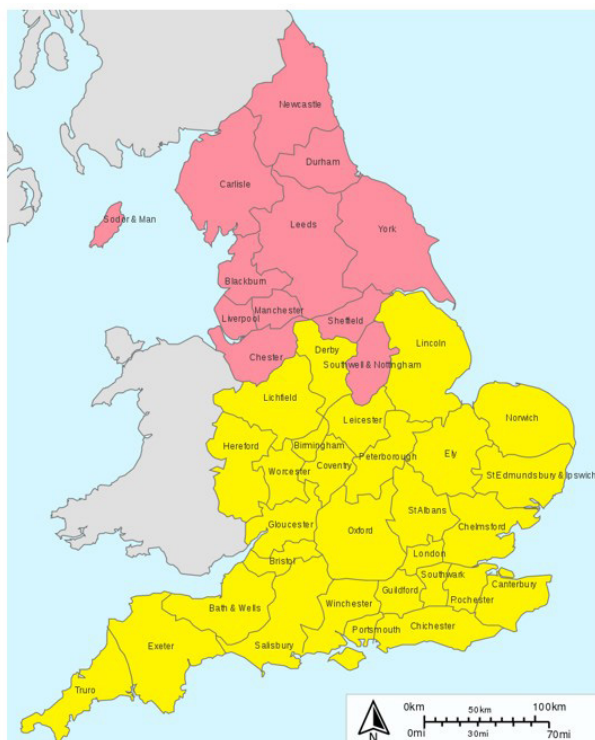
²⁴ Section 3 *The House of Lords Precedence Act 1539*.

²⁵ *Act of Supremacy*; H. Zins, *Historia Anglii*, Wrocław 2001, s. 138.

²⁶ Zob. *The Principles of Canon Law Common to the Churches of the Anglican Communion*, London 2022, Principle 36; Zob. *Choosing Diocesan Bishops in the Church of England*, <http://peterowen.org.uk/articles/choosing.html> [dostęp: 23.08.2023].

²⁷ Określenie rzadko używano w Kościele Anglii.

30 diecezji, obejmujących ok. 2/3 terytorium Anglii²⁸, Wyspy Normandzkie oraz 1/6 powierzchni ziemskiego globu, za sprawą diecezji Gibraltaru w Europie, która swoją jurysdykcją obejmuje całą Europę kontynentalną, Maroko, Mongolię oraz częściowo terytorium dawnego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich²⁹. Co jednak nie oznacza, że w każdym z tych państw diecezja posiada swoje parafie³⁰.

Mapa 1. Diecezje Kościoła Anglii w Wielkiej Brytanii³¹.

■ Province of Canterbury ■ Province of York

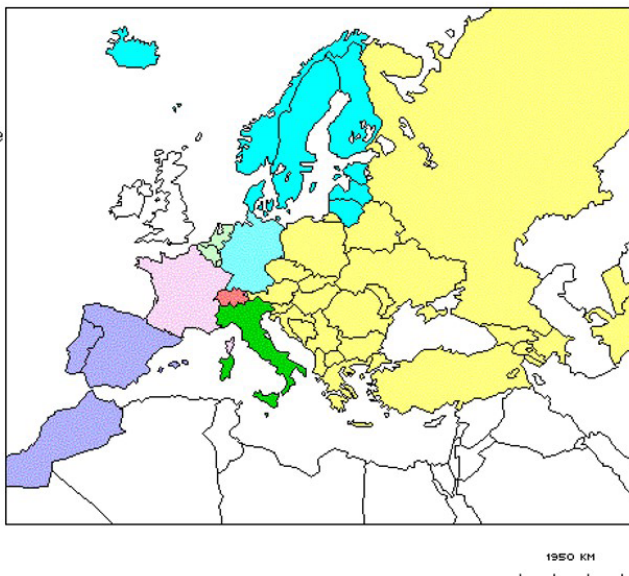
²⁸ *Archbishop's Roles and Responsibilities, Diocese of Canterbury*, Archbishop of Canterbury website, <https://web.archive.org/web/20080214162316/http://www.archbishopofcanterbury.org/754> [dostęp: 23.08.2023].

²⁹ *Diocese in Europe*, Anglican Communion, <https://www.anglicancommunion.org/structures/member-churches/member-church/diocese.aspx?church=england&dio=diocese-in-europe> [dostęp: 23.08.2023]; *Diocese in Europe*, <https://www.europe.anglican.org/> [dostęp: 23.08.2023].

³⁰ Więcej o podziale administracyjnym kościołów działających na Wyspach Brytyjskich zob. E. Plewa, *Diecezje kościołów anglikańskich oraz Kościoła Katolickiego na Wyspach Brytyjskich*, [w:] M. Stanulewicz, K. Nowicki, E. Plewa (red.), *Prawo a religia na Wyspach Brytyjskich*, Łódź 2023; *Find a church*, Diocese in Europe, <https://www.europe.anglican.org/find-church> [dostęp: 23.08.2023].

³¹ Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dioceses_of_Church_of_England.svg [dostęp: 23.08.2023].

Archdeaconries of
the diocese of
Gibraltar in Europe

Mapa 2. Diecezja Gibraltaru w Europie z podziałem na archidiakonaty³².

Nadzorowi arcybiskupa Canterbury podlegają także pozaprowincjonalne kościoły anglikańskie (ang. *extra-provincial Anglican churches*), czyli małe, częściowo niezależne wspólnoty/kościół/jednostki administracyjne, tworzące własną diecezję, ale niebędące częścią żadnej prowincji kościelnej³³. Do bezpośredniego zarządzania owymi kościołami są wyznaczani osobni biskupi, z wyjątkiem Falklandów, których biskupem jest *ex officio* arcybiskup Canterbury³⁴. Aktualnie funkcjonuje pięć tego typu wspólnot³⁵:

1. Kościół Anglikański Bermudów (ang. *The Anglican Church of Bermuda*)³⁶,
2. Kościół Ceylonu (ang. *The Church of Ceylon*)³⁷,

³² Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Anglican_Diocese_in_Europe_map.svg [dostęp: 23.08.2023].

³³ Principle 15.2, 15.5 *The Principles of Canon Law...*

³⁴ D. Milmine (red.), *La Comunión Anglicana...*, s. 11; *Crockford's Clerical Directory, 1977-1979*, London 1979, s. 241, 335 i 594.

³⁵ *Member Churches*, Anglican Communion, <https://www.anglicancommunion.org/structures/member-churches.aspx> [dostęp: 23.08.2023].

³⁶ *Bermuda (Extra-Provincial to Canterbury)*, Anglican Communion, <https://www.anglicancommunion.org/structures/member-churches/member-church.aspx?church=bermuda> [dostęp: 23.08.2023].

³⁷ *The Church of Ceylon (E-P to the Archbishop of Canterbury)*, Anglican Communion, <https://www.anglicancommunion.org/structures/member-churches/member-church.aspx?church=ceylon> [dostęp: 23.08.2023].

3. Parafia na Falklandach (ang. *The Parish of the Falkland Islands*)³⁸,
4. Luzytański Katolicki Apostolski Kościół Ewangelicki (ang. *The Lusitanian Catholic Apostolic Evangelical Church*)³⁹,
5. Hiszpański Reformowany Kościół Episkopalny (ang. *The Spanish Reformed Episcopal Church*)⁴⁰.

Arcybiskupowi przysługuje tytuł „Prymasa Całej Anglii” (ang. *Primate of All England*)⁴¹. Pomimo, że formalną głową Kościoła Anglii jest brytyjski monarcha (ang. *Supreme Governor of the Church of England*)⁴², a przy tym nosi tytuł obrońcy wiary (ang. *Defender of the Faith*)⁴³, to arcybiskup Canterbury jest jego faktycznym i duchowym przywódcą. Arcybiskupowi Canterbury podlegają także bezpośrednio struktury Kościoła Anglii w ramach Brytyjskich Sił Zbrojnych (ang. *British Armed Forces*)⁴⁴ oraz sprawuje *ex officio* funkcję biskupa Falklandów (ang. *Bishop of the Falkland Islands*)⁴⁵.

W organach Kościoła Anglii arcybiskup Canterbury *ex officio* pełni następujące funkcje:

1. Przewodniczący Izby Biskupów (ang. *Presidents of the House of Bishops*)⁴⁶, gdzie wchodzi także w skład Stałego Komitetu (ang. *Standing Committee*)⁴⁷;

³⁸ *Falkland Islands (Extra-Provincial to Canterbury)*, Anglican Communion, <https://www.anglicancommunion.org/structures/member-churches/member-church.aspx?church=falkland-islands> [dostęp: 23.08.2023].

³⁹ *The Lusitanian Church (E-P to the Archbishop of Canterbury)*, Anglican Communion, <https://www.anglicancommunion.org/structures/member-churches/member-church.aspx?church=portugal> [dostęp: 23.08.2023].

⁴⁰ *The Reformed Episcopal Church of Spain (E-P to the Archbishop of Canterbury)*, Anglican Communion, <https://www.anglicancommunion.org/structures/member-churches/member-church.aspx?church=spain> [dostęp: 23.08.2023].

⁴¹ *Archbishop's Roles and Responsibilities, Overview*, Archbishop of Canterbury website, <https://web.archive.org/web/20080122061247/http://www.archbishopofcanterbury.org/105> [dostęp: 23.08.2023].

⁴² Por. preface i article 37 *Thirty-Nine Articles; Act of Settlement of 1701*.

⁴³ T.J. Zieliński, *Miejsce religii w porządku konstytucyjnym Wielkiej Brytanii*, „Rocznik Teologiczny” 2009, nr 1-2 (51), ss. 63-64; T.J. Zieliński, *Prawa i powinności monarchy brytyjskiego wobec religii urzędowej i Kościołów państwowych*, [w:] H. Paprocki (red.), *Wiara i poznanie. Księga pamiątkowa dedykowana Jego Eminencji Profesorowi Sawie (Hrycuniakowi) Prawosławnemu Metropolicie Warszawskiemu i Całej Polski*, Białystok 2008.

⁴⁴ *Archbishop's Roles and Responsibilities, Archbishop as Patron*, Archbishop of Canterbury website, <https://web.archive.org/web/20080122175917/http://www.archbishopofcanterbury.org/109> [dostęp: 23.08.2023].

⁴⁵ *Crockford's Clerical Directory 87th Issue, 1977-1979*, London 1979, s. 241; D. Milmine (red.), *La Comunion Anglicana en América Latina Santiago*, Chile 1993, s. 11.

⁴⁶ *House of Bishops*, Church of England, <http://www.cofe.anglican.org/about/gensynod/houseofbishops/> [dostęp: 23.08.2023].

⁴⁷ *House of Bishops*, The Church of England <https://www.churchofengland.org/about/general-synod/structure/house-bishops> [dostęp: 23.08.2023].

2. Współprzewodniczący Synodu Generalnego (ang. *Joint Presidents of the General Synod*)⁴⁸;
3. Współprzewodniczący Rady Arcybiskupów (ang. *Joint Presidents of The Archbishops' Council*)⁴⁹;
4. Komisarz Kościelny (ang. *Church Commissioners*)⁵⁰.

Ponadto arcybiskup jest Canterbury duchowym przywódcą Wspólnoty Anglikańskiej na świecie i *primus inter pares* wśród biskupów przywódców poszczególnych wspólnot. Pomimo że jego władza, podobnie jak działalność Kościoła Anglii, ograniczona jest tylko do terytorium Anglii⁵¹. W ramach swojej wysokiej pozycji jako przywódca religijny, pełni także rolę ekumeniczną oraz angażuje się na rzecz dialogu międzyreligijnego⁵². Jako piastun jednej z tzw. pięciu wielkich stolic⁵³ *ex officio* zasiada w Izbie Lordów jako tzw. ang. *Lord Spiritual*⁵⁴.

Wiele funkcji i tytułów honorowych przysługuje arcybiskupowi Canterbury *ex officio* jak na przykład funkcja kanclerza *Canterbury Christ Church University* (CCCU) (ang. *Chancellor of Canterbury Christ Church University*)⁵⁵ czy też wizytatora innych instytucji akademickich oraz patrona różnych organizacji charytatywnych⁵⁶.

Mnogość ról pełnionych przez arcybiskupa Canterbury w pewnym stopniu odzwierciedla ceremoniał potrójnej intronizacji arcybiskupa. Najpierw zasiada na tronie w chórze – jako arcybiskup Canterbury (biskup diecezjalny),

⁴⁸ *General Synod*, The Church of England, <https://www.churchofengland.org/about/general-synod/> [dostęp: 23.08.2023].

⁴⁹ *Archbishops' Council*, The Church of England, <https://www.churchofengland.org/about/leadership-and-governance/archbishops-council#na> [dostęp: 23.08.2023].

⁵⁰ T.J. Zieliński, *Państwowy Kościół Anglii...*, Warszawa 2016, s. 206; M. Rynkowski, *Prawo Kościoła Anglii jako część systemu prawa Anglii*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2015, nr 18, ss. 2005-206; *Archbishop's Roles and Responsibilities*, *Church of England*, Archbishop of Canterbury website, <https://web.archive.org/web/20080213212116/http://www.archbishopofcanterbury.org/1316> [dostęp: 23.08.2023].

⁵¹ *Archbishop's Roles and Responsibilities*, *Anglican Communion*, Archbishop of Canterbury website, Anglican Communion, <https://web.archive.org/web/20080122153935/http://www.archbishopofcanterbury.org/106> [dostęp: 23.08.2023].

⁵² *Archbishop's Roles and Responsibilities*, *Overview...*

⁵³ Canterbury, York, Londyn, Durham, Winchester.

⁵⁴ Łącznie w Izbie Lordów zasiada 26 Lordów Duchownych zasiadających w tzw. Ławie Biskupiej, zob. *Lords Spiritual*, The Church of England in Parliament, <https://churchinparliament.org/about-the-lords-spiritual/> [dostęp: 23.08.2023].

⁵⁵ *Chancellor*, Canterbury Christ Church University, <https://www.canterbury.ac.uk/about-us/leadership-and-governance/chancellor> [dostęp: 23.08.2023].

⁵⁶ *Archbishop's Roles and Responsibilities*, *Archbishop as Patron*, Archbishop of Canterbury website, <https://web.archive.org/web/20080122175917/http://www.archbishopofcanterbury.org/109> [dostęp: 23.08.2023].

potem w kapitule jako tytularny opat, a finalnie zasiada na katedrze św. Augustyna jako prymas całej Anglii⁵⁷.

W ramach organów państwowych Zjednoczonego Królestwa zwyczajowo (na mocy konwenansu) *ex officio* jest mianowany członkiem Tajnej Rady Jego Królewskiej Mości⁵⁸ (ang. *His Majesty's Most Honourable Privy Council (Privy Council)*)⁵⁹.

Siedzibą arcybiskupa jest katedra w Canterbury (ang. *Cathedral and Metropolitan Church of Christ at Canterbury*) zwana także Katedrą Kanterberyjską⁶⁰. Oficjalną rezydencją arcybiskupa Canterbury jest Pałac *Lambeth* w Londynie⁶¹. Do dyspozycji ma także rezydencję obok katedry w Canterbury *The Old Palace*, który obejmuje odrestaurowany fragment średniowiecznego pałacu arcybiskupów⁶². Przykatedralna rezydencja stanowi także rezydencję biskupa Dover, sufragana arcybiskupa Canterbury⁶³. Historycznie arcybiskupi posiadali jeszcze inne rezydencje: Croydon Palace⁶⁴, Addington Palace⁶⁵,

⁵⁷ *Enthronement of Justin Welby, 105th Archbishop of Canterbury (Highlights)* - (c) BBC 2013, Youtube.com, <https://www.youtube.com/watch?v=DLirdU0QIdM> [dostęp: 23.08.2023].

⁵⁸ Też jako: Najczcigodniejsza Tajna Rada Jego Królewskiej Mości, w skrócie: Tajna Rada.

⁵⁹ O. Gay, A. Rees, *The Privy Council*, London 2005, zob. T.J. Zieliński, *Państwowy Kościół Anglii. Studium prawa wyznaniowego*, Warszawa 2016, ss. 191-224.

⁶⁰ J. Foyle, *The Architecture of Canterbury Cathedral*, London 2013; *Our story*, Canterbury Cathedral, <https://www.canterbury-cathedral.org/our-story/> [dostęp: 23.08.2023]; *The Archbishop and Canterbury Diocese*, The Archbishop of Canterbury, <https://www.archbishopofcanterbury.org/about-archbishop/archbishop-and-canterbury-diocese> [dostęp: 23.08.2023].

⁶¹ *Archbishop's Roles and Responsibilities, Lambeth Palace*, Archbishop of Canterbury website, <https://web.archive.org/web/20080201103935/http://www.archbishopofcanterbury.org/108> [dostęp: 23.08.2023].

⁶² E. Hasted, *Canterbury: Archbishop's palace and precincts*, [w:] E. Hasted (red.) *The history and topographical survey of the county of Kent*, vol. 11, Canterbury 1800, ss. 294-303; E. Hasted, *The archbishops: Palaces and castles*, [w:] E. Hasted (red.) *The history and topographical survey of the county of Kent*, vol. 12, Canterbury 1801, ss. 524-525.

⁶³ *Archbishop installed as first Chancellor*, Canterbury Christ Church University, <https://web.archive.org/web/20070928021041/http://www.canterbury.ac.uk/News/newsRelease.asp?newsPk=597> [dostęp: 23.08.2023].

⁶⁴ J.C. Anderson, *The Archiepiscopal Palace at Croydon*, London 1879; P. Drewett, *The Archiepiscopal Palace at Croydon: a further contribution in the light of recent excavations*, „Archaeological Journal” 1972, nr 128; P.A. Faulkner, *Some medieval archiepiscopal palaces*, „Archaeological Journal” 1970, nr 127.

⁶⁵ H.E. Malden (red.), *Parishes: Addington*, [w:] H.E. Malden (red.), *A History of the County of Surrey. Vol. 4*, London 1912, ss. 164-168.

Archbishop's Palace (Maidstone)⁶⁶, Otford Palace⁶⁷, Archbishop's Palace (Charing)⁶⁸ oraz Knole House⁶⁹.

4. PRZYWILEJE

Zgodnie z zasadami precedencji, obowiązującymi w Zjednoczonym Królestwie na terenie Anglii i Walii, arcybiskupowi Canterbury przysługuje najwyższe miejsce zaraz za członkami rodziny królewskiej⁷⁰. Zarówno jemu jak i arcybiskupowi Yorku⁷¹ przysługuje tytuł „Najzcześniejszego” (ang. *The Most Reverend*) oraz obaj mogą posługiwać się tytułem „Wielce szanownego” (ang. *The Right Honourable*), z racji zasiadania w Tajnej Radzie⁷².

Do najbardziej zaszczytnego przywileju Arcybiskupa Canterbury należy prawo do koronowania brytyjskiego monarchy⁷³.

Arcybiskup Canterbury nawiązując do średniowiecznej tradycji nadawania stopni akademickich przez papieskiego legata na mocy *Ecclesiastical Licences Act 1533* może nadawać stopnie naukowe zwane potocznie ang. *Lambeth degree*⁷⁴. Nazwa pochodzi od oficjalnej rezydencji arcybiskupów. Stopnie są równoważne tym nadawanym przez brytyjskie uczelnie. Z tego powodu arcybiskup nie może ich nadawać wedle uznania, lecz musi się kierować kryteriami merytorycznymi, nie wykluczając w niektórych przypadkach przeprowadzenia

⁶⁶ E. Hasted, *The town and parish of Maidstone: Town and manors*, [w:] E. Hasted (red.), *The History and Topographical Survey of the County of Kent*, vol. 4, Canterbury 1798, ss. 260-307; E. Hasted, *The town and parish of Maidstone: Churches, religious houses and charities*, [w:] E. Hasted (red.), *The History and Topographical Survey of the County of Kent*, Vol. 4, Canterbury 1798, ss. 308-327.

⁶⁷ G. Ward, *The Making of the Great Park at Otford*, „*Archaeologia Cantiana*” 1929, nr 41, ss. 1-12; *About The Trust – Archbishop's Palace Conservation Trust*, Archbishop's Palace Conservation Trust, <https://otfordpalace.org/about-the-trust/> [dostęp: 23.08.2023].

⁶⁸ P.K. Kipps, *The Palace of the Archbishops of Canterbury at Charing Kent*, „*Archaeological Journal*” 1933, vol 90, ss 78-97.

⁶⁹ K. Taylor, *The development of the park and gardens at Knole*, „*Archaeologia Cantiana*” 2003, nr 123, ss. 153-184; K. Ravilious, *The Many Lives of an English Manor House*, „*Archaeology*” 21 December 2015; S. Turner, *A Hard Day's Write*, New York 1994;

⁷⁰ *Order of Precedence*, Heraldica, https://www.heraldica.org/topics/britain/order_precedence.htm#Official [dostęp: 23.08.2023].

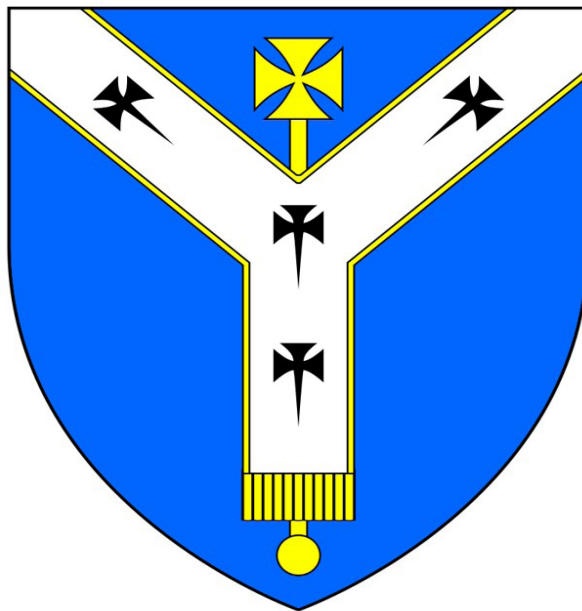
⁷¹ Więcej o statusie arcybiskupa Yorku zob. E. Plewa, *Status arcybiskupa Yorku w Kościele Anglii*, [w:] M. Stanulewicz, K. Nowicki, E. Plewa (red.), *Prawo a religia na Wyspach Brytyjskich*, Łódź 2023.

⁷² O. Gay, A. Rees, *The Privy...*

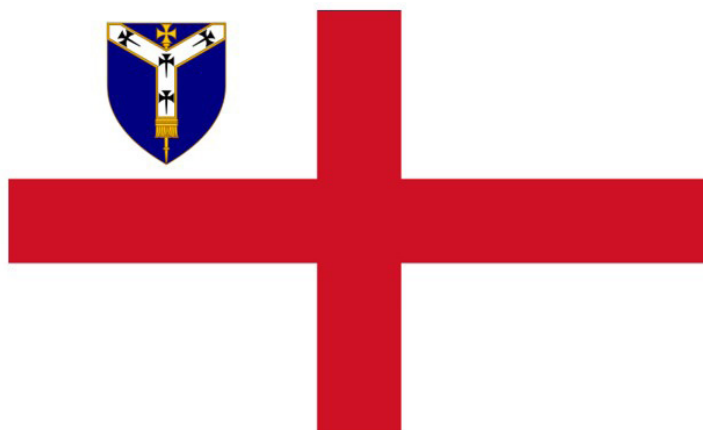
⁷³ *50 facts about the Queen's coronation*, British Monarchy website, <https://web.archive.org/web/20120209002249/http://www.royal.gov.uk/LatestNewsandDiary/Pressreleases/2003/50factsaboutTheQueensCoronation.aspx> [dostęp: 23.08.2023].

⁷⁴ Zob. *Ecclesiastical Licences Act 1533*.

egzaminu, a każde nadanie stopnia musi nadto zostać potwierdzone przez Koronę⁷⁵.

Obraz 1. Herb diecezji Canterbury⁷⁶.

Obraz 2. Flaga diecezji Canterbury⁷⁷.

⁷⁵ Zob. *Education Reform Act 1988; Archbishop's Roles and Responsibilities, Archbishop's Awards*, Archbishop of Canterbury website, <https://web.archive.org/web/20080122175917/http://www.archbishopofcanterbury.org/109> [dostęp: 23.08.2023].

⁷⁶ Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Arms_ArchbishopOfCanterbury.svg [dostęp: 23.08.2023].

⁷⁷ Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Flag_of_the_Anglican_Diocese_of_Canterbury.svg [dostęp: 23.08.2023].

5. LISTA ARCYBISKUPÓW CANTERBURY⁷⁸

Lp.	Imię i nazwisko ⁷⁹	Okres rządów ⁸⁰	Uwagi
Katolicy arcybiskupi Canterbury			
1.	Augustine (Austin) of Canterbury	597–604/605	
2.	Laurentius (Lawrence) of Canterbury	604/605–619	
3.	Mellitus (Mellit)	619–624	
4.	Justus	624–627	
5.	Honorius	627–653	
6.	Deusdedit	655–664	
<i>vacat</i> 664–666			
	Wighard	666–668	zmarł przed przyjęciem sakry biskupiej
7.	Theodore (Theodorus)	668–690	
<i>vacat</i> 690–693			
8.	Berhtwald (Beorhtweald)	693–731	
9.	Tatwine	731–734	
10.	Nothelm	735–739	

⁷⁸ Opracowano na podstawie: D.E. Greenway (red.), *Fasti Ecclesiae Anglicanae 1066-1300: Volume 2, Monastic Cathedrals (Northern and Southern Provinces)*, London 1971, ss. 8-12; J. M. Horn, *Fasti Ecclesiae Anglicanae 1541-1857: Volume 3, Canterbury, Rochester and Winchester Dioceses*, London 1974, ss. 3-17; B. Jones, *Fasti Ecclesiae Anglicanae 1300-1541: Volume 4, Monastic Cathedrals (Southern Province)*, London 1963, ss. 3-9; E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy, *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1996; Crockford's Clerical Directory, London 2007; *Oxford Dictionary of National Biography*, <https://www.oxforddnb.com/> [dostęp: 23.08.2023]; M.J. Walsh, *A New Dictionary of Saints: East and West*, London 2007; J.P. Delaney, *Dictionary...*; Archbishop of Canterbury, Britannica, <https://www.britannica.com/topic/archbishop-of-Canterbury> [dostęp: 23.08.2023], *Archbishops of Canterbury*, Historic UK, <https://www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofEngland/Archbishops-of-Canterbury/> [dostęp: 23.08.2023]; *Archbishop of Canterbury*, Anglican Communion, <https://www.anglicancommunion.org/structures/instruments-of-communion/archbishop-of-canterbury.aspx> [dostęp: 23.08.2023]; *Who's Who*, <https://www.ukwhoswho.com/> [dostęp: 23.08.2023]; *Crockford's Clerical Directory*, <https://www.crockford.org.uk/> [dostęp: 23.08.2023].

⁷⁹ W tabeli zachowano oryginalną pisownię imion i nazwisk.

⁸⁰ Za okres rządów przyjęto: w przypadku arcybiskupów, którzy objęli urząd, lata od objęcia urzędu do zakończenia jego sprawowania; w przypadku pozostałych, okres trwania nominacji. Rozbieżności w literaturze co do początku sprawowania urzędu wynikają z mieszania daty wyboru/mianowania na arcybiskupa, daty zatwierdzenia wyboru przez papieża, daty konsekracji biskupiej i daty rzeczywistego objęcia archidiecezji.

STATUS ARCYBISKUPA CANTERBURY W KOŚCIELE ANGLII

11.	Cuthbert (Cuthbeorht)	740–760	
12.	Bregowine (Breguwine)	761–764	
13.	Jænberht (Jaenbeorht)	765–792	
14.	Æthelhard	793–805	
15.	Wulfred	805–832	
16.	Feologild	832	
17.	Ceolnoth	833–870	
18.	Æthelred	870–888	
<i>vacat</i> ⁸¹ 888–890			
19.	Plegmund	890–914/923	
20.	Æðelhelm (Athelm)	923/925–926	
21.	Wulfhelm	926–941	
22.	Oda	941–958	
23.	Ælfsige	958–959	
24.	Byrthelm (Beorhthelm)	959	
25.	Dunstan	959–988	
26.	Æthelgar	988–990	
27.	Sigeric the Serious	990–994	
28.	Ælfric of Abingdon	995–1005	
29.	Ælfheah (Alphege)	1006–1012	
30.	Lyfing	1013–1020	
31.	Æthelnoth	1020–1038	
32.	Eadsige	1038–1050	
33.	Robert of Jumièges	1051–1052	
34.	Stigand	1052–1070	
35.	Lanfranc	1070–1089	

⁸¹ Niektóre źródła podają, że w tym czasie na Arcybiskupa Canterbury wybrano flamandzkiego mnicha Grimbalda. Ten jednak odmówił przyjęcia wyboru. Zob. G. Hindley, *A Brief History of the Anglo-Saxons: The Beginnings of the English Nation*, New York 2006, ss. 215-217; R.P. Abels, *Alfred the Great: War, Kingship, and Culture in Anglo-Saxon England*, New York 1998, s. 224.

<i>vacat</i> 1089–1093			
36.	Anselm of Canterbury (Aosta)	1093–1109	
<i>vacat</i> 1109–1114			
37.	Ralph d'Escures	1114–1122	
38.	William of Corbeil	1123–1136	
<i>vacat</i> 1136–1139			
39.	Theobald of Bec	1139–1161	
<i>vacat</i> 1161–1162			
40.	Thomas Becket	1162–1170	
	Roger de Bailleul ⁸²	1173	odmówił przyjęcia wyboru
41.	Richard of Dover	1174–1184	
42.	Baldwin of Forde	1184–1190	
	Reginald Fitz Jocelin ⁸³	1191	od wyboru złożono odwołanie ⁸⁴
<i>vacat</i> 1191–1193			
43.	Hubert Walter	1193–1205	
	Reginald ⁸⁵	1205–1206	wybór unieważniony przez papieża Innocentego III
	John de Gray ⁸⁶	1205–1206	wybór unieważniony przez papieża Innocentego III
44.	Stephen Langton	1207–1228	
	Walter d'Eynsham ⁸⁷	1228–1229	wybór unieważniony przez króla Henryka III oraz papieża Grzegorza IX

⁸² M. Charpillon, A. Caresme, *Dictionnaire historique de toutes les communes du département de l'Eure, les Andelys* 1868, ss. 265-266.

⁸³ C. Duggan, *Reginald fitz Jocelin*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

⁸⁴ L. Wahlgren, *Peter of Blois and the Later Career of Reginald fitzJocelin*, „The English Historical Review” 1996, Vol. CXI, Issue 444, ss. 1202-1215.

⁸⁵ M.D. Knowles, *The Canterbury Election of 1205–6*, „The English Historical Review” 1938, Vol. LIII, Issue CCX, ss. 211-220.

⁸⁶ R.M. Haines, *Gray, John de*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

⁸⁷ J.E. Powell, K. Wallis, *House of Lords in the Middle Ages: A History of the English House of Lords to 1540*, London 1968, s. 150.

STATUS ARCYBISKUPA CANTERBURY W KOŚCIELE ANGLII

45.	Richard le Grant	1229–1231	
	Ralph Neville ⁸⁸	1231	wybór unieważniony przez papieża Grzegorza IX
	John of Sittingbourne	1232	wybór unieważniony przez papieża Grzegorza IX
	John Blund ⁸⁹	1232–1233	wybór unieważniony przez papieża Grzegorza IX
46.	Edmund of Abingdon (Edmund Rich)	1234–1240	
47.	Boniface of Savoy	1241–1270	
	William Chillenden ⁹⁰	1270 – 1272	wybór unieważniony przez papieża Grzegorza X
48.	Robert Kilwardby OP	1273–1278	
	Robert Burnell ⁹¹	1278–1279	wybór unieważniony przez papieża Mikołaja III
49.	John Pecham OFM	1279–1292	
50.	Robert Winchelsey ⁹²	1294–1313	
	Thomas Cobham ⁹³	1313	wybór unieważniony przez papieża Klemensa V
51.	Walter Reynolds	1313–1327	
52.	Simon Mepham	1328–1333	
53.	John de Stratford	1333–1348	
	John de Ufford ⁹⁴	1348–1349	zmarł przed przyjęciem sakry biskupiej
54.	Thomas Bradwardine	1349	

⁸⁸ F.A. Cazel, *Neville, Ralph de*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004; D.E. Greenway (red.), *Fasti Ecclesiae Anglicanae 1066-1300: Volume 5 Chichester*, London 1996, ss. 1-6, 14-17; M. Barber, *The Two Cities: Medieval Europe 1050–1320*, London 1992, s. 28.

⁸⁹ C.H. Lawrence, *Blund, John*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

⁹⁰ M. Prestwich, *Edward I*, New Haven 1997, s. 73; D.E. Greenway (red.), *Fasti Ecclesiae Anglicanae 1066-1300: Volume 2, Monastic Cathedrals (Northern and Southern Provinces)*, London 1971, ss. 8-12.

⁹¹ A. Harding, *Robert Burnell*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

⁹² J. H. Denton, *Winchelsey, Robert [Robert of Winchelsea]*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

⁹³ R.M. Haines, *Cobham, Thomas*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

⁹⁴ R.M. Haines, *Ufford, John*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

55.	Simon Islip	1349–1366	
	William Edington ⁹⁵	1366	odmówił przyjęcia wyboru
56.	Simon Langham	1366–1368	
57.	William Whittlesey	1368–1374	
58.	Simon Sudbury	1375–1381	
59.	William Courtenay	1381–1396	
60.	Thomas Arundel ⁹⁶	1396–1397	pozbawiony urzędu
61.	Roger Walden ⁹⁷	1397–1399	pozbawiony urzędu
60.	Thomas Arundel ⁹⁸	1399–1414	przywrócony na urząd
62.	Henry Chichele	1414–1443	
63.	John Stafford	1443–1452	
64.	John Kempe	1452–1454	
65.	Thomas Bourghcier	1454–1486	
66.	John Morton	1486–1500	
	Thomas Langton ⁹⁹	1501	zmarł przed objęciem urzędu
67.	Henry Deane	1501–1503	
68.	William Warham	1504–1532	
69.	Thomas Cranmer ¹⁰⁰	1533–1555	od 1535 jako biskup anglikański
70.	Reginald Pole ¹⁰¹	1556–1558	biskup katolicki
Anglikańscy arcybiskupi Canterbury			
71.	Matthew Parker ¹⁰²	1559–1575	
72.	Edmund Grindal	1575–1583	

⁹⁵ R.G. Davies, *Edington, William*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

⁹⁶ J. Hughes, *Arundel [Fitzalan], Thomas*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

⁹⁷ R.G. Davies, *Walden, Roger*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

⁹⁸ J. Hughes, *Arundel [Fitzalan], Thomas*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

⁹⁹ D.P. Wright, *Langton, Thomas*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

¹⁰⁰ D. MacCulloch, *Cranmer, Thomas*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

¹⁰¹ T.F. Mayer, *Pole, Reginald*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

¹⁰² D.J. Crankshaw, A. Gillespie, *Parker, Matthew*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

STATUS ARCYBISKUPA CANTERBURY W KOŚCIELE ANGLII

73.	John Whitgift	1583–1604	
74.	Richard Bancroft	1604–1610	
75.	George Abbot	1611–1633	
76.	William Laud	1633–1645	
<i>vacat</i> 1645 – 1646			
zniesienie stolicy biskupiej ¹⁰³ 1646 – 1660			
77.	William Juxon	1660–1663	
78.	Gilbert Sheldon	1663–1677	
79.	William Sancroft	1677–1690	
80.	John Tillotson	1691–1694	
81.	Thomas Tenison	1694–1715	
82.	William Wake	1715–1737	
83.	John Potter	1737–1747	
84.	Thomas Herring	1747–1757	
85.	Matthew Hutton	1757–1758	
86.	Thomas Secker	1758–1768	
87.	Frederick Cornwallis	1768–1783	
88.	John Moore	1783–1805	
89.	Charles Manners Sutton	1805–1828	
90.	William Howley	1828–1848	
91.	John Bird Sumner	1848–1862	
92.	Charles Thomas Longley	1862–1868	
93.	Archibald Campbell Tait	1868–1882	
94.	Edward White Benson	1883–1896	
95.	Frederick Temple	1896–1902	
96.	Randall Thomas Davidson	1903–1928	
97.	Cosmo Gordon Lang	1928–1942	

¹⁰³ P. King, *The episcopate during the Civil Wars, 1642–1649*, „The English Historical Review” 1968, Vol. LXXXIII, Issue CCCXXVIII, ss. 523–537; Episcopalians, BCW Project, <https://bcw-project.org/church-and-state/sects-and-factions/episcopalians> [dostęp: 23.08.2023].

98.	William Temple	1942–1944	
99.	Geoffrey Francis Fisher	1945–1961	
100.	Arthur Michael Ramsey	1961–1974	
101.	Frederick Donald Coggan	1974–1980	
102.	Robert Alexander Kennedy Runcie	1980–1991	
103.	George Carey	1991–2002	
104.	Rowan Williams	2002–2012	
105.	Justin Welby	2013–obecnie	

6. BISKUPI SUFRAGANI

Biskup sufragan (łac. *episcopus suffraganeus*, ang. *suffragan bishop*) jest to w Kościele Anglii biskup wspomagający biskupa diecezjalnego, zwykle delegowany do zarządzania jakimś obszarem geograficznym diecezji i stanowi odpowiednik biskupa pomocniczego w Kościele katolickim¹⁰⁴. Nie należy jednak utożsamiać anglikańskich biskupów sufraganów z katolickimi biskupami sufraganami¹⁰⁵. W Kościele Katolickim mianem sufragana określa się biskupa stojącego na czele diecezji, nie będącej stolicą metropolii kościelnej, a będącej jej częścią. Chociaż zwyczajowo można spotkać także to określenie w stosunku do biskupów pomocniczych w Kościele katolickim¹⁰⁶. W kościele Anglii jako nowa funkcja pojawiła się za sprawą *Suffragan Bishops Act 1534*, jednak określenie to funkcjonowało przed reformacją w takich samym znaczeniu jak w całym Kościele katolickim.

Biskupi sufragani otrzymują tytularne stolice *in partibus infidelium*. Albowiem zgodnie z powszechnym przekonaniem biskupem trzeba być „gdzieś”, biskup musi mieć swoją diecezję, choćby tytularną¹⁰⁷, co uprawnia biskupów do tytułowania się biskupami danej stolicy biskupiej. W ramach Kościoła Anglii, od czasów reformacji, w odróżnieniu od Kościoła Katolickiego, tytularne diecezje nie są już diecezjami, które zostały zniesione, lecz tworzy

¹⁰⁴ *Suffragan Bishops Act 1534; Suffragans Nomination Act 1888, Statute Law (Repeals) Act 1969, Statute Law (Repeals) Act 1977.*

¹⁰⁵ *Suffragan Bishops*, Church of England, 2012, <http://www.churchofengland.org/media/40669/chapter3.pdf> [dostęp: 23.08.2023].

¹⁰⁶ Por. Kan. 403-410, 435-436 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.

¹⁰⁷ Taka praktyka funkcjonuje w wielu denominacjach chrześcijańskich, m. in. w: Kościele Katolickim, Kościele prawosławnym i Kościele Anglii. Zob. kan. 376 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.

się nowe, „wymyślone” stolice biskupie. Ich nazwa bierze się od głównego miasta danego obszaru diecezji, którym biskup sufragan ma zarządzać.

Należy jednak odróżnić biskupów sufraganów od funkcjonujących niegdyś biskupów pomocniczych/biskupów zastępców (ang. *assistant bishop*). Ci drudzy, również są biskupami i pełnią analogiczną rolę do biskupów sufraganów, to jednak nie posiadają własnej stolicy biskupiej. Praktyka ich mianowania zaczęła stopniowo zanikać, ze względu na zbędny dualizm prawny. Ostatecznie urząd w tej formie został zniesiony za sprawą *Bishops and Priests (Consecration and Ordination of Women) Measure* w 2014 roku¹⁰⁸, jednakże określenie *Assistant bishop* nadal funkcjonuje jako tytuł honorowy¹⁰⁹.

Biskupów sufraganów można podzielić na dwie kategorie ze względu na rodzaj powierzonych im obowiązków: (1) biskupów wyznaczonych do zarządzania określonym obszarem geograficznym diecezji; (2) na funkcjonujących od 1994 roku biskupów wizytatorów prowincji¹¹⁰ (ang. *provincial episcopal visitors* (PEVs)), określanych też jako "*flying bishops*", powołanych do sprawowania nadzoru, w ramach całej prowincji (a nie tylko diecezji), nad parafiami i duchowieństwem, odrzucającym posługę kapłańską kobiet. Wówczas mówi się o „alternatywnym nadzorze biskupim” (ang. *alternative episcopal oversight* (AEO))¹¹¹. Podkreślić należy, że PEVs mogą pochodzić z różnych diecezji w ramach prowincji, a nie tylko z diecezji arcybiskupa¹¹².

Aktualnie Arcybiskup Canterbury ma do swojej dyspozycji czterech biskupów sufraganów: biskupa Dover, biskupa Ebbsfleet, biskupa Richborough i biskupa Maidstone (*vacat*).

6.1. Biskup Dover

Tytuł biskupa Dover przysługuje jednemu z biskupów sufraganów diecezji Canterbury¹¹³. Ze względu na to, że Arcybiskup Canterbury na stałe rezyduje w Pałacu Lambeth w Londynie, czyli poza diecezją oraz wypełnia inne obowiązki związane z funkcją duchowego przywódcy wspólnoty

¹⁰⁸ Zob. *Bishops and Priests (Consecration and Ordination of Women) Measure 2014*.

¹⁰⁹ Zob. *Dean of York takes on honorary role in York Diocese*, Diocese of York, <https://dioceseofyork.org.uk/news-events/news/dean-of-york-takes-on-honorary-role-in-york-diocese/> [dostęp: 23.08.2023].

¹¹⁰ Wizytator biskupi prowincji.

¹¹¹ *Modern Church – When is a bishop not a bishop*, <https://web.archive.org/web/20130911031932/http://www.modernchurch.org.uk/resources/mc/2012-9.htm> [dostęp: 23.08.2023].

¹¹² W Kościele Anglii tytuł arcybiskupa przysługuje tylko zwierzchnikom prowincji: Canterbury i Yorku.

¹¹³ *Crockford's Clerical Directory*, London 2007, s. 946.

anglikańskiej w kraju i za granicą, konieczne było ustanowienie zastępstwa w zarządzaniu sprawami diecezji. Biskup Dover zastępuje go w zarządzaniu diecezją. Stąd obszar podległy sufraganowi obejmuje całą diecezję Canterbury, a nie tylko jej wydzielony geograficznie fragment, jak w przypadku innych biskupów sufraganów. Stosunek Arcybiskupa Canterbury do biskupa Dover jest analogiczny jak stosunek zachodzący pomiędzy papieżem jako biskupem Rzymu, a wikariuszem generalnym Rzymu.

W związku z faktem, że biskup Dover jest faktycznym zarządcą diecezji Canterbury¹¹⁴, przysługuje mu dodatkowy tytuł „biskupa w Canterbury” (ang. *Bishop in Canterbury*)¹¹⁵. Siedzibą biskupa Dover jest Stary Pałac (ang. *The Old Palace*), położony przy Katedrze w Canterbury.

Lista biskupów Dover¹¹⁶:

Lp.	Imię i nazwisko	Okres sprawowania funkcji
1.	Richard Yngworth	1536–1545
2.	Richard Thornden	1545–1557
<i>vacat</i> 1557–1569		
3.	Richard Rogers	1569–1597
<i>zawieszony in abeyance</i> 1597–1870		
4	Edward Parry	1870–1890
	Rodney Eden	1890–1897
5.	William Walsh	1898–1916
6.	Harold Bilbrough	1916–1927
7.	John Macmillan	1927–1934
8.	Alfred Rose	1935–1957
9.	Lewis Meredith	1957–1964
10.	Anthony Tremlett	1964–1980
11.	Richard Third	1980–1992
12.	Richard Llewelin	1992–1999

¹¹⁴ Nie ogranicza to jednak kompetencji samego arcybiskupa Canterbury w zarządzaniu diecezją, który może w każdej chwili samemu podjąć decyzję w danej sprawie; *Dioceses Measure 1978 (repealed)*, Legislation.gov.uk, <https://www.legislation.gov.uk/ukcm/1978/1/contents> [dostęp: 23.08.2023].

¹¹⁵ *To Lead and to Serve: The Report of the Review of the See of Canterbury*, 2015, s. 5.

¹¹⁶ Opracowano na podstawie: E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy, *Handbook...*, s. 287; *Crockford's Clerical Directory*, London 2007, s. 946; *Oxford Dictionary of National Biography; Who's Who; Crockford's Clerical Directory*.

13.	Stephen Venner	1999–2009
14.	Trevor Willmott	2010–2019
15.	Rose Hudson – Wilkin	2019–obecnie

6.2. Biskup Ebbsfleet

Biskup Ebbsfleet nie jest powołany do sprawowania zastępowania arcybiskupa Canterbury w określonej części diecezji, ale jest wizytatorem biskupim prowincji (ang. *provincial episcopal visitor* (PEV))¹¹⁷ mającym pod swoją pieczę parafie, które odrzucają możliwość święceń i posługiwania kapłańskiego przez kobiety. Delegacja obejmuje nie tylko parafie na terenie diecezji Canterbury, ale również parafie w diecezjach wchodzących w skład prowincji Canterbury¹¹⁸. W latach 1994–2023 biskup Ebbsfleet sprawował nadzór nad parafiami tzw. konserwatywnymi anglikatolikami w ramach Kościoła Anglii. Od 2023 biskup Ebbsfleet sprawuje nadzór nad konserwatywnymi ewangelikami (nadzór obejmuje także konserwatywnych ewangelików prowincji Yorku)¹¹⁹, w miejsce dotychczasowego biskupa Maidstone, a nadzór nad konserwatywnymi anglikatolikami sprawuje biskup Oswestry¹²⁰.

Lista biskupów Ebbsfleet¹²¹:

Lp.	Imię i nazwisko	Okres sprawowania funkcji
1.	John Richards	1994–1998
2.	Michael Houghton SSC ¹²²	1998–1999
3.	Andrew Burnham SSC	2000–2010
4.	Jonathan Baker SSC	2011–2013
5.	Jonathan Goodall SSC	2013–2021
<i>vacat</i> 2021–2023		
6.	Rob Munro	2023–obecnie

¹¹⁷ *Crockford's Clerical Directory*, London 2007, s. 946.

¹¹⁸ *Order in Council dated 8 February 1994*, s. 2143, <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/53585/page/2143> [dostęp: 23.08.2023].

¹¹⁹ E. Thornton, *Ebbsfleet to be complementarian Evangelical: new Bishop of Oswestry to serve traditional Catholics*, „Church Times” 1 July 2022, <https://www.churchtimes.co.uk/articles/2022/8-july/news/uk/ebbsfleet-to-be-complementarian-evangelical-new-bishop-of-oswestry-to-serve-traditional-catholics> [dostęp: 23.08.2023].

¹²⁰ Bishops of Maidstone, Ebbsfleet and Oswestry, Diocese of Canterbury, <https://web.archive.org/web/20220707135916/https://canterburydiocese.org/our-life/news-events/news/bishops-of-maidstone-ebbsfleet-and-oswestry.php> [dostęp: 23.08.2023].

¹²¹ Opracowano na podstawie: E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy, *Handbook...; Crockford's Clerical Directory*, London 2007, s. 946; *Oxford Dictionary of National Biography; Who's Who; Crockford's Clerical Directory*.

¹²² ang, *Society of the Holy Cross*.

6.3. Biskup Richborough

Podobnie jak biskup Ebbsfleet, biskup Richborough jest wizytatorem biskupim prowincji (ang. *provincial episcopal visitor (PEV)*)¹²³ mającym pod swoją pieczę parafie, które odrzucają możliwość święceń i posługiwania kapłańskiego przez kobiety¹²⁴. Stolica biskupia została powołana, aby odciążyć biskupa Ebbsfleet od nadmiaru obowiązków¹²⁵.

Lista biskupów Richborough¹²⁶:

Lp.	Imię i nazwisko	Okres sprawowania funkcji
1.	Edwin Barnes SSC	1995–2001
2.	Keith Newton SSC	2002–2010
3.	Norman Banks SSC	2011–obecnie

6.4. Biskup Maidstone

Pierwotnie biskup Maidstone¹²⁷ został powołany do pomocy w zarządzaniu diecezją Canterbury, jednakże pełnił rolę podrzędną względem biskupa Dover. W 2010 roku synod diecezjalny postanowił nie powoływać nowego biskupa Maidstone, lecz utworzyć nowy archidiakonat Ashford¹²⁸, który obejmował część obszaru wcześniej podległego biskupowi Maidstone¹²⁹. Od 2015 roku stolica została ponownie obsadzona, tym razem wizytatorem biskupim prowincji (ang. *provincial episcopal visitor (PEV)*), mającym pod swoją pieczę parafie, które odrzucają możliwość święceń i posługiwania kapłańskiego przez kobiety¹³⁰. Od 2023 kompetencje biskupa Maidstone przejął biskup Ebbsfleet, a stolica Maidstone pozostaje ponownie nieobsadzona, a wedle wydanego oświadczenia ma służyć do innych celów w przyszłości¹³¹.

¹²³ *Crockford's Clerical Directory*, London 2007, s. 948.

¹²⁴ *Dioceses Measure 1978...*

¹²⁵ *Richborough Episcopal Area – Directory*, <https://web.archive.org/web/20120301072928/http://www.richborough.org.uk/index.php/directory> [dostęp: 23.08.2023].

¹²⁶ Opracowano na podstawie: E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy, *Handbook...; Crockford's Clerical Directory*, London 2007, s. 948; *Oxford Dictionary of National Biography; Who's Who; Crockford's Clerical Directory*.

¹²⁷ *Crockford's Clerical Directory*, London 2007, s. 947.

¹²⁸ Diecezja Canterbury dzieli się łącznie na trzy archidiakonaty: archidiakonat Canterbury, archidiakonat Ashford oraz archidiakonat Maidstone.

¹²⁹ Archidiakonat jest to jednostka administracyjna pomiędzy diecezją a dekanatem; *Canterbury Diocese — Synod News*, <https://web.archive.org/web/20110615003605/http://www.canterburydiocese.org/diocesansynodnews/index.htm> [dostęp: 23.08.2023].

¹³⁰ *Appointment of a bishop who takes a conservative evangelical view on headship*, Thinking Anglicans, <https://www.thinkinganglicans.org.uk/6797-2/> [dostęp: 23.08.2023].

¹³¹ *Bishops of Maidstone...*

Lista biskupów Maidstone¹³²:

Lp.	Imię i nazwisko	Okres sprawowania funkcji
1.	Leslie Owen	1944–1946
<i>vacat</i> 1946–1956		
2.	Stanley Betts	1956–1966
<i>vacat</i> 1966–1969		
3.	Geoffrey Tiarks	1969–1976
4.	Richard Third	1976–1980
5.	Robert Hardy	1980–1987
6.	David Smith	1987–1992
7.	Gavin Reid	1992–2001
8.	Graham Cray	2001–2009
<i>vacat</i> 2009–2015		
9.	Rod Thomas	2015–2022
<i>vacat</i> 2022–obecnie		

7. BISKUPI POMOCNICZY

Biskupi pomocniczy (ang. *assistant bishop*) w historii diecezji Canterbury nie odgrywali znacznej roli. Tytuł był zwykle nadawany biskupom koadiutorom Canterbury¹³³, czy też honorowo emerytowanym biskupom. Z powodu, że biskupstwo pomocnicze nie jest związane z obsadzeniem stolicy biskupiej, to w danej diecezji w tym samym czasie mogła być powołana dowolna ilość biskupów pomocniczych.

¹³² Opracowano na podstawie: E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy, *Handbook...; Crockford's Clerical Directory*, London 2007, s. 947; *Oxford Dictionary of National Biography; Who's Who; Crockford's Clerical Directory*.

¹³³ W. Somner, *The antiquities of Canterbury. In two parts. The first part. The antiquities of Canterbury; or a survey of that ancient city, with the Suburbs and Cathedral, volume 1*, London 1703, s. 131.

Biskupi pomocniczy diecezji Canterbury¹³⁴:

Imię i nazwisko	Okres sprawowania funkcji
Eadsige ¹³⁵	1035–1038
Godwin ¹³⁶	ok. 1052 – ok. 1061
Siward ¹³⁷	1044–1048
Henry ¹³⁸	1469–?
Thomas Scrope ¹³⁹	1469
William Westkarre ¹⁴⁰	1480
Arthur Knight ¹⁴¹	1928–1939
Edward Bidwell ¹⁴²	1935–1941
Basil Roberts ¹⁴³	1942–1955
Denis Hall ¹⁴⁴	1960–1961
David Evans ¹⁴⁵	1994–1997

Pomimo zniesienia funkcji biskupów pomocniczych w 2014 roku, tytuł jest wciąż nadawany honorowo (ang. *honorary assistant bishops*). Aktualnie honorowymi biskupami pomocniczymi w diecezji Canterbury są: Michael Turnbull (od 2003 roku)¹⁴⁶, Richard Llewellyn (od 2008 roku)¹⁴⁷ oraz Graham Cray (od 2009 roku)¹⁴⁸.

¹³⁴ Opracowano na podstawie: E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy, *Handbook...; Crockford's Clerical Directory*, London 2007; *Oxford Dictionary of National Biography; Who's Who; Crockford's Clerical Directory*.

¹³⁵ W. Somner, *The antiquities of Canterbury...* s. 131; W. Hunt, revised by M.F. Smith, *Eadsige*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

¹³⁶ W. Somner, *The antiquities of Canterbury...* s. 131.

¹³⁷ Tamże; W. Hunt, revised by M. Costambeys, *Siward*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

¹³⁸ C. Eubel (red.), *Hierarchia Catholica Medii Aevi: II (1431–1503)*, 1914, s. 168.

¹³⁹ Tamże, s. 146; R. Copesy, *Scrope [Bradley], Thomas*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

¹⁴⁰ C. Eubel (red.), *Hierarchia Catholica...*, s. 238; M. Riordan, *Westkarre, William*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2011.

¹⁴¹ *Knight, Rt Rev. Arthur Mesac*, [w:] *Who's Who*, 2007.

¹⁴² *Bidwell, Rt Rev. Edward John*, [w:] *Who's Who*, 2007.

¹⁴³ *Roberts, Rt Rev. Basil Coleby*, [w:] *Who's Who*, 2007.

¹⁴⁴ *Hall, Rt. Rev. Denis Bartlett*, [w:] *Who's Who*, 2007.

¹⁴⁵ *Evans, Rt Rev. David Richard John*, [w:] *Who's Who*, 2019.

¹⁴⁶ *Turnbull, Rt Rev. Michael*, [w:] *Who's Who*, 2020.

¹⁴⁷ *Llewellyn, Rt Rev. (John) Richard (Allan)*, [w:] *Who's Who*, 2021.

¹⁴⁸ *Cray, Rt Rev. Graham Alan*, [w:] *Who's Who*, 2021.

8. BISKUP SIŁ

Arcybiskupowi Canterbury podlegają także bezpośrednio struktury Kościoła Anglii w ramach Brytyjskich Sił Zbrojnych (ang. *British Armed Forces*)¹⁴⁹. Jednakże ze względów praktycznych w zastępstwie powierza się ten zakres obowiązków „Biskupowi dla Sił Zbrojnych” (ang. *Bishop to the Forces*), którego pełny tytuł brzmi ang. *The Archbishop of Canterbury's Episcopal Representative to the Armed Forces*¹⁵⁰.

Jednak biskup Sił nie jest kapelanem wojskowym¹⁵¹, tymi dopiero są podlegli mu archidiaconi¹⁵². W odróżnieniu od Kościoła Rzymskokatolickiego w Kościele Anglii struktury duszpasterskie wojskowych nie przybierają formy ordynariatu polowego, czyli diecezji personalnej, ale są podległe Arcybiskupowi Canterbury. Dlatego funkcję Biskupa Sił zwykle nadaje się biskupowi innej diecezji lub biskupowi sufraganowi, albowiem jak wskazano zgodnie ze starożytną praktyką, biskup powinien być „gdzieś”. Należy odróżnić także anglikańskiego Biskupa Sił (ang. *Bishop to the Forces*) od rzymskokatolickiego ordynariusza polowego (ang. *Bishop of the Forces*)¹⁵³.

Lista Biskupów Sił¹⁵⁴:

Lp.	Imię i nazwisko	Okres sprawowania funkcji
1.	Cuthbert Bardsley ¹⁵⁵	1948–1956
2.	Stanley Betts ¹⁵⁶	1956–1966
3.	John Hughes ¹⁵⁷	1966–1975

¹⁴⁹ *Archbishop's Roles and Responsibilities, Archbishop as Patron*, Archbishop of Canterbury website, <https://web.archive.org/web/20080122175917/http://www.archbishopofcanterbury.org/109> [dostęp: 23.08.2023].

¹⁵⁰ Tamże; Crockford's Clerical Directory 2008/2009, London 2009; *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

¹⁵¹ Crockford's Clerical Directory 2008/2009, London 2009.

¹⁵² Crockford's Clerical Directory 2016, London 2016.

¹⁵³ *Bishopric of the Forces*, Catholic Church in England and Wales - Catholic Bishops' Conference, https://web.archive.org/web/20100723200543/http://www.catholicchurch.org.uk/Catholic-Church/The-Church-in-England-and-Wales/bishopric_of_the_forces [dostęp: 23.08.2023]; *Nomina dell'Ordinario Militare per la Gran Bretagna*, The Holy See, <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2018/07/09/0528/01153.html> [dostęp: 23.08.2023].

¹⁵⁴ Opracowano na podstawie: *Oxford Dictionary of National Biography*; *Who's Who*; *Crockford's Clerical Directory*.

¹⁵⁵ S. Barrington-Ward, *Bardsley, Cuthbert Killick Norman*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

¹⁵⁶ *Betts, Rt Rev. Stanley Woodley*, [w:] *Who's Who*, 2007.

¹⁵⁷ *Hughes, Rt Rev. John Taylor*, [w:] *Who's Who*, 2007.

4.	Stuart Snell ¹⁵⁸	1977–1984
5.	Ronald Gordon ¹⁵⁹	1985–1990
6.	David Smith ¹⁶⁰	1990–1992
7.	John Kirkham ¹⁶¹	1992–2001
8.	David Conner ¹⁶²	2001–2009
9.	Stephen Venner ¹⁶³	2009–2014
10.	Nigel Stock ¹⁶⁴	2014–2017
11.	Tim Thornton ¹⁶⁵	2017–2021
12.	Hugh Nelson ¹⁶⁶	2021–obecnie

9. BISKUP ARCYBISKUPÓW CANTERBURY I YORKU

Biskup arcybiskupów Canterbury i Yorku (ang. *Bishop to the Archbishops of Canterbury and York*) to biskup nieposiadający własnej stolicy biskupiej (ani faktycznej, ani tytularnej), mający wspierać arcybiskupów Canterbury oraz arcybiskupów Yorku w ich współpracy oraz w zakresie spraw dotyczących całego Kościoła Anglii oraz całej wspólnoty anglikańskiej¹⁶⁷.

W pierwotnym kształcie piastujący funkcję biskup ograniczał się tylko do wspomagania arcybiskupa Canterbury i nosił tytuł szefa sztabu arcybiskupa Canterbury (ang. *Chief of Staff to the Archbishop of Canterbury*)¹⁶⁸. Pierwszym i zarazem ostatnim szefem sztabu był biskup Ross Sydney Hook¹⁶⁹.

¹⁵⁸ Snell, Rt. Rev. Geoffrey Stuart, [w:] *Who's Who*, 2007.

¹⁵⁹ J.S. Peart-Binns, Gordon, (Archibald) Ronald McDonald, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2009; Gordon, Rt. Rev. (Archibald) Ronald (McDonald), [w:] *Who's Who*, 2016.

¹⁶⁰ Smith, Rt. Rev. David James, [w:] *Who's Who*, 2019.

¹⁶¹ Kirkham, Rt. Rev. John Dudley Galtrey, [w:] *Who's Who*, 2020.

¹⁶² Conner, Rt. Rev. David John, [w:] *Who's Who*, 2022.

¹⁶³ Venner, Rt. Rev. Stephen Squires, [w:] *Who's Who*, 2019.

¹⁶⁴ Stock, Rt. Rev. (William) Nigel, [w:] *Who's Who*, 2022.

¹⁶⁵ Thornton, Rt. Rev. Timothy Martin, [w:] *Who's Who*, 2022.

¹⁶⁶ "Bishop Hugh announced as Bishop to the Armed Forces". Truro Diocese., Truro Diocese, <https://trurodiocese.org.uk/2021/09/bishop-hugh-announced-as-bishop-to-the-armed-forces/> [dostęp: 23.08.2023].

¹⁶⁷ *New Bishop to Archbishops of Canterbury and York appointed*, The Church Times, <https://www.churchtimes.co.uk/articles/2021/23-april/news/uk/new-bishop-to-archbishops-of-canterbury-and-york-appointed> [dostęp: 23.08.2023].

¹⁶⁸ *Episcopal aide for Primate*, „Church Times” 18 April 1980, No. 6114, s. 1, https://www.ukpressonline.co.uk/ukpressonline/view/pagview/ChTm_1980_04_18_001 [dostęp: 23.08.2023].

¹⁶⁹ Hook, Rt. Rev. Ross Sydney, [w:] *Who's Who*, 2007.

W 1984 roku w miejsce szefa sztabu powołano do życia nową funkcję „biskupa przy Lambeth” (ang. *Bishop at Lambeth*). Tytuł pochodzi od nazwy oficjalnej rezydencji arcybiskupów Canterbury – Pałac Lambeth¹⁷⁰.

W 2021 roku postanowiono zastąpić biskupów przy Lambeth funkcją biskupa arcybiskupów Canterbury i Yorku. Miało to na celu rozszerzenie zakresu jego obowiązków oraz zapewnienie dodatkowej pomocy arcybiskupom Yorku w zakresie spraw związanych z całym Kościołem Anglii i ogólnych spraw wspólnoty anglikańskiej¹⁷¹. Do powierzonych obowiązków należy między innymi przygotowanie Konferencji w Lambeth (ang. *Lambeth Conference*), czyli odbywającemu się co około 10 lat zgromadzeniu biskupów wspólnoty anglikańskiej¹⁷².

Lista biskupów szefów sztabu/biskupów Lambeth/biskupów Arcybiskupów Canterbury i Yorku¹⁷³:

Lp.	Imię i nazwisko	Okres sprawowania funkcji
Chief of Staff to the Archbishop of Canterbury		
1.	Ross Hook ¹⁷⁴	1980–1984
Biskupi Lambeth		
1.	Ronald Gordon ¹⁷⁵	1984–1992
2.	John Yates ¹⁷⁶	1992–1994
3.	Frank Sargeant ¹⁷⁷	1994–1999
4.	Richard Llewelin ¹⁷⁸	1999–2004
<i>vacat</i> 2004–2013		
5.	Nigel Stock ¹⁷⁹	2013–2017
6.	Tim Thornton ¹⁸⁰	2017–2021

¹⁷⁰ Tamże; *Crockford's Clerical Directory*, <https://www.crockford.org.uk/> [dostęp: 23.08.2023].

¹⁷¹ *New Bishop to Archbishops...*

¹⁷² *The truth shall make you free: the Lambeth Conference 1988: the reports, resolutions & pastoral letters from the bishops*, London 1988, s. 118; P. Bays, *This Anglican Church of Ours. Kelowna*, British Columbia 2012, s. 146; *Lambeth Conference*, Anglican Communion, <https://www.anglicancommunion.org/structures/instruments-of-communion/lambeth-conference.aspx> [dostęp: 23.08.2023].

¹⁷³ Opracowano na podstawie: *Oxford Dictionary of National Biography*; *Who's Who*; *Crockford's Clerical Directory*.

¹⁷⁴ *Hook, Rt Rev. Ross Sydney*, [w:] *Who's Who*, 2007.

¹⁷⁵ *Gordon, Rt Rev. (Archibald) Ronald (McDonald)*, [w:] *Who's Who*, 2016.

¹⁷⁶ *Yates, Rt Rev. John*, [w:] *Who's Who*, 2016.

¹⁷⁷ *Sargeant, Rt Rev. Frank Pilkington*, [w:] *Who's Who*, 2022.

¹⁷⁸ *Llewelin, Rt Rev. (John) Richard (Allan)*, [w:] *Who's Who*, 2021.

¹⁷⁹ *Stock, Rt Rev. (William) Nigel*, [w:] *Who's Who*, 2022.

¹⁸⁰ *Thornton, Rt Rev. Timothy Martin*, [w:] *Who's Who*, 2022.

Biskupi przy Arcybiskupach Canterbury i Yorku		
1.	Emma Ineson ¹⁸¹	2021–2023
2.	David Urquhart ¹⁸²	2023–obecnie

10. BISKUP FALKLANDÓW

Diecezja Falklandów została utworzona w 1869 roku. Tamtejszemu biskupowi podlegały pierwotnie wszystkie struktury duszpasterskie w Ameryce Południowej poza Gujaną Brytyjską¹⁸³. W 1910 roku zwierzchność nad większością struktur na kontynencie przekazano biskupowi Argentyny¹⁸⁴, który równocześnie pozostawał *ex officio* biskupem Falklandów¹⁸⁵. W 1978 roku zwierzchność nad diecezją Falklandów przejął arcybiskup Canterbury *ex officio*, będąc równocześnie biskupem Falklandów (ang. *Bishop of the Falkland Islands*)¹⁸⁶. Jednocześnie wyznaczono komisarza arcybiskupiego (ang. *Episcopal Commissary for the Falkland Islands* czy też w skrócie ang. *Archbishop's Commissary*)¹⁸⁷, który miał zastępować arcybiskupa Canterbury w wykonywaniu obowiązków biskupa Falklandów¹⁸⁸. W momencie argentyńskiej inwazji na Falklandy funkcja komisarza arcybiskupiego została zniesiona, a kompetencje z nią związane zostały przeniesione na biskupa Sił, chociaż biskupem Falklandów nadal pozostawał Arcybiskup Canterbury¹⁸⁹. Stan utrzymywał się do 2007 roku, kiedy to ponownie powołano komisarza arcybiskupiego

¹⁸¹ *Bishop Emma Ineson to be Bishop to the Archbishops of Canterbury and York*, The Archbishop of Canterbury, <https://www.archbishopofcanterbury.org/news/news-and-statements/bishop-emma-ineson-be-bishop-archbishops-canterbury-and-york> [dostęp: 23.08.2023].

¹⁸² *Ad interim; Urquhart, Rt Rev. David Andrew*, [w:] *Who's Who*, 2022.

¹⁸³ D. Milmine (red.), *La Comunion Anglicana...*, s. 11.

¹⁸⁴ Więcej na temat kształtowania się struktur anglikańskich w Ameryce Południowej oraz dzielenia diecezji Falklandów zob. D. Milmine (red.), *La Comunion Anglicana...*, ss. 8-17.

¹⁸⁵ J.A. Macdonald, *La Iglesia Anglicana del Cono Sur (The Anglican Province of the Cono Sur)*, [w:] I.S. Markham i in. (red.), *The Wiley-Blackwell Companion to the Anglican Communion*, Hoboken 2013, rozdział 50.

¹⁸⁶ D. Milmine (red.), *La Comunion Anglicana...*, ss. 16-17; *Crockford's Clerical Directory, 1977-1979*, London 1979, s. 241, 335 i 594.

¹⁸⁷ P. Vincent, *The Falkland Islanders*, „The Geographical Journal” 1983, Vol. 149, No. 1, ss. 16–17; P.J. Millam, *The Falklands – The World's Largest Diocese*, <https://web.archive.org/web/20080112212502/http://www.falklands.info/history/histarticle18.html> [dostęp: 23.08.2023].

¹⁸⁸ *Crockford's Clerical Directory, 1977-1979*, London 1979, s. 241, 335 i 594.; Warto zaznaczyć, że Richard Cutts, ostatni biskup Falklandów przed przejściem zwierzchności przez arcybiskupa Canterbury, równocześnie był pierwszym komisarzem arcybiskupim Falklandów, zob. *The Rt Revd Richard Stanley Cutts*, *Crockford's Clerical Directory*, <https://www.crockford.org.uk/> [dostęp: 23.08.2023].

¹⁸⁹ *The Rt Revd Richard Stanley Cutts*, *Crockford's Clerical Directory*, <https://www.crockford.org.uk/> [dostęp: 23.08.2023]; *Crockford's Clerical Directory, 1977-1979*, London 1979, s. 241, 335 i 594.

jako osobną funkcję¹⁹⁰, jednak w praktyce funkcja ta była sprawowana równocześnie z inną stolicą biskupią lub inną funkcją, w tym trzykrotnie z funkcją biskupa Sił¹⁹¹. Wraz z przywróceniem funkcji komisarza arcybiskupiego, komisarzom zaczął przysługiwać dodatkowo tytuł biskupa dla Falklandów (ang. *Bishop for the Falkland Islands*)¹⁹². Należy jednak odróżnić biskupa Falklandów (ang. *Bishop of the Falkland Islands*), którym *ex officio* jest arcybiskup Canterbury od biskupa dla Falklandów (ang. *Bishop for the Falkland Islands*), którym jest komisarz arcybiskupi zastępujący arcybiskupa Canterbury w wykonywaniu obowiązków na Falklandach.

Aktualnie jedyna parafia i zarazem katedra na Falklandach (ang. *The Parish of the Falkland Islands*) stanowią jeden z pozaprovincialnych kościołów anglikańskich (ang. *extra-provincial Anglican churches*). Swoim zasięgiem obejmuje nie tylko Falklandy, ale też inne brytyjskie terytoria zamorskie¹⁹³, to jest: Georgię Południową i Sandwich Południowy oraz Brytyjskie Terytorium Antarktyczne¹⁹⁴.

Lista biskupów dla Falklandów¹⁹⁵:

Lp.	Imię i nazwisko	Okres sprawowania funkcji
	Richard Cutts ¹⁹⁶	1978–1982
Biskupi Sił 1982–2007		
1.	Stephen Venner ¹⁹⁷	2007–2014
2.	Nigel Stock ¹⁹⁸	2014–2017
3.	Tim Thornton ¹⁹⁹	2017–2021
4.	Jonathan Clark ²⁰⁰	2021–obecnie

¹⁹⁰ Tamże.

¹⁹¹ Tamże.

¹⁹² Tamże.

¹⁹³ Więcej o brytyjskich terytoriach zamorskich zob. E. Plewa, *Współczesne międzynarodowe formy współpracy i zależności politycznej dawnych kolonii z Wielką Brytanią*, [w:] W. Włodarczyk i in. (red.), *Gasnące imperium. Historia Wielkiej Brytanii w ujęciu prawnym, społecznym oraz gospodarczym*, Łódź 2021, ss. 27–43.

¹⁹⁴ *Christ Church Cathedral in Stanley*, Wondermondo, <https://www.wondermondo.com/christ-church-cathedral-stanley/> [dostęp: 23.08.2023].

¹⁹⁵ Opracowano na podstawie: *Oxford Dictionary of National Biography; Who's Who; Crockford's Clerical Directory*.

¹⁹⁶ Sprawował tylko funkcję komisarza arcybiskupiego; *Cutts, Rt Rev. Richard Stanley*, [w:] *Who's Who*, 2007.

¹⁹⁷ *Venner, Rt Rev. Stephen Squires*, [w:] *Who's Who*, 2019.

¹⁹⁸ *Stock, Rt Rev. (William) Nigel*, [w:] *Who's Who*, 2022.

¹⁹⁹ *Thornton, Rt Rev. Timothy Martin*, [w:] *Who's Who*, 2022.

²⁰⁰ *Clark, Rt Rev. Jonathan*, [w:] *Who's Who*, 2022.

11. PODSUMOWANIE

Pozycja arcybiskupów Canterbury na terenie Anglii od samego założenia diecezji była szczególna, przez co czyniła z nich faktycznych i prawnych przywódców Kościoła na angielskiej ziemi. Nie brakowało jednak walk o potwierdzenie tego statusu, głównie inicjowanego przez zasiadających na katedrze świętego Augustyna. Supremacja Kościoła Anglii tylko umocniła tę pozycję, a rozwój imperium brytyjskiego, a wraz z nim szerzenie się anglikanizmu uczyniło arcybiskupów Canterbury duchowymi przywódcami wspólnoty anglikańskiej na świecie po rozpadzie imperium. Liczne role i urzędy *ex officio* oraz przywileje wskazują nie tylko historyczną pozycję, ale uzmysławiają na faktyczną rolę oraz splendor związany z zarządzaniem najstarszą angielską diecezją.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

- Abels R.P., *Alfred the Great: War, Kingship, and Culture in Anglo-Saxon England*, New York 1998.
- Anderson J.C., *The Archiepiscopal Palace at Croydon*, London 1879.
- Barber M., *The Two Cities: Medieval Europe 1050–1320*, London 1992.
- Barlow F., *The English Church 1066–1154: A History of the Anglo-Norman Church*, Nowy Jork 1979.
- Barlow F., *Thomas Becket*, Berkeley 1986.
- Barlow F., *William Rufus*, Berkeley 1983.
- Bates D., *William the Conqueror*, Stroud 2001.
- Bays P., *This Anglican Church of Ours. Kelowna*, British Columbia 2012.
- Beda, *Ecclesiastical History of the English People*, London 1991.
- Blumenthal U.R., *The Investiture Controversy: Church and Monarchy from the Ninth to the Twelfth Century*, Filadelfia 1988.
- Brenan M.J., *An Ecclesiastical History of Ireland, Volume I*, Dublin 1840.
- Brett M., *The English Church Under Henry I*, Oxford 1975.
- Brooks N., *The Early History of the Church of Canterbury*, Leicester 1984.

- Carpenter D., *The Struggle for Mastery: The Penguin History of Britain 1066–1284*, New York 2004.
- Charpillon M., Caresme A., *Dictionnaire historique de toutes les communes du département de l'Eure*, les Andelys 1868.
- Cook G.H., *The English Cathedral*, London 1957.
- Delaney J.P., *Dictionary of Saints*, New York 1980.
- Douglas D.C., *William the Conqueror: The Norman Impact Upon England*, Berkeley 1964.
- Drewett P., *The Archiepiscopal Palace at Croydon: a further contribution in the light of recent excavations*, „Archaeological Journal” 1972, nr 128.
- Duggan C., *From the Conquest to the Death of John*, [w:] C.H. Lawrence (red.) *The English Church and the Papacy in the Middle Ages*, Stroud 1965.
- Eubel C. (red.), *Hierarchia Catholica Medii Aevi: II (1431–1503)*, 1914.
- Faulkner P.A., *Some medieval archiepiscopal palaces*, „Archaeological Journal” 1970, nr 127.
- Foyle J., *The Architecture of Canterbury Cathedral*, London 2013.
- Fros H., Sowa F., *Księga imion i świętych, t. 2*, Kraków 1997.
- Fryde E.B., Greenway D.E., Portera S., Roy I. (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1996.
- Fryde E.B., Greenway D.E., Portera S., Roy I. (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1986.
- Fryde E.B., Greenway D.E., Portera S., Roy I. (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 2003.
- Gay O., Rees A., *The Privy Council*, London 2005.
- Greenway D.E. (red.), *Fasti Ecclesiae Anglicanae 1066-1300: Volume 2, Monastic Cathedrals (Northern and Southern Provinces)*, London 1971.
- Greenway D.E. (red.), *Fasti Ecclesiae Anglicanae 1066-1300: Volume 5 Chichester*, London 1996.
- Greenway D.E. (red.), *Fasti Ecclesiae Anglicanae 1066-1300: Volume 2, Monastic Cathedrals (Northern and Southern Provinces)*, London 1971.

Grzebyk T., *Historyczno-prawne uwarunkowania utworzenia przez Henryka VIII angielskiego Kościoła państwowego w 1534 r.*, „Saeculum Christianum. Pismo Historyczne” 2018, Nr 25.

Gwynn A., *The Irish Church in the 11th and 12th Centuries*, Dublin 1992.

Hasted E., *Canterbury: Archbishop's palace and precincts*, [w:] E. Hasted (red.) *The history and topographical survey of the county of Kent*, vol. 11, Canterbury 1800.

Hasted E., *The archbishops: Palaces and castles*, [w:] E. Hasted (red.) *The history and topographical survey of the county of Kent*, vol. 12, Canterbury 1801.

Hasted E., *The town and parish of Maidstone: Churches, religious houses and charities*, [w:] E. Hasted (red.), *The History and Topographical Survey of the County of Kent*, Vol. 4, Canterbury 1798.

Hasted E., *The town and parish of Maidstone: Town and manors*, [w:] E. Hasted (red.), *The History and Topographical Survey of the County of Kent*, vol. 4, Canterbury 1798.

Hindley G., *A Brief History of the Anglo-Saxons: The Beginnings of the English Nation*, New York 2006.

Horn J.M., *Fasti Ecclesiae Anglicanae 1541-1857: Volume 3, Canterbury, Rochester and Winchester Dioceses*, London 1974.

Jones B., *Fasti Ecclesiae Anglicanae 1300-1541: Volume 4, Monastic Cathedrals (Southern Province)*, London 1963.

King P., *The episcopate during the Civil Wars, 1642–1649*, „The English Historical Review” 1968, Vol. LXXXIII, Issue CCCXXVIII.

Kipps P.K., *The Palace of the Archbishops of Canterbury at Charing Kent*, „Archaeological Journal” 1933, vol. 90.

Knowles M.D., *The Canterbury Election of 1205–6*, „The English Historical Review” 1938, Vol. LIII, Issue CCX.

Lipoński W., *Narodziny cywilizacji Wysp Brytyjskich*, Poznań 1995.

Macdonald J.A., *La Iglesia Anglicana del Cono Sur (The Anglican Province of the Cono Sur)*, [w:] I.S. Markham i in. (red.), *The Wiley-Blackwell Companion to the Anglican Communion*, Hoboken 2013.

- MacGeoghegan J., O'Brien G. (red.), *The history of Ireland, ancient and modern*, Dublin 1844.
- Malden H.E. (red.), *Parishes: Addington*, [w:] H.E. Malden (red.), *A History of the County of Surrey. Vol. 4*, London 1912.
- McClellan D., *Państwo i kościół w Zjednoczonym Królestwie*, [w:] G. Robbers (red.), *Państwo i kościół w krajach Unii Europejskiej*, Kolonia 2007.
- Michałowski R., *Historia powszechna. Średniowiecze*, Warszawa 2012,
- Milmine D. (red.), *La Comunion Anglicana en América Latina Santiago*, Chile 1993.
- Moorman J.R.H., *A History of the church in England*, Harrisburg 1980.
- Morby J.E., *Dynastie świata*, Kraków 1995.
- Plewa E., *Diecezje kościołów anglikańskich oraz Kościoła Katolickiego na Wyspach Brytyjskich*, [w:] M. Stanulewicz, K. Nowicki, E. Plewa (red.), *Prawo a religia na Wyspach Brytyjskich*, Łódź 2023.
- Plewa E., *Status arcybiskupa Yorku w Kościele Anglii*, [w:] M. Stanulewicz, K. Nowicki, E. Plewa (red.), *Prawo a religia na Wyspach Brytyjskich*, Łódź 2023.
- Plewa E., *Współczesne międzynarodowe formy współpracy i zależności politycznej dawnych kolonii z Wielką Brytanią*, [w:] W. Włodarczyk i in. (red.), *Gasnące imperium. Historia Wielkiej Brytanii w ujęciu prawnym, społecznym oraz gospodarczym*, Łódź 2021.
- Powell J.E., Wallis K., *House of Lords in the Middle Ages: A History of the English House of Lords to 1540*, London 1968.
- Powicke F.M., Fryde E.B. (red.), *Handbook of British Chronology*, London 1961.
- Prestwich M., *Edward I*, New Haven 1997.
- Ravillious K., *The Many Lives of an English Manor House*, „Archaeology” 21 December 2015.
- Reeve M.M., *A Seat of Authority: The Archbishop's Throne at Canterbury Cathedral*, „Gesta” 2003, vol. 42 (2).
- Robbers G. (red.), *Państwo i kościół w krajach Unii Europejskiej*, Kolonia 2007.

Robinson I.S., *The Papacy 1073–1198: Continuity and Innovation*, Cambridge 1990.

Rollo-Koster J., *Avignon and Its Papacy, 1309-1417: Popes, Institutions, and Society*, Cambridge 2015.

Ruud M., *Episcopal Reluctance: Lanfranc's Resignation Reconsidered*, „Albion” 1987, Vol. 19 No. 2.

Rynkowski M., *Prawo Kościoła Anglii jako część systemu prawa Anglii*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2015, nr 18.

Somner W., *The antiquities of Canterbury. In two parts. The first part. The antiquities of Canterbury; or a survey of that ancient city, with the Suburbs and Cathedral, volume 1*, London 1703.

Stenton F.M., *Anglo-Saxon England*, Oxford 1971.

Taylor K., *The development of the park and gardens at Knole*, „Archaeologia Cantiana” 2003, nr 123.

Thomas C., *Christianity in Roman Britain to A.D. 500*, London 1985.

Turner S., *A Hard Day's Write*, Nowy Jork 1994.

Vincent P., *The Falkland Islanders*, „The Geographical Journal” 1983, Vol. 149, No. 1.

Wahlgren L., *Peter of Blois and the Later Career of Reginald fitzJocelin*, „The English Historical Review” 1996, Vol. CXI, Issue 444.

Walsh M.J., *A New Dictionary of Saints: East and West*, London 2007.

Ward G., *The Making of the Great Park at Otford*, „Archaeologia Cantiana” 1929, nr 41.

Warren W.L., *Henry II*, Berkeley 1973.

Yorke B., *Kings and Kingdoms of Early Anglo-Saxon England*, London 1990.

Young C.R., *Hubert Walter: Lord of Canterbury and Lord of England*, Durham 1968.

Zieliński T.J., *Miejsce religii w porządku konstytucyjnym Wielkiej Brytanii*, „Rocznik Teologiczny” 2009, nr 1-2 (51).

Zieliński T.J., *Państwowy Kościół Anglii. Studium prawa wyznaniowego*, Warszawa 2016.

Zieliński T.J., *Pozycja prawna państwowego Kościoła Szkocji*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2010, t. 62, nr 1.

Zieliński T.J., *Prawa i powinności monarchy brytyjskiego wobec religii urzędowej i Kościołów państwowych*, [w:] H. Paprocki (red.), *Wiara i poznanie. Księga pamiątkowa dedykowana Jego Eminencji Profesorowi Sawie (Hrycuniakowi) Prawosławnemu Metropolicie Warszawskiemu i całej Polski*, Białystok 2008.

Zins H., *Historia Anglii*, Wrocław 2001.

Opracowania:

Crockford's Clerical Directory 1977-1979, London 1979.

Crockford's Clerical Directory 2006/2007, London 2007.

Crockford's Clerical Directory 2008/2009, London 2009.

Crockford's Clerical Directory 2016, London 2016.

Oxford Dictionary of National Biography, Oxford 2004.

Whitaker's Almanack, Oxford 2008.

Zbiory elektroniczne:

Crockford's Clerical Directory, <https://www.crockford.org.uk/> [dostęp: 23.08.2023].

GOV.UK, <https://www.gov.uk/> [dostęp: 23.08.2023].

Oxford Dictionary of National Biography, <https://www.oxforddnb.com/> [dostęp: 23.08.2023].

Barrington-Ward S., *Bardsley, Cuthbert Killick Norman*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Cazel F.A., *Neville, Ralph de*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Copsey R., *Scrope [Bradley], Thomas*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Cowdrey H.E.J., *Lanfranc*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Cowdrey H.E.J., *Thomas [Thomas of Bayeux, Thomas of York]*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Crankshaw D.J., Gillespie A., *Parker, Matthew*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Davies R.G., *Edington, William*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Davies R.G., *Walden, Roger*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Denton J.H., *Winchelsey, Robert [Robert of Winchelsea]*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Duggan C., *Reginald fitz Jocelin*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Haines R.M., *Cobham, Thomas*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Haines R.M., *Gray, John de*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Haines R.M., *Offord, John*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Harding A., *Robert Burnell*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Hughes J., *Arundel [Fitzalan], Thomas*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Hughes J., *Arundel [Fitzalan], Thomas*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Hunt W. (revised by M. Costambeys), *Siward*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Hunt W. (revised by M.F. Smith), *Eadsige*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Lawrence C.H., *Blund, John*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

MacCulloch D., *Cranmer, Thomas*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Mayer T.F., *Pole, Reginald*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Peart-Binns J.S., *Gordon, (Archibald) Ronald McDonald*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2009.

Riordan M., *Westkarre, William*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2011.

Wright D.P., *Langton, Thomas*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

UK Parliament, <https://www.parliament.uk/> [dostęp: 23.08.2023].

Who's Who, <https://www.ukwhoswho.com/> [dostęp: 23.08.2023].

Betts, Rt Rev. Stanley Woodley, [w:] *Who's Who*, 2007.

Bidwell, Rt Rev. Edward John, [w:] *Who's Who*, 2007.

Clark, Rt Rev. Jonathan, [w:] *Who's Who*, 2022.

Conner, Rt Rev. David John, [w:] *Who's Who*, 2022.

Cray, Rt Rev. Graham Alan, [w:] *Who's Who*, 2021.

Cutts, Rt Rev. Richard Stanley, [w:] *Who's Who*, 2007.

Evans, Rt Rev. David Richard John, [w:] *Who's Who*, 2019.

Gordon, Rt Rev. (Archibald) Ronald (McDonald), [w:] *Who's Who*, 2016.

Hall, Rt. Rev Denis Bartlett, [w:] *Who's Who*, 2007.

Hook, Rt Rev. Ross Sydney, [w:] *Who's Who*, 2007.

Hughes, Rt Rev. John Taylor, [w:] *Who's Who*, 2007.

Kirkham, Rt Rev. John Dudley Galtrey, [w:] *Who's Who*, 2020.

Knight, Rt Rev. Arthur Mesac, [w:] *Who's Who*, 2007.

Llewellyn, Rt Rev. (John) Richard (Allan), [w:] *Who's Who*, 2021.

Roberts, Rt Rev. Basil Coleby, [w:] *Who's Who*, 2007.

Sargeant, Rt Rev. Frank Pilkington, [w:] *Who's Who*, 2022.

Smith, Rt Rev. David James, [w:] *Who's Who*, 2019.

Snell, Rt. Rev Geoffrey Stuart, [w:] *Who's Who*, 2007.

Stock, Rt Rev. (William) Nigel, [w:] *Who's Who*, 2022.

Thornton, Rt Rev. Timothy Martin, [w:] *Who's Who*, 2022.

Turnbull, Rt Rev. Michael, [w:] *Who's Who*, 2020.

Urquhart, Rt Rev. David Andrew, [w:] *Who's Who*, 2022.

Venner, Rt Rev. Stephen Squires, [w:] *Who's Who*, 2019.

Yates, Rt Rev. John, [w:] *Who's Who*, 2016.

Źródła elektroniczne:

50 facts about the Queen's coronation, British Monarchy website, <https://web.archive.org/web/20120209002249/http://www.royal.gov.uk/LatestNewsandDiary/Pressreleases/2003/50factsaboutTheQueensCoronation.aspx> [dostęp: 23.08.2023].

About The Trust – Archbishop's Palace Conservation Trust, Archbishop's Palace Conservation Trust, <https://otfordpalace.org/about-the-trust/> [dostęp: 23.08.2023].

Archbishop installed as first Chancellor, Canterbury Christ Church University, <https://web.archive.org/web/20070928021041/http://www.canterbury.ac.uk/News/newsRelease.asp?newspk=597> [dostęp: 23.08.2023].

Archbishop of Canterbury, Anglican Communion, <https://www.anglicancommunion.org/structures/instruments-of-communion/archbishop-of-canterbury.aspx> [dostęp: 23.08.2023].

Archbishop of Canterbury, Britannica, <https://www.britannica.com/topic/archbishop-of-Canterbury> [dostęp: 23.08.2023].

Archbishops' Council, The Church of England, <https://www.churchofengland.org/about/leadership-and-governance/archbishops-council#na> [dostęp: 23.08.2023].

Archbishops of Canterbury, Historic UK, <https://www.historic-uk.com/HistoryUK/HistoryofEngland/Archbishops-of-Canterbury/> [dostęp: 23.08.2023].

Archbishop's Roles and Responsibilities, *Anglican Communion*, Archbishop of Canterbury website, Anglican Communion, <https://web.archive.org/web/20080122153935/http://www.archbishopofcanterbury.org/106> [dostęp: 23.08.2023].

Archbishop's Roles and Responsibilities, *Archbishop as Patron*, Archbishop of Canterbury website, <https://web.archive.org/web/20080122175917/http://www.archbishopofcanterbury.org/109> [dostęp: 23.08.2023].

Archbishop's Roles and Responsibilities, Archbishop as Patron, Archbishop of Canterbury website, <https://web.archive.org/web/20080122175917/http://www.archbishopofcanterbury.org/109> [dostęp: 23.08.2023].

Archbishop's Roles and Responsibilities, Archbishop as Patron, Archbishop of Canterbury website, <https://web.archive.org/web/20080122175917/http://www.archbishopofcanterbury.org/109> [dostęp: 23.08.2023].

Archbishop's Roles and Responsibilities, Archbishop's Awards, Archbishop of Canterbury website, <https://web.archive.org/web/20080122175917/http://www.archbishopofcanterbury.org/109> [dostęp: 23.08.2023].

Archbishop's Roles and Responsibilities, Church of England, Archbishop of Canterbury website, <https://web.archive.org/web/20080213212116/http://www.archbishopofcanterbury.org/1316> [dostęp: 23.08.2023].

Archbishop's Roles and Responsibilities, Diocese of Canterbury, Archbishop of Canterbury website, <https://web.archive.org/web/20080214162316/http://www.archbishopofcanterbury.org/754> [dostęp: 23.08.2023].

Archbishop's Roles and Responsibilities, Lambeth Palace, Archbishop of Canterbury website, <https://web.archive.org/web/20080201103935/http://www.archbishopofcanterbury.org/108> [dostęp: 23.08.2023].

Archbishop's Roles and Responsibilities, Overview, Archbishop of Canterbury website, <https://web.archive.org/web/20080122061247/http://www.archbishopofcanterbury.org/105> [dostęp: 23.08.2023].

Bermuda (Extra-Provincial to Canterbury), Anglican Communion, <https://www.anglicancommunion.org/structures/member-churches/member-church.aspx?church=bermuda> [dostęp: 23.08.2023].

Bishop Emma Ineson to be Bishop to the Archbishops of Canterbury and York, The Archbishop of Canterbury, <https://www.archbishopofcanterbury.org/news/news-and-statements/bishop-emma-ineson-be-bishop-archbishops-canterbury-and-york> [dostęp: 23.08.2023].

Bishop Hugh announced as Bishop to the Armed Forces, Truro Diocese, <https://trurodiocese.org.uk/2021/09/bishop-hugh-announced-as-bishop-to-the-armed-forces/> [dostęp: 23.08.2023].

Bishopric of the Forces, Catholic Church in England and Wales - Catholic Bishops' Conference, https://web.archive.org/web/20100723200543/http://www.catholicchurch.org.uk/Catholic-Church/The-Church-in-England-and-Wales/bishopric_of_the_forces [dostęp: 23.08.2023].

Bishops of Maidstone, Ebbsfleet and Oswestry, Diocese of Canterbury, <https://web.archive.org/web/20220707135916/https://canterburydiocese.org/our-life/news-events/news/bishops-of-maidstone-ebbsfleet-and-oswestry.php> [dostęp: 23.08.2023].

Chancellor, Canterbury Christ Church University, <https://www.canterbury.ac.uk/about-us/leadership-and-governance/chancellor> [dostęp: 23.08.2023].

Choosing Diocesan Bishops in the Church of England, <http://peterowen.org.uk/articles/choosing.html> [dostęp: 23.08.2023].

Christ Church Cathedral in Stanley, Wondermondo, <https://www.wondermondo.com/christ-church-cathedral-stanley/> [dostęp: 23.08.2023].

Dean of York takes on honorary role in York Diocese, Diocese of York, <https://dioceseofyork.org.uk/news-events/news/dean-of-york-takes-on-honorary-role-in-york-diocese/> [dostęp: 23.08.2023].

Diocese – Synod News, <https://web.archive.org/web/20110615003605/http://www.canterburydiocese.org/diocesansynodnews/index.htm> [dostęp: 23.08.2023].

Diocese in Europe, Anglican Communion, <https://www.anglicancommunion.org/structures/member-churches/member-church/diocese.aspx?church=england&dio=diocese-in-europe> [dostęp: 23.08.2023].

Diocese in Europe, Anglican Communion, <https://www.anglicancommunion.org/structures/member-churches/member-church/diocese.aspx?church=england&dio=diocese-in-europe> [dostęp: 23.08.2023].

Dioceses Measure 1978 (repealed), Legislation.gov.uk, <https://www.legislation.gov.uk/ukcm/1978/1/contents> [dostęp: 23.08.2023].

Episcopal aide for Primate, „Church Times” 18 April 1980, No. 6114, https://www.ukpressonline.co.uk/ukpressonline/view/pagview/ChTm_1980_04_18_001 [dostęp: 23.08.2023].

Episcopalians, BCW Project, <https://bcw-project.org/church-and-state/sects-and-factions/episcopalians> [dostęp: 23.08.2023].

Falkland Islands (Extra-Provincial to Canterbury), Anglican Communion, <https://www.anglicancommunion.org/structures/member-churches/member-church.aspx?church=falkland-islands> [dostęp: 23.08.2023].

Find a church, Diocese in Europe, <https://www.europe.anglican.org/find-church> [dostęp: 23.08.2023].

General Synod, The Church of England, <https://www.churchofengland.org/about/general-synod/> [dostęp: 23.08.2023].

House of Bishops, Church of England, <http://www.cofe.anglican.org/about/gensynod/houseofbishops/> [dostęp: 23.08.2023].

House of Bishops, The Church of England <https://www.churchofengland.org/about/general-synod/structure/house-bishops> [dostęp: 23.08.2023].

Lambeth Conference, Anglican Communion, <https://www.anglicancommunion.org/structures/instruments-of-communion/lambeth-conference.aspx> [dostęp: 23.08.2023].

Lords Spiritual, The Church of England in Parliament, <https://churchinparliament.org/about-the-lords-spiritual/> [dostęp: 23.08.2023].

Member Churches, Anglican Communion, <https://www.anglicancommunion.org/structures/member-churches.aspx> [dostęp: 23.08.2023].

Millam P.J., *The Falklands – The World's Largest Diocese*, <https://web.archive.org/web/20080112212502/http://www.falklands.info/history/histarticle18.html> [dostęp: 23.08.2023].

Modern Church – When is a bishop not a bishop, <https://web.archive.org/web/20130911031932/http://www.modernchurch.org.uk/resources/mc/2012-9.htm> [dostęp: 23.08.2023].

New Bishop to Archbishops of Canterbury and York appointed, The Church Times, <https://www.churchtimes.co.uk/articles/2021/23-april/news/uk/new-bishop-to-archbishops-of-canterbury-and-york-appointed> [dostęp: 23.08.2023].

Nomina dell'Ordinario Militare per la Gran Bretagna, The Holy See, <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2018/07/09/0528/01153.html> [dostęp: 23.08.2023].

Order in Council dated 8 February 1994, <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/53585/page/2143> [dostęp: 23.08.2023].

Order of Precedence, Heraldica, https://www.heraldica.org/topics/britain/order_precedence.htm#Official [dostęp: 23.08.2023].

Our story, Canterbury Cathedral, <https://www.canterbury-cathedral.org/our-story/> [dostęp: 23.08.2023].

Richborough Episcopal Area – Directory, <https://web.archive.org/web/20120301072928/http://www.richborough.org.uk/index.php/directory> [dostęp: 23.08.2023].

Suffragan Bishops, Church of England, 2012, <http://www.churchofengland.org/media/40669/chapter3.pdf> [dostęp: 23.08.2023].

The Archbishop and Canterbury Diocese, The Archbishop of Canterbury<https://www.archbishopofcanterbury.org/about-archbishop/archbishop-and-canterbury-diocese> [dostęp: 23.08.2023].

The Cathedral and Metropolitan Church of Christ Canterbury, Canterbury Cathedral, <https://web.archive.org/web/19991128190726/http://www.canterbury-cathedral.org/> [dostęp: 23.08.2023].

The Church of Ceylon (E-P to the Archbishop of Canterbury), Anglican Communion, <https://www.anglicancommunion.org/structures/member-churches/member-church.aspx?church=ceylon> [dostęp: 23.08.2023].

The Lusitanian Church (E-P to the Archbishop of Canterbury), Anglican Communion, <https://www.anglicancommunion.org/structures/member-churches/member-church.aspx?church=portugal> [dostęp: 23.08.2023].

The Reformed Episcopal Church of Spain (E-P to the Archbishop of Canterbury), Anglican Communion, <https://www.anglicancommunion.org/structures/member-churches/member-church.aspx?church=spain> [dostęp: 23.08.2023].

The Rt Revd Richard Stanley Cutts, Crockford's Clerical Directory, <https://www.crockford.org.uk/> [dostęp: 23.08.2023].

The Rt Revd Richard Stanley Cutts, Crockford's Clerical Directory, <https://www.crockford.org.uk/> [dostęp: 23.08.2023].

Appointment of a bishop who takes a conservative evangelical view on headship, Thinking Anglicans, <https://www.thinkinganglicans.org.uk/6797-2/> [dostęp: 23.08.2023].

Thornton E., *Ebbsfleet to be complementarian Evangelical: new Bishop of Oswestry to serve traditional Catholics*, „Church Times”, 1 lipca 2022, <https://www.churchtimes.co.uk/articles/2022/8-july/news/uk/ebbsfleet-to-be-complementarian-evangelical-new-bishop-of-oswestry-to-serve-traditional-catholics> [dostęp: 23.08.2023].

Materiały wideo:

Enthronement of Justin Welby, 105th Archbishop of Canterbury (Highlights) - (c) BBC 2013, Youtube.com, <https://www.youtube.com/watch?v=DLirdU0QIdM> [dostęp: 23.08.2023].

Akty prawne i dokumenty:

37 Thirty-Nine Articles.

Act of Settlement of 1701.

Act of Supremacy.

Bishops and Priests (Consecration and Ordination of Women) Measure 2014.

Church of England Assembly (Powers) Act 1919.

Ecclesiastical Licences Act 1533.

Education Reform Act 1988.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r.

Statute Law (Repeals) Act 1969.

Statute Law (Repeals) Act 1977.

Suffragan Bishops Act 1534.

Suffragans Nomination Act 1888.

The House of Lords Precedence Act 1539.

The Principles of Canon Law Common to the Churches of the Anglican Communion.

The truth shall make you free: the Lambeth Conference 1988: the reports, resolutions & pastoral letters from the bishops, London 1988.

To Lead and to Serve: The Report of the Review of the See of Canterbury, Canterbury 2015.

Spis map i ilustracji

Mapa 1. Diecezje Kościoła Anglii w Wielkiej Brytanii.https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dioceses_of_Church_of_England.svg [dostęp: 23.08.2023].

Mapa 2. Diecezja Gibraltaru w Europie z podziałem na archidiakonaty.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Anglican_Diocese_in_Europe_map.svg [dostęp: 23.08.2023].

Obraz 1. Herb diecezji Canterbury.https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Arms_ArchbishopOfCanterbury.svg [dostęp: 23.08.2023].

Obraz 2. Flaga diecezji Canterbury.https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Flag_of_the_Anglican_Diocese_of_Canterbury.svg [dostęp:23.08.2023].

THE STATUS OF THE ARCHBISHOP OF CANTERBURY IN THE CHURCH OF ENGLAND

Abstract: Within the structures of the Church of England, the Archbishop of Canterbury, the oldest English diocese and ecclesiastical province, holds a special position. Although in the Middle Ages the incumbents of St Augustine's Cathedral were in dispute with the rival province of York over the assertion of their unique status, they were the de facto leaders of the Church of England. The events of the Reformation only confirmed the primacy of the Archbishops of Canterbury, making them the spiritual leaders of the Church of England, who later, as a result of historical events, became the spiritual leaders of the Anglican Communion worldwide. The chapter is devoted to presenting the position of the Archbishop of Canterbury within the structures of the Church of England and the Anglican Communion. His position is heightened by the fact that the adopted model of the denominational state within England also makes the Archbishop a member of state bodies. The paper outlines the role, status, functions performed and privileges attached to the Archbishops of Canterbury. Other positions within the Church of England, and which are inextricably linked to the Archbishop's ministry, are also described. The text also includes extensive explanations of the terminology specific to the Church of England or explanations of the specifics of its structures and internal law. A historical outline is also included to facilitate understanding of the current state of affairs. The paper is based on English-language literature on the subject.

Keywords: Archbishop of Canterbury, Diocese of Canterbury, Province of Canterbury, Primate of All England, Church of England, Anglicanism.

EMIL PLEWA

UNIwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0001-5303-4843

STATUS ARCYBISKUPA YORKU W KOŚCIELE ANGLII

Abstrakt: Arcybiskup Yorku jest drugim najważniejszym duchownym w Kościele Anglii. Miejsca w hierarchii ustępuje jedynie arcybiskupowi Canterbury. W niniejszym opracowaniu omówiono status i pozycję arcybiskupa Yorku w Kościele Anglii. W ramach rozdziału, analogicznie do rozdziału poprzedzającego, przedstawiono rolę, status, pełnione funkcje oraz przywileje przynależne arcybiskupom Yorku. Tekst powstał w oparciu o anglojęzyczną literaturę przedmiotu.

Słowa kluczowe: arcybiskup Yorku, diecezja Yorku, prowincja Yorku, prymas Anglii, Kościół Anglii, anglikanizm.

Niniejszy rozdział stanowi kontynuację rozważań poczynionych w rozdziale poprzedzającym¹. W związku z tym, że obydwie teksty stanowią integralną część jednej monografii, zatem pominięto ponowne omówienie kwestii ogólnych i terminologicznych, które zostały już poczynione na łamach wcześniejszych stron.

1 E. Plewa, *Status arcybiskupa Canterbury w Kościele Anglii*, [w:] M. Stanulewicz, K. Nowicki, E. Plewa (red.), *Prawo a religia na Wyspach Brytyjskich*, Łódź 2023.

1. POCZĄTKI BISKUSPTWA

Chrześcijaństwo na ziemiach Yorku przywędrowało wraz z rzymskimi podbojami za sprawą, których powstała diecezja Eboracum (łacińska nazwa Yorku). Diecezję miał założyć legendarny król Lucjusz, co jednak nadal pozostaje przedmiotem debaty². Panuje zgoda, że biskup Eboracum imieniem Eborius (Eburius) uczestniczył w synodzie w Arles w 314 roku oraz biskup nieznan z imienia uczestniczył na soborze w Nicejskim I w 325 roku³. Natomiast diecezja rzymska nie przetrwała anglosaskiego osadnictwa i pomiędzy starożytną diecezją Eboracum a współczesną diecezją Yorku nie ma historycznej ciągłości⁴.

Dopiero wraz z przybyciem świętego Augustyna z Canterbury⁵ i ponownej chrystianizacji Wielkiej Brytanii, pojawiły się warunki sprzyjające ponownemu utworzeniu struktur kościelnych. Diecezję miał założyć jeden z uczestników misji chrystianizacyjnej świętego Augustyna, tj. święty Paulin z Yorku, który utworzył diecezję w 626 roku⁶. W 735 roku papież Grzegorz III podniósł diecezję Yorku do rangi archidiecezji, tworząc tym samym nową metropolię kościelną, obejmującą północną Anglię, wnosząc tym samym biskupa Ecgberta⁷ do godności arcybiskupiej i wręczając paliusz⁸. Rzeczywista niezależność nowej metropolii od arcybiskupa Canterbury ukształtowała się jednakże dopiero wraz z duńskim podbojem Wielkiej Brytanii⁹. Niemniej spór, inicjowany przez arcybiskupów Canterbury, będzie powracał w następnych

² A. Smith, *Lucius of Britain: Alleged King and Church Founder*, „Folklore” 1979, Vol. 90, Issue 1, ss. 29-36; F. Heal, *What can King Lucius do for you? The Reformation and the Early British Church*, „The English Historical Review” 2005, Vol. 120, Issue 487, ss. 593-614.

³ W.H.C. Frend, *Eborius*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

⁴ J. Knight, *South Wales From the Romans to the Normans: Christianity, Literacy & Lordship*, Stroud 2013, s. 11; Beda, *Ecclesiastical History of the English People*, London 1991; D. Petts, *Christianity in Roman Britain*, Berkshire 2003, s. 39; M. Morris, *The Anglo-Saxons: A History of the Beginnings of England: 400–1066*, New York 2021, ss. 22-40; J.N.L. Myres, *The English Settlements. Oxford History of England*, Oxford 1989, s. 104.

⁵ J.P. Delaney, *Dictionary of Saints*, New York 1980, ss. 67-68.

⁶ M. Costambeys, *Paulinus [St Paulinus]*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2005; A. Williams, *Kingship and Government in Pre-Conquest England c. 500–1066*, London 1999.

⁷ H. Mayr-Harting, *Egberht [Egbert]*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004

⁸ E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1996, s. 224; B. Yorke, *Kings and Kingdoms of Early Anglo-Saxon England*, New York 1997., ss. 91-98 i 188; B. Yorke, *The Conversion of Britain: Religion, Politics and Society in Britain c. 600–800*, London 2006, s. 149.

⁹ D. Starkey, *Crown and Country: A History of England through the Monarchy*, New York 2010, ss. 32–44; R. Huscroft, *Ruling England, 1042-121*, London 2016, s. 41.

latach, czy to w wymiarze rzeczywistego zwierzchnictwa czy też honorowego pierwszeństwa¹⁰.

Pomiędzy arcybiskupem Canterbury a arcybiskupem Yorku¹¹ w XI w. doszło do sporu o pierwszeństwo w Kościele Anglii jak i na całych Wyspach Brytyjskich¹². Spór został rozstrzygnięty¹³, poprzez nadanie arcybiskupowi Canterbury tytułu „prymasa całej Anglii” a arcybiskupowi Yorku tytułu „prymasa Anglii”¹⁴. Zaś w 1534 roku doszło do zerwania jedności z Rzymem za sprawą aktu supremacji¹⁵. Parlament Anglii w 1539 roku uchwalając *The House of Lords Precedence Act 1539* potwierdził dotychczasowy status obydwu arcybiskupów¹⁶.

2. ROLA I STATUS

Arcybiskup Yorku stoi na czele diecezji Yorku. Równocześnie jest arcybiskupem metropolitą prowincji Yorku, obejmującej ok. 1/3 terytorium Anglii oraz Wyspę Man¹⁷. Prowincję tworzy łącznie 12 diecezji¹⁸.

Przysługuje mu tytuł „Prymasa Anglii” (ang. *Primate of England*)¹⁹, czego nie należy jednak mylić z tytułem przysługującym arcybiskupowi Canterbury, który z kolei używa tytułu „Prymasa Całej Anglii” (ang. *Primate*

¹⁰ F. Barlow, *The English Church 1066–1154: A History of the Anglo-Norman Church*, New York 1979, ss. 39–42.

¹¹ H.E.J. Cowdrey, *Lanfranc*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004; H.E.J. Cowdrey, *Thomas [Thomas of Bayeux, Thomas of York]*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

¹² F. Barlow, *The English Church...*

¹³ J. Rollo-Koster, *Avignon and Its Papacy, 1309–1417: Popes, Institutions, and Society*, Cambridge 2015, ss. 81–86.

¹⁴ Tamże; E. Plewa, *Status arcybiskupa Canterbury...*

¹⁵ *Act of Supremacy*; T. Grzebyk, *Historyczno-prawne uwarunkowania utworzenia przez Henryka VIII angielskiego Kościoła państwowego w 1534 r.*, „Saeculum Christianum. Pismo Historyczne” 2018, Nr 25, ss. 198–205.

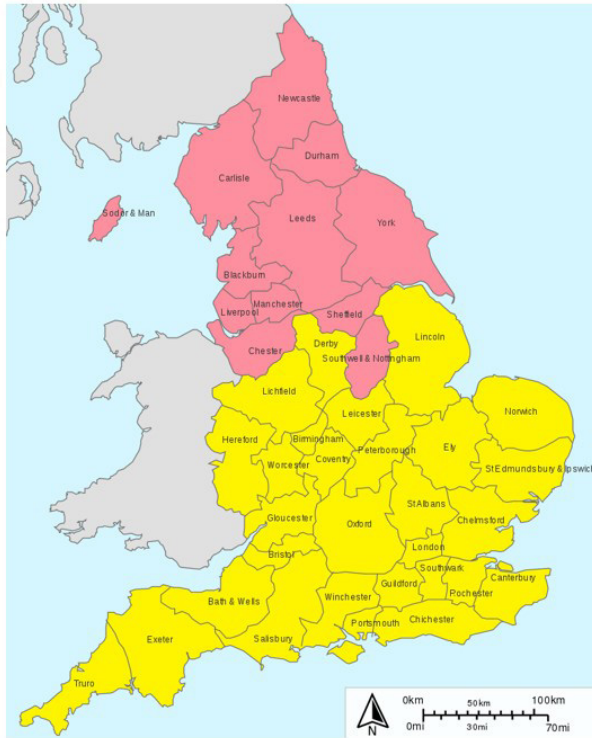
¹⁶ Section 3 *The House of Lords Precedence Act 1539*; E. Plewa, *Status arcybiskupa Canterbury...*; H. Zins, *Historia Anglii*, Wrocław 2001, s. 138.

¹⁷ W.M. Marshall, *York, metropolitan diocese of*, *The Oxford Companion to British History*, <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/york-metropolitan-diocese> [dostęp: 23.08.2023].

¹⁸ Tamże; Więcej o podziale administracyjnym kościołów działających na Wyspach Brytyjskich zob. E. Plewa, *Diecezje kościołów anglikańskich oraz Kościoła Katolickiego na Wyspach Brytyjskich*, [w:] M. Stanulewicz, K. Nowicki, E. Plewa (red.), *Prawo a religia na Wyspach Brytyjskich*, Łódź 2023.

¹⁹ J. Rollo-Koster, *Avignon and Its Papacy...*, ss. 81–86.

of *All England*)²⁰. Podobieństwo tytułów jest efektem średniowiecznego sporu toczącego się pomiędzy arcybiskupami Canterbury i arcybiskupami Yorku²¹.

Mapa 1. Diecezje Kościoła Anglii w Wielkiej Brytanii²².

■ Province of Canterbury ■ Province of York

W organach Kościoła Anglii arcybiskup Yorku *ex officio* pełni następujące funkcje:

1. Członek Izby Biskupów (ang. *member of the House of Bishops*)²³, gdzie wchodzi także w skład Stałego Komitetu (ang. *Standing Committee*)²⁴;

²⁰ *Archbishop's Roles and Responsibilities, Overview*, Archbishop of Canterbury website, <https://web.archive.org/web/20080122061247/http://www.archbishopofcanterbury.org/105> [dostęp: 23.08.2023].

²¹ F. Barlow, *The English Church...*, ss. 39-42; U.R. Blumenthal, *The Investiture Controversy: Church and Monarchy from the Ninth to the Twelfth Century*, Filadelfia 1988, s. 151; H.E.J. Cowdrey, *Thomas [Thomas of Bayeux, Thomas of York]*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

²² Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dioceses_of_Church_of_England.svg [dostęp: 23.08.2023].

²³ *House of Bishops*, Church of England, <http://www.cofe.anglican.org/about/gensynod/houseofbishops/> [dostęp: 23.08.2023].

²⁴ *House of Bishops*, The Church of England, <https://www.churchofengland.org/about/general-synod/structure/house-bishops> [dostęp: 23.08.2023].

2. Współprzewodniczący Synodu Generalnego (ang. *Joint presidents of the General Synod*)²⁵;
3. Współprzewodniczący Rady Arcybiskupów (ang. *Joint Presidents of The Archbishops' Council*)²⁶;
4. Komisarz Kościelny (ang. *Church Commissioners*)²⁷.

Pomimo konfliktów pomiędzy arcybiskupami Canterbury a arcybiskupami Yorku, ich rola współczesna w Kościele Anglii jest zbliżona. Chociaż odznacza się wyższa pozycja arcybiskupa Canterbury.

Ze względu na to, że York zalicza się do tzw. pięciu wielkich stolic²⁸, arcybiskup *ex officio* zasiada w Izbie Lordów jako tzw. ang. *Lord Spiritual*²⁹.

Siedzibą arcybiskupa jest katedra w Yorku (ang. *Cathedral and Metropolitan Church of Saint Peter in York*), zwana także w skrócie ang. *York Minster*³⁰. Rezydencją arcybiskupa jest ang. *Bishopthorpe Palace* położony na południe od miasta York³¹.

3. PRZYWILEJE

Zgodnie z zasadami precedencji w Kościele Anglii, Arcybiskup Yorku zajmuje drugie miejsce, ustępując jedynie w hierarchii arcybiskupowi Canterbury³². Natomiast w państwowym ceremoniale obowiązującym w Anglii i Walii ustępuje miejsca: władcy, członkom rodziny królewskiej, arcybiskupowi Canterbury i Lordowi Kanclerzowi³³.

Jako arcybiskupowi przysługuje mu tytuł „Najczcigodniejszego” (ang. *The Most Reverend*). Ponadto może używać tytułu „Wielce szanownego” (ang.

²⁵ *General Synod*, The Church of England, <https://www.churchofengland.org/about/general-synod/> [dostęp: 23.08.2023]; *The role of the Archbishop of York*, The Archbishop of York, <https://www.archbishopofyork.org/archbishop-york/role-archbishop-york> [dostęp: 23.08.2023].

²⁶ *Archbishops' Council*, The Church of England, <https://www.churchofengland.org/about/leadership-and-governance/archbishops-council#na> [dostęp: 23.08.2023].

²⁷ T.J. Zieliński, *Państwowy Kościół Anglii. Studium prawa wyznaniowego*, Warszawa 2016, s. 206; M. Rynkowski, *Prawo Kościoła Anglii jako część systemu prawa Anglii*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2015, nr 18, ss. 205-206.

²⁸ Canterbury, York, Londyn, Durham, Winchester.

²⁹ Łącznie w Izbie Lordów zasiada 26 Lordów Duchownych zasiadających w tzw. Ławie Biskupiej, zob. *Lords Spiritual*, The Church of England in Parliament, <https://churchinparliament.org/about-the-lords-spiritual/> [dostęp: 23.08.2023].

³⁰ A. Willey, *York Minster*, London 1998; *Homepage*, York Minster, <https://yorkminster.org/> [dostęp: 23.08.2023].

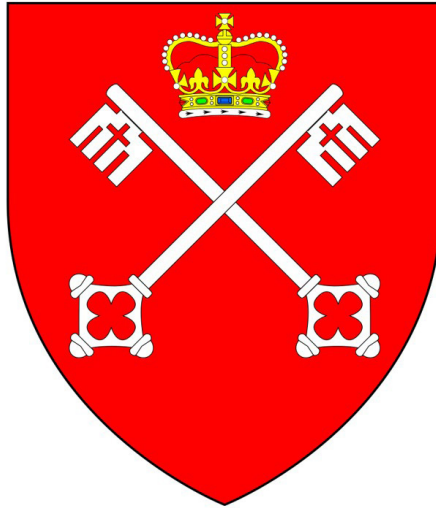
³¹ *About Bishopthorpe Palace*, The Archbishop of York, <https://www.archbishopofyork.org/archbishop-york/about-bishopthorpe-palace> [dostęp: 23.08.2023].

³² *Order of Precedence*, Heraldica, https://www.heraldica.org/topics/britain/order_precedence.htm#Official [dostęp: 23.08.2023].

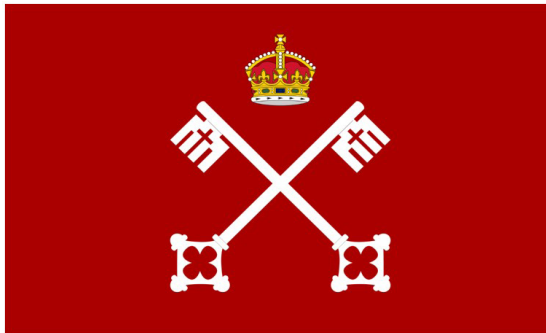
³³ Tamże; *Whitaker's Almanack*, Oxford 2008.

The Right Honourable), który przysługuje wszystkim członkom Tajnej Rady³⁴.

Współcześnie przywilej koronacji brytyjskiego monarchy, niewątpliwie przynależy do arcybiskupa Canterbury³⁵. Jednak historycznie kwestia ta nie była oczywista i miały miejsce przypadki koronowania angielskiego/brytyjskiego monarchy przez arcybiskupa Yorku³⁶.

Obraz 1. Herb Arcybiskupa Yorku³⁷.

Obraz 2. Flaga diecezji Yorku³⁸.

³⁴ O. Gay, A. Rees, *The Privy Council*, London 2005.

³⁵ *50 facts about the Queen's coronation*, *British Monarchy website*, <https://web.archive.org/web/20120209002249/http://www.royal.gov.uk/LatestNewsandDiary/Pressreleases/2003/50factsaboutTheQueensCoronation.aspx> [dostęp: 23.08.2023].

³⁶ Zob. W.L. Warren, *Henry II*, Berkeley 1973, ss. 501-502; J.E. Powell, K. Wallis, *The House of Lords in the Middle Ages: A History of the English House of Lords to 1540*, London 1968, ss. 84-85.

³⁷ Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Arms_SeeOfYork.svg [dostęp: 23.08.2023].

³⁸ Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Flag_of_the_Diocese_of_York.svg [dostęp: 23.08.2023].

4. LISTA BISKUPÓW I ARCYBISKUPÓW YORKU³⁹

Lp.	Imię i nazwisko ⁴⁰	Okres rządów ⁴¹	Uwagi
Katoliccy biskupi Yorku			
1.	Paulinus	625–633 ⁴²	
<i>Vacat</i> 633–664			
2.	Chad	664–669	
3.	Wilfrid (I) ⁴³	664–678	Wydalony z diecezji
4.	Bosa	678–706	
5.	John of Beverley	706–714	
6.	Wilfrid (II)	714–732	
7.	Ecgbert	ok. 732–735	Następnie jako arcybiskup
Katoliccy arcybiskupi Yorku			
7.	Ecgbert	735–766	Wcześniej jako biskup

³⁹ Opracowano na podstawie: E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1996; E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1986; F.M. Powicke, E.B. Fryde (red.), *Handbook of British Chronology*, London 1961; D.E. Greenway (red.), *Fasti Ecclesiae Anglicanae 1066-1300: Volume 6, York*, London 1999, ss. 1-7; B. Jones (red.), *Fasti Ecclesiae Anglicanae 1300-1541: Volume 6, Northern Province (York, Carlisle and Durham)*, London 1963, ss. 1-3; J.M. Horn, D.M. Smith, *Fasti Ecclesiae Anglicanae 1541-1857: Volume 4, York Diocese*, London 1975, ss. 1-5; *Crockford's Clerical Directory 1977-1979*, London 1979; *Crockford's Clerical Directory 2006/2007*, London 2007; *Crockford's Clerical Directory 2008/2009*, London 2009; *Crockford's Clerical Directory 2016*, London 2016; *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004; *Oxford Dictionary of National Biography*, <https://www.oxforddnb.com/> [dostęp: 23.08.2023]; *Who's Who*, <https://www.ukwhoswho.com/> [dostęp: 23.08.2023]; *Crockford's Clerical Directory*, <https://www.crockford.org.uk/> [dostęp: 23.08.2023]; *List of previous Archbishops*, The Archbishop of York, <https://web.archive.org/web/20160804182806/http://www.archbishopofyork.org/pages/list-of-previous-archbishops.html> [dostęp: 23.08.2023]; Ancient See Of York, Catholic Encyclopedia, <https://www.newadvent.org/cathen/15733b.htm> [dostęp: 23.08.2023]; Previous Archbishops of York, The Archbishop of York, <https://www.archbishopofyork.org/archbishop-york/previous-archbishops-york#na> [dostęp: 23.08.2023].

⁴⁰ W tabeli zachowano oryginalną pisownię imion i nazwisk.

⁴¹ Za okres rządów przyjęto: w przypadku arcybiskupów, którzy objęli urząd, lata od objęcia urzędu do zakończenia jego sprawowania; w przypadku pozostałych, okres trwania nominacji. Rozbieżności w literaturze co do początku sprawowania urzędu wynikają z mieszania daty wyboru/mianowania na arcybiskupa, daty zatwierdzenia wyboru przez papieża, daty konsekracji biskupiej i daty rzeczywistego objęcia archidiecezji.

⁴² Źródła różnią się co do daty powstania biskupstwa np. *Previous Archbishops...* podaje za datę powstania diecezji rok 627.

⁴³ F.M. Stenton, *Anglo-Saxon England*, Oxford 1971, ss. 135-136; E. John, *Reassessing Anglo-Saxon England*, Manchester 1996, ss. 35-37; A. Thacker, *Wilfrid [St Wilfrid]*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

8.	Æthelbert (Æthelbeorht)	ok. 767–ok. 780	
9.	Eanbald (I)	ok. 780–796	
10.	Eanbald (II)	796–ok. 808	
11.	Wulfsige	ok. 808–ok. 834	
12.	Wigmund	837–854	
13.	Wulfhere	854–ok. 896	
14.	Æthelbald	900–ok. 916	
15.	Hrotheward (Lodeward)	ok. 916–931	
16.	Wulfstan (I)	931–956	
17.	Oscytel	ok. 958–971	
18.	Edwald (Edwaldus, Ethelwold)	971	
19.	Oswald	971–992	
20.	Ealdwulf	995–1002	
21.	Wulfstan (II)	1002–1023	
22.	Ælfric Puttoc ⁴⁴	1023–1051	
23.	Cynesige (Kynsige)	1051–1060	
24.	Ealdred	1061–1069	
25.	Thomas (I) of Bayeux	1070–1100	
26.	Gerard	1100–1108	
27.	Thomas (III)	1109–1114	
28.	Thurstan ⁴⁵	1119–1140	Wybrany w 1114 r., konsekrowany dopiero w 1119 r.
	Waltheof of Melrose ⁴⁶	1140	Wybór odrzucony przez króla Stefana z Blois
	Henry de Sully ⁴⁷	1140	Wybór unieważniony przez papieża Innocentego II
29.	William (FitzHerbert) ⁴⁸	1143–1147	Usunięty z urzędu przez papieża Eugeniusza III

⁴⁴ Niektóre źródła podają inną datę urzędowania 1041–1042, zob. E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1986, s. 224; F.M. Powicke, E.B. Fryde (red.), *Handbook of British Chronology*, London 1961, s. 257.

⁴⁵ J. Burton, *Thurstan*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

⁴⁶ D. Baker, *Waldef [Waltheof]*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

⁴⁷ P. Hoskin, *Sully, Henry de*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

⁴⁸ J. Burton, *William of York [St William of York, William fitz Herbert]*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

	Hilary of Chichester ⁴⁹	1147	Wybór unieważniony przez papieża Eugeniusza III
30.	Henry Murdac ⁵⁰	1147–1153	
29.	William (FitzHerbert) ⁵¹	1153–1154	Przywrócony na urząd przez papieża Anastazego IV
31.	Roger de Pont L'Évêque	1154–1181	
32.	Geoffrey (Plantagenet) ⁵²	1191–1212	
	Simon Langton ⁵³	1215	Wybór unieważniony przez papieża Innocentego III na prośbę króla Jana
33.	Walter de Gray	1216–1255	
34.	Sewal de Bovil	1256–1258	
35.	Godfrey Ludham	1258–1265	
	William Langton (of Rotherfield) ⁵⁴	1265	Wybór unieważniony przez papieża Klemensa IV
	Bonaventure ⁵⁵	1265–1266	Zrezygnował z objęcia urzędu przed konsekracją
36.	Walter Giffard	1266–1279	
37.	William de Wickwane	1279–1285	
38.	John le Romeyn	1286–1296	
39.	Henry of Newark	1298–1299	
40.	Thomas of Corbridge	1300–1304	
41.	William Greenfield	1306–1315	

⁴⁹ H. Mayr-Harting, *Hilary*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

⁵⁰ J. Burton, *Murdac, Henry*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

⁵¹ J. Burton, *William of...*

⁵² R.V. Turner, *Richard Lionheart and English Episcopal Elections*, „Albion” 1997, Vol. 29, No. 1, ss. 1-13; E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1996, s. 84; M. Lovatt, *Geoffrey*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2007.

⁵³ R.C. Bartlett, *England Under the Norman and Angevin Kings: 1075–1225*, Oxford 2000, ss. 406-407; D.E. Greenway (red.), *Fasti Ecclesiae Anglicanae 1066-1300: Volume 2, Monastic Cathedrals (Northern and Southern Provinces)*, London 1971, ss. 12-15; D.E. Greenway (red.), *Fasti Ecclesiae Anglicanae 1066–1300: Volume 6, York*, London 1999, ss. 98-101; F.A. Cazel, *Langton, Simon*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

⁵⁴ E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1996, s. 282; D.E. Greenway (red.), *Fasti Ecclesiae Anglicanae 1066-1300: Volume 6, York*, London 1999, ss. 7-13, 31-36, 98-101.

⁵⁵ E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1996, s. 282; Z. Kijas, *Święty Bonawentura*, Kraków 2002.

42.	William Melton	1317–1340	
43.	William de la Zouche	1342–1352	
44.	John of Thoresby	1353–1373	
45.	Alexander Neville	1374–1388	
46.	Thomas Arundel	1388–1396	
47.	Robert Waldby	1397–1398	
	Walter Skirlaw ⁵⁶	1398	Wybór odrzucony przez króla Ryszarda II
48.	Richard le Scrope	1398–1405	
	Thomas Langley ⁵⁷	1405–1406	Wybór odrzucony przez papieża Innocentego VII
	Robert Hallam ⁵⁸	1406–1407	Nominowany na arcybiskupa przez papieża Innocentego VII, ale wybór został odrzucony króla Henryka IV
49.	Henry Bowet	1407–1423	
	Philip Morgan ⁵⁹	1423–1424	Wybór unieważniony
	Richard Fleming ⁶⁰	1424–1425	Wyznaczony przez papieża Marcina V, lecz wybór został odrzucony przez radę regencyjną króla Henryka VI, Fleming zrezygnował z objęcia urzędu
50.	John Kemp	1426–1452	

⁵⁶ M.G. Snape, *Skirlawe [Skirlaw]*, Walter, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

⁵⁷ R.N. Swanson, *Religion and Devotion in Europe, c. 1215 — c. 1515*, Cambridge 1995; E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1986, s. 282; C.M. Fraser, *Langley, Thomas*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

⁵⁸ E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1986, ss. 271, 282; R.N. Swanson, *Hallam [Hallam], Robert*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

⁵⁹ E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1996, s. 244, 279-282; R.G. Davies, *Morgan, Philip [Philip ap Morgan]*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

⁶⁰ N.H. Bennett (red.), *The Register of Richard Fleming, Bishop of Lincoln: 1420–1431 volume I*, Canterbury & York 1984; N.H. Bennett (red.), *The Register of Richard Fleming, Bishop of Lincoln: 1420–1431 volume II*, Canterbury & York 2009; C.L. Nighman, 'Accipiant qui vocati sunt': *Richard Fleming's reform sermon at the Council of Constance*, „Journal of Ecclesiastical History: 2000, 51(1), ss. 1-36; E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1996, s. 256, 282; R.N. Swanson, *Fleming [Fleming], Richard*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2005.

STATUS ARCYBISKUPA YORKU W KOŚCIELE ANGLII

51.	William Booth	1452–1464	
52.	George Neville	1465–1476	
53.	Lawrence Booth	1476–1480	
54.	Thomas Rotherham	1480–1500	
55.	Thomas Savage	1501–1507	
56.	Christopher Bainbridge	1508–1514	
57.	Thomas Wolsey	1514–1530	
58.	Edward Lee	1531–1544	
59.	Robert Holgate	1545–1554	
60.	Nicholas Heath	1555–1559	
61.	Thomas Young	1561–1568	
62.	Edmund Grindal	1570–1576	
63.	Edwin Sandys	1577–1588	
64.	John Piers	1589–1594	
65.	Matthew Hutton	1595–1606	
66.	Tobias Matthew	1606–1628	
67.	George Montaigne	1628	
68.	Samuel Harsnett	1629–1631	
69.	Richard Neile	1632–1640	
70.	John Williams	1641–1646	
zniesienie stolicy biskupiej ⁶¹ 1646–1660			
71.	Accepted Frewen	1660–1664	
72.	Richard Sterne	1664–1683	
73.	John Dolben	1683–1686	
74.	Thomas Lamplugh	1688–1691	
75.	John Sharp	1691–1714	
76.	William Dawes	1714–1724	
77.	Lancelot Blackburne	1724–1743	

⁶¹ P. King, *The episcopate during the Civil Wars, 1642–1649*, „The English Historical Review” 1968, Vol. LXXXIII, Issue CCCXXVIII, ss. 523–537; *Episcopalians*, BCW Project, <https://bcw-project.org/church-and-state/sects-and-factions/episcopalians>, [dostęp: 23.08.2023].

78.	Thomas Herring	1743–1747	
79.	Matthew Hutton	1747–1757	
80.	John Gilbert	1757–1761	
81.	Robert Hay Drummond	1761–1776	
82.	William Markham	1776–1807	
83.	Edward Venables-Vernon	1808–1847	
84.	Thomas Musgrave	1847–1860	
85.	Charles Longley	1860–1862	
86.	William Thomson	1862–1890	
87.	William Connor Magee	1891	
88.	William Maclagan	1891–1908	
89.	Cosmo Gordon Lang	1909–1928	
90.	William Temple	1929–1942	
91.	Cyril Garbett	1942–1955	
92.	Michael Ramsey	1956–1961	
93.	Donald Coggan	1961–1974	
94.	Stuart Blanch	1975–1983	
95.	John Habgood	1983–1995	
96.	David Hope	1995–2005	
97.	John Sentamu	2005–2020	
98.	Stephen Cottrell	2020–obecnie	

5. BISKUPI SUFRAGANI

W odróżnieniu od diecezji Canterbury, w diecezji Yorku przyjęła się praktyka, że każdy z biskupów sufraganów sprawuje nieformalną opiekę nad jednym z trzech archidiakonatów, pomimo, że na czele każdego z nich stoi archidiakon⁶². Ponadto nie wyznacza się biskupom sufraganom ścisłego obszaru działania. Aktualnie w diecezji posługę sprawuje czterech biskupów

⁶² *Crockford's Clerical Directory*.

sufraganów: biskup Hull (opieka nad archidiaconatem East Riding)⁶³, biskup Whitby (opieka na archidiaconatem Cleveland)⁶⁴, biskup Selby (opieka nad archidiaconatem Yorku)⁶⁵ oraz biskup Beverly będący biskupim wizytatorem prowincji (ang. *Provincial Episcopal Visitor (PEV)*) w ramach alternatywnego nadzoru biskupiego (ang. *alternative episcopal oversight (AEO)*)⁶⁶. Ponadto nad konserwatywnymi ewangelikami w diecezji i prowincji Yorku opiekę sprawuje sufragan diecezji Canterbury biskup Ebbsfleet jako biskupi wizytator prowincji⁶⁷.

5.1. Biskup Hull

Tytuł biskupa Hull nadawany jest biskupowi sufraganowi diecezji Yorku. Nazwa pochodzi od miasta Kingston upon Hull. Biskup odpowiada za archidiaconat East Riding⁶⁸.

Lista biskupów Hull⁶⁹:

Lp.	Imię i nazwisko	Okres sprawowania funkcji
1.	Robert Pursglove	1538–1559
zawieszony <i>in abeyance</i> 1559–1891		

⁶³ *Crockford's Clerical Directory 2006/2007*, London 2007, s. 947; E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1986, s. 287; *Crockford's Clerical Directory; About Us*, Diocese of York, <https://dioceseofyork.org.uk/about-us> oraz <https://dioceseofyork.org.uk/about-us/whos-who/diocese-leadership-team/> [dostęp: 23.08.2023]; *New Bishop of Hull*, „Church Times” 31 July 1931, No. 3575, https://www.ukpressonline.co.uk/ukpressonline/view/pagview/ChTm_1931_07_31_135 [dostęp: 23.08.2023].

⁶⁴ Tamże; *New Bishops of Selby and Whitby*, Diocese of York, <https://dioceseofyork.org.uk/news-events/news/new-bishops-of-selby-and-whitby/> [dostęp: 23.08.2023].

⁶⁵ Tamże; *New Bishops...*

⁶⁶ Tamże; *The London Gazette*, 11 February 1994, Issue:53585, s. 2143, <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/53585/page/2143> [dostęp: 23.08.2023].

⁶⁷ *Crockford's Clerical Directory 2006/2007*, London 2007, s. 946; E. Thornton, *Ebbsfleet to be complementarian Evangelical: new Bishop of Oswestry to serve traditional Catholics*, „Church Times”, 1 July 2022, <https://www.churchtimes.co.uk/articles/2022/8-july/news/uk/ebbsfleet-to-be-complementarian-evangelical-new-bishop-of-oswestry-to-serve-traditional-catholics> [dostęp: 23.08.2023].

⁶⁸ *Crockford's Clerical Directory 2006/2007*, London 2007, s. 947; E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1986, s. 287; *Crockford's Clerical Directory; About Us*, Diocese of York, <https://dioceseofyork.org.uk/about-us> oraz <https://dioceseofyork.org.uk/about-us/whos-who/diocese-leadership-team/> [dostęp: 23.08.2023]; *New Bishop of Hull*, „Church Times” 31 July 1931, No. 3575, https://www.ukpressonline.co.uk/ukpressonline/view/pagview/ChTm_1931_07_31_135 [dostęp: 23.08.2023].

⁶⁹ Opracowano na podstawie: E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1996; *Crockford's Clerical Directory 2006/2007*, London 2007; *Crockford's Clerical Directory 2008/2009*, London 2009; *Crockford's Clerical Directory 2016*, London 2016; *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004; *Oxford Dictionary of National Biography; Who's Who; Crockford's Clerical Directory*.

2.	Richard Blunt	1559–1891
3.	John Augustine Kempthorne	1891–1910
4.	Francis Gurdon	1910–1913
<i>vacat</i> 1929–1931		
5.	Bernard Heywood	1931–1934
6.	Henry Vodden	1934–1957
7.	George Townley	1957–1965
8.	Hubert Higgs	1965–1977
9.	Geoffrey Paul	1977–1981
10.	Donald Snelgrove	1981–1994
11.	James Jones	1994–1998
12.	Richard Frith	1998–2014
13.	Alison White	2015–2022
14.	Eleanor Sanderson	2022–obecnie

5.2. Biskup Whitby

Biskup Whitby jest sufraganem diecezji Yorku. Nazwa pochodzi od miasta Whitby w North Yorkshire. Biskup odpowiada za opiekę nad archidiaconatem Cleveland⁷⁰.

Lista biskupów Whitby⁷¹:

Lp.	Imię i nazwisko	Okres sprawowania funkcji
1.	Henry Woolcombe	1923–1939
2.	Harold Hubbard	1939–1947
3.	Walter Baddeley	1947–1954
4.	Philip Wheeldon	1954–1961
5.	George Snow	1961–1972
6.	John Yates	1972–1975
7.	Clifford Barker	1976–1983
8.	Gordon Bates	1983–1999

⁷⁰ *About Us*, Diocese of York, <https://dioceseofyork.org.uk/about-us> oraz <https://dioceseofyork.org.uk/about-us/whos-who/diocese-leadership-team/> [dostęp: 23.08.2023]; *New Bishops of Selby and Whitby*, Diocese of York, <https://dioceseofyork.org.uk/news-events/news/new-bishops-of-selby-and-whitby/> [dostęp: 23.08.2023].

⁷¹ Opracowano na podstawie: E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1996; *Crockford's Clerical Directory 2006/2007*, London 2007; *Crockford's Clerical Directory 2008/2009*, London 2009; *Crockford's Clerical Directory 2016*, London 2016; *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004; *Oxford Dictionary of National Biography; Who's Who; Crockford's Clerical Directory*.

9.	Robert Ladds SSC ⁷²	1999–2008
10.	Martin Warner SSC	2010–2012
	Philip North ⁷³	2012
11.	Paul Ferguson	2014–obecnie

5.3. Biskup Selby

Biskup Selby jest sufraganiem diecezji Yorku. Nazwa pochodzi od miasta Selby w North Yorkshire. Biskup odpowiada za opiekę nad archidiaconatem Yorku⁷⁴.

Lista biskupów Selby⁷⁵:

Lp.	Imię i nazwisko	Okres sprawowania funkcji
1.	Harry Woolcombe	1939–1940
2.	Carey Knyvett	1941–1962
3.	Douglas Sargent	1962–1971
4.	Morris Maddocks	1972–1983
5.	Clifford Barker	1983–1991
6.	Humphrey Taylor	1991–2003
7.	Martin Wallace	2003–2013
8.	John Thomson	2014–obecnie

5.4. Biskup Beverley

Tytuł biskupa Beverley nadawany jest biskupowi sufraganowi diecezji Yorku. Nazwa pochodzi od miasta Beverley położonym w East Riding of Yorkshire⁷⁶. Początkowo biskup miał pomagać biskupowi Yorku w zarządzaniu diecezją, jednak już po jednej nominacji zaprzestano obsadzania tegoż

⁷² ang. *Society of the Holy Cross*.

⁷³ Odmówił przyjęcia nominacji, zob. *Burnley, Bishop Suffragan of*, [w:] *Who's Who*, 2022; *Crockford's Clerical Directory*.

⁷⁴ *Crockford's Clerical Directory 2006/2007*, London 2007, s. 947; E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1986, s. 287; *Crockford's Clerical Directory; About Us*, Diocese of York, <https://dioceseofyork.org.uk/about-us> oraz <https://dioceseofyork.org.uk/about-us/whos-who/diocese-leadership-team/> [dostęp: 23.08.2023].

⁷⁵ Opracowano na podstawie: E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1996; *Crockford's Clerical Directory 2006/2007*, London 2007; *Crockford's Clerical Directory 2008/2009*, London 2009; *Crockford's Clerical Directory 2016*, London 2016; *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004; *Oxford Dictionary of National Biography; Who's Who; Crockford's Clerical Directory*.

⁷⁶ *Crockford's Clerical Directory 2006/2007*, London 2007, s. 947; E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1986, s. 287; *Crockford's Clerical Directory*.

stanowiska. Stolicę biskupią reaktywowano w 1994 roku⁷⁷ jako biskupiego wizytatora prowincji (ang. *Provincial Episcopal Visitor (PEV)*) w ramach alternatywnego nadzoru biskupiego (ang. *alternative episcopal oversight (AEO)*)⁷⁸.

Lista biskupów Beverley⁷⁹:

Lp.	Imię i nazwisko	Okres sprawowania funkcji
1.	Robert Crosthwaite	1889–1923
zawieszony <i>in abeyance</i> 1923–1994		
2.	John Gaisford SSC	1994–2000
3.	Martyn Jarrett SSC	2000–2012
4.	Glyn Webster	2013–2022
5.	Stephen Race SSC	2022–obecnie

5.5. Biskupi pomocniczy

Biskupi pomocniczy diecezji Yorku⁸⁰:

Lp.	Imię i nazwisko	Okres sprawowania funkcji
1.	Bernard Heywood ⁸¹	1929–1931
2.	Mervyn Armstrong ⁸²	1964–1970
3.	George Cockin ⁸³	1969–1996
4.	Richard Wimbush ⁸⁴	1977–1994

Od 2014 roku funkcja biskupów pomocniczych została zniesiona, chociaż funkcjonuje wciąż jako tytuł nadawany honorowo (ang. *honorary assistant*

⁷⁷ *The London Gazette*, 11 February 1994, Issue:53585, s. 2143, <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/53585/page/2143> [dostęp: 23.08.2023].

⁷⁸ Tamże; *See of Beverley*, <https://www.seeofbeverley.org.uk/index.php> [dostęp: 23.08.2023].

⁷⁹ Opracowano na podstawie: E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1996; *Crockford's Clerical Directory 2006/2007*, London 2007; *Crockford's Clerical Directory 2008/2009*, London 2009; *Crockford's Clerical Directory 2016*, London 2016; *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004; *Oxford Dictionary of National Biography; Who's Who; Crockford's Clerical Directory*.

⁸⁰ Opracowano na podstawie: E.B. Fryde, D.E. Greenway, S. Portera, I. Roy (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1996; *Crockford's Clerical Directory 2006/2007*, London 2007; *Crockford's Clerical Directory 2008/2009*, London 2009; *Crockford's Clerical Directory 2016*, London 2016; *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004; *Oxford Dictionary of National Biography; Who's Who; Crockford's Clerical Directory*.

⁸¹ *Heywood, Rt Rev. Bernard O. F.*, [w:] *Who's Who*, 2007.

⁸² *Armstrong, Rt. Rev Mervyn*, [w:] *Who's Who*, 2007.

⁸³ *Cockin, Rt Rev. George Eyles Irwin*, [w:] *Who's Who*, 2007.

⁸⁴ *Wimbush, Rt Rev. Richard Knyvet*, [w:] *Who's Who*, 2007.

bishops)⁸⁵. Aktualnie honorowymi biskupami pomocniczymi w diecezji Yorku są: David Smith (od 2002 roku)⁸⁶, Graham Cray (od 2009 roku)⁸⁷, Gordon Bates (od 2010 roku)⁸⁸ oraz James Jones (od 2017 roku)⁸⁹.

6. BISKUP ARCYBISKUPÓW CANTERBURY I YORKU

Biskup arcybiskupów Canterbury i Yorku (ang. *Bishop to the Archbishops of Canterbury and York*) jest to biskup wspomagający arcybiskupa Canterbury oraz arcybiskupa Yorku w sprawach, które dotyczą całego Kościoła Anglii oraz całej anglikańskiej wspólnoty⁹⁰. Funkcja wyewoluowała najpierw z funkcji szefa sztabu arcybiskupa Canterbury (ang. *Chief of Staff to the Archbishop of Canterbury*)⁹¹ poprzez funkcję „biskupa przy Lambeth” (ang. *Bishop at Lambeth*)⁹² do przekształcenie w 2021 roku do funkcji biskupa arcybiskupów Canterbury i Yorku⁹³.

Lista biskupów Arcybiskupów Canterbury i Yorku⁹⁴:

Lp.	Imię i nazwisko	Okres sprawowania funkcji
1.	Emma Ineson ⁹⁵	2021–2023
2.	David Urquhart ⁹⁶	2023–obecnie

⁸⁵ Zob. *Dean of York takes on honorary role in York Diocese, Diocese of York*, <https://dioceseofyork.org.uk/news-events/news/dean-of-york-takes-on-honorary-role-in-york-diocese/> [dostęp: 23.08.2023].

⁸⁶ *Smith, Rt Rev. David James*, [w:] *Who's Who*, 2019.

⁸⁷ *Cray, Rt Rev. Graham Alan*, [w:] *Who's Who*, 2021.

⁸⁸ *Bates, Rt Rev. Gordon*, [w:] *Who's Who*, 2022.

⁸⁹ *Jones, Rt Rev. James Stuart*, [w:] *Who's Who*, 2021; *The Right Reverend James Jones KBE*, <https://bishopjamesjones.com/> [dostęp: 23.08.2023].

⁹⁰ E. Plewa, *Status arcybiskupa Canterbury...; New Bishop to Archbishops of Canterbury and York appointed*, *The Church Times*, <https://www.churchtimes.co.uk/articles/2021/23-april/news/uk/new-bishop-to-archbishops-of-canterbury-and-york-appointed> [dostęp: 23.08.2023].

⁹¹ *Episcopal aide for Primate*, „Church Times”, No. 6114, 18 April 1980, https://www.ukpressonline.co.uk/ukpressonline/view/pagview/ChTm_1980_04_18_001 [dostęp: 23.08.2023].

⁹² *Hook, Rt Rev. Ross Sydney*, [w:] *Who's Who*, 2007; *Crockford's Clerical Directory*, <https://www.crockford.org.uk/> [dostęp: 23.08.2023].

⁹³ E. Plewa, *Status arcybiskupa Canterbury...*

⁹⁴ Opracowano na podstawie: *Oxford Dictionary of National Biography; Who's Who; Crockford's Clerical Directory*.

⁹⁵ *Bishop Emma Ineson to be Bishop to the Archbishops of Canterbury and York*, *The Archbishop of Canterbury*, <https://www.archbishopofcanterbury.org/news/news-and-statements/bishop-emma-ineson-be-bishop-archbishops-canterbury-and-york> [dostęp: 23.08.2023].

⁹⁶ *Ad interim; Urquhart, Rt Rev. David Andrew*, [w:] *Who's Who*, 2022.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

Barlow F., *The English Church 1066–1154: A History of the Anglo-Norman Church*, New York 1979.

Bartlett R.C., *England Under the Norman and Angevin Kings: 1075–1225*, Oxford 2000.

Beda, *Ecclesiastical History of the English People*, London 1991.

Bennett N.H. (red.), *The Register of Richard Fleming, Bishop of Lincoln: 1420–1431 volume I, Canterbury & York* 1984.

Bennett N.H. (red.), *The Register of Richard Fleming, Bishop of Lincoln: 1420–1431 volume II, Canterbury & York* 2009.

Blumenthal U.R., *The Investiture Controversy: Church and Monarchy from the Ninth to the Twelfth Century*, Filadelfia 1988.

Delaney J.P., *Dictionary of Saints*, New York 1980.

Fryde E.B., Greenway D.E., Porter S., Roy I. (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 2003.

Fryde E.B., Greenway D.E., Porter S., Roy I. (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1996.

Fryde E.B., Greenway D.E., Porter S., Roy I. (red.), *Handbook of British Chronology*, Cambridge 1986.

Gay O., Rees A., *The Privy Council*, London 2005.

Greenway D.E. (red.), *Fasti Ecclesiae Anglicanae 1066–1300: Volume 6, York*, London 1999.

Greenway D.E. (red.), *Fasti Ecclesiae Anglicanae 1066–1300: Volume 2, Monastic Cathedrals (Northern and Southern Provinces)*, London 1971.

Greenway D.E. (red.), *Fasti Ecclesiae Anglicanae 1066–1300: Volume 6, York*, London 1999.

Grzebyk T., *Historyczno-prawne uwarunkowania utworzenia przez Henryka VIII angielskiego Kościoła państwowego w 1534 r.*, „Saeculum Christianum. Pismo Historyczne” 2018, Nr 25.

- Heal F., *What can King Lucius do for you? The Reformation and the Early British Church*, „The English Historical Review” 2005, Vol. 120, Issue 487.
- Horn J.M., Smith D.M., *Fasti Ecclesiae Anglicanae 1541-1857: Volume 4, York Diocese*, London 1975.
- Huscroft R., *Ruling England, 1042-121*, London 2016.
- John E., *Reassessing Anglo-Saxon England*, Manchester 1996.
- Jones B. (red.), *Fasti Ecclesiae Anglicanae 1300-1541: Volume 6, Northern Province (York, Carlisle and Durham)*, London 1963.
- Kijas, *Święty Bonawentura*, Kraków 2002.
- King P., *The episcopate during the Civil Wars, 1642–1649*, „The English Historical Review” 1968, Vol. LXXXIII, Issue CCCXXVIII.
- Knight J., *South Wales From the Romans to the Normans: Christianity, Literacy & Lordship*, Stroud 2013.
- Morris M., *The Anglo-Saxons: A History of the Beginnings of England: 400–1066*, New York 2021.
- Myres J.N.L., *The English Settlements. Oxford History of England*, Oxford 1989.
- Nighman C.L., 'Accipiant qui vocati sunt': *Richard Fleming's reform sermon at the Council of Constance*, „Journal of Ecclesiastical History” 2000, 51(1).
- Petts D., *Christianity in Roman Britain*, Berkshire 2003.
- Plewa E., *Diecezje kościołów anglikańskich oraz Kościoła Katolickiego na Wyspach Brytyjskich*, [w:] M. Stanulewicz, K. Nowicki, E. Plewa (red.), *Prawo a religia na Wyspach Brytyjskich*, Łódź 2023.
- Plewa E., *Status arcybiskupa Canterbury w Kościele Anglii*, [w:] M. Stanulewicz, K. Nowicki, E. Plewa (red.), *Prawo a religia na Wyspach Brytyjskich*, Łódź 2023.
- Powell J.E., Wallis K., *The House of Lords in the Middle Ages: A History of the English House of Lords to 1540*, London 1968.
- Powicke F.M., Fryde E.B. (red.), *Handbook of British Chronology*, London 1961.
- Rollo-Koster J., *Avignon and Its Papacy, 1309-1417: Popes, Institutions, and Society*, Cambridge 2015.

Rynkowski M., *Prawo Kościoła Anglii jako część systemu prawa Anglii*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2015, nr 18.

Smith A., *Lucius of Britain: Alleged King and Church Founder*, „Folklore” 1979, Vol. 90, Issue 1.

Starkey D., *Crown and Country: A History of England through the Monarchy*, New York 2010.

Stenton F.M., *Anglo-Saxon England*, Oxford 1971.

Swanson R.N., *Religion and Devotion in Europe, c. 1215 — c. 1515*, Cambridge 1995.

Turner R.V., *Richard Lionheart and English Episcopal Elections*, „Albion” 1997, Vol. 29, No. 1.

Warren W.L., *Henry II*, Berkeley 1973.

Willey A., *York Minster*, London 1998.

Williams A., *Kingship and Government in Pre-Conquest England c. 500–1066*, London 1999.

Yorke B., *Kings and Kingdoms of Early Anglo-Saxon England*, New York 1997.

Yorke B., *The Conversion of Britain: Religion, Politics and Society in Britain c. 600–800*, London 2006.

Zieliński T.J., *Państwowy Kościół Anglii. Studium prawa wyznaniowego*, Warszawa 2016.

Zieliński T.J., *Pozycja prawna państwowego Kościoła Szkocji*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2010, t. 62, nr 1.

Zieliński T.J., *Prawa i powinności monarchy brytyjskiego wobec religii urzędowej i Kościołów państwowych*, [w:] H. Paprocki (red.), *Wiara i poznanie. Księga pamiątkowa dedykowana Jego Eminencji Profesorowi Sawie (Hrycuniakowi) Prawosławnemu Metropolicie Warszawskiemu i Catej Polski*, Białystok 2008.

Zins H., *Historia Anglii*, Wrocław 2001.

Opracowania:

Crockford's Clerical Directory 1977-1979, London 1979.

Crockford's Clerical Directory 2006/2007, London 2007.

Crockford's Clerical Directory 2008/2009, London 2009.

Crockford's Clerical Directory 2016, London 2016.

Oxford Dictionary of National Biography, Oxford 2004.

Whitaker's Almanack, Oxford 2008.

Zbiory elektroniczne:

Crockford's Clerical Directory, <https://www.crockford.org.uk/> [dostęp: 23.08.2023].

GOV.UK, <https://www.gov.uk/> [dostęp: 23.08.2023].

Oxford Dictionary of National Biography, <https://www.oxforddnb.com/> [dostęp: 23.08.2023].

Baker D., *Waldef [Waltheof]*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Burton J., *Murdac, Henry*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Burton J., *Thurstan*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Burton J., *William of York [St William of York, William fitz Herbert]*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

C.M. Fraser, *Langley, Thomas*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Cazel F.A., *Langton, Simon*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Costambeys M., *Paulinus [St Paulinus]*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2005.

Cowdrey H.E.J., *Lanfranc*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Cowdrey H.E.J., *Thomas [Thomas of Bayeux, Thomas of York]*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Davies R.G., *Morgan, Philip [Philip ap Morgan]*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Frend W.H.C., *Eborius*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Hoskin P., *Sully, Henry de*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Lovatt M., *Geoffrey*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2007.

Mayr-Harting H., *Ecgberht [Egbert]*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Mayr-Harting H., *Hilary*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Snape M.G., *Skirlawe [Skirlaw], Walter*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Swanson R.N., *Flemming [Fleming], Richard*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2005.

Swanson R.N., *Hallum [Hallam], Robert*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

Thacker A., *Wilfrid [St Wilfrid]*, [w:] *Oxford Dictionary of National Biography*, Oxford 2004.

UK Parliament, <https://www.parliament.uk/> [dostęp: 23.08.2023].

Who's Who, <https://www.ukwhoswho.com/> [dostęp: 23.08.2023].

Armstrong, Rt. Rev Mervyn, [w:] *Who's Who*, 2007.

Bates, Rt Rev. Gordon, [w:] *Who's Who*, 2022.

Burnley, Bishop Suffragan of, [w:] *Who's Who*, 2022.

Cockin, Rt Rev. George Eyles Irwin, [w:] *Who's Who*, 2007.

Cray, Rt Rev. Graham Alan, [w:] *Who's Who*, 2021.

Heywood, Rt Rev. Bernard O. F., [w:] *Who's Who*, 2007.

Hook, Rt Rev. Ross Sydney, [w:] *Who's Who*, 2007.

Jones, Rt Rev. James Stuart, [w:] *Who's Who*, 2021.

Smith, Rt Rev. David James, [w:] *Who's Who*, 2019.

Urquhart, Rt Rev. David Andrew, [w:] *Who's Who*, 2022.

Wimbush, Rt Rev. Richard Knyvet, [w:] *Who's Who*, 2007.

Źródła elektroniczne:

50 facts about the Queen's coronation, British Monarchy website, <https://web.archive.org/web/20120209002249/http://www.royal.gov.uk/LatestNewsandDiary/Pressreleases/2003/50factsaboutTheQueensCoronation.aspx> [dostęp: 23.08.2023].

About Bishopthorpe Palace, The Archbishop of York, <https://www.archbishopofyork.org/archbishop-york/about-bishopthorpe-palace> [dostęp: 23.08.2023].

About Us, Diocese of York, <https://dioceseofyork.org.uk/about-us> oraz <https://dioceseofyork.org.uk/about-us/whos-who/diocese-leadership-team/> [dostęp: 23.08.2023].

Ancient See Of York, CATHOLIC ENCYCLOPEDIA, <https://www.Newadvent.Org/Cathen/15733b.Htm> [dostęp: 23.08.2023].

Archbishops' Council, The Church of England, <https://www.churchofengland.org/about/leadership-and-governance/archbishops-council#na> [dostęp: 23.08.2023].

Archbishop's Roles and Responsibilities, Overview, Archbishop of Canterbury website, <https://web.archive.org/web/20080122061247/http://www.archbishopofcanterbury.org/105> [dostęp: 23.08.2023].

Bishop Emma Ineson to be Bishop to the Archbishops of Canterbury and York, The Archbishop of Canterbury, <https://www.archbishopofcanterbury.org/news/news-and-statements/bishop-emma-ineson-be-bishop-archbishops-canterbury-and-york> [dostęp: 23.08.2023].

Dean of York takes on honorary role in York Diocese, Diocese of York, <https://dioceseofyork.org.uk/news-events/news/dean-of-york-takes-on-honorary-role-in-york-diocese/> [dostęp: 23.08.2023].

Episcopal aide for Primate, „Church Times”, No. 6114, 18 April 1980, https://www.ukpressonline.co.uk/ukpressonline/view/pagview/ChTm_1980_04_18_001 [dostęp: 23.08.2023].

Episcopalians, BCW Project, <https://bcw-project.org/church-and-state/sects-and-factions/episcopalians>, [dostęp: 23.08.2023].

General Synod, The Church of England, <https://www.churchofengland.org/about/general-synod/> [dostęp: 23.08.2023].

Homepage, York Minster, <https://yorkminster.org/> [dostęp: 23.08.2023].

House of Bishops, Church of England, <http://www.cofe.anglican.org/about/gensynod/houseofbishops/> [dostęp: 23.08.2023].

House of Bishops, The Church of England, <https://www.churchofengland.org/about/general-synod/structure/house-bishops> [dostęp: 23.08.2023].

List of previous Archbishops, The Archbishop of York, <https://web.archive.org/web/20160804182806/http://www.archbishopofyork.org/pages/list-of-previous-archbishops.html> [dostęp: 23.08.2023].

List of previous Archbishops, The Archbishop of York,

Lords Spiritual, The Church of England in Parliament, <https://churchinparliament.org/about-the-lords-spiritual/> [dostęp: 23.08.2023].

Marshall W.M., *York, metropolitan diocese of*, The Oxford Companion to British History, <https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/york-metropolitan-diocese> [dostęp: 23.08.2023].

New Bishop of Hull, „Church Times” 31 July 1931, No. 3575, https://www.ukpressonline.co.uk/ukpressonline/view/pagview/ChTm_1931_07_31_135 [dostęp: 23.08.2023].

New Bishop to Archbishops of Canterbury and York appointed, The Church Times, <https://www.churchtimes.co.uk/articles/2021/23-april/news/uk/new-bishop-to-archbishops-of-canterbury-and-york-appointed> [dostęp: 23.08.2023].

New Bishops of Selby and Whitby, Diocese of York, <https://dioceseofyork.org.uk/news-events/news/new-bishops-of-selby-and-whitby/> [dostęp: 23.08.2023].

Order of Precedence, Heraldica, https://www.heraldica.org/topics/britain/order_precedence.htm#Official [dostęp: 23.08.2023].

Previous Archbishops of York, The Archbishop of York, <https://www.archbishopofyork.org/archbishop-york/previous-archbishops-york#na> [dostęp: 23.08.2023].

See of Beverley, <https://www.seeofbeverley.org.uk/index.php> [dostęp: 23.08.2023].

The London Gazette, 11 February 1994, Issue 53585, s. 2143, <https://www.thegazette.co.uk/London/issue/53585/page/2143> [dostęp: 23.08.2023].

The Right Reverend James Jones KBE, <https://bishopjamesjones.com/> [dostęp: 23.08.2023].

The role of the Archbishop of York, The Archbishop of York, <https://www.archbishopofyork.org/archbishop-york/role-archbishop-york> [dostęp: 23.08.2023].

Thornton E., *Ebbsfleet to be complementarian Evangelical: new Bishop of Oswestry to serve traditional Catholics*, „Church Times”, 1 July 2022, <https://www.churchtimes.co.uk/articles/2022/8-july/news/uk/ebbsfleet-to-be-complementarian-evangelical-new-bishop-of-oswestry-to-serve-traditional-catholics> [dostęp: 23.08.2023].

Akty prawne i dokumenty:

37 Thirty-Nine Articles.

Act of Settlement of 1701.

Act of Supremacy.

Bishops and Priests (Consecration and Ordination of Women) Measure 2014.

Church of England Assembly (Powers) Act 1919.

Ecclesiastical Licences Act 1533.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r.

Statute Law (Repeals) Act 1969.

Statute Law (Repeals) Act 1977.

Suffragan Bishops Act 1534.

Suffragans Nomination Act 1888.

The House of Lords Precedence Act 1539.

The Principles of Canon Law Common to the Churches of the Anglican Communion.

The truth shall make you free: the Lambeth Conference 1988: the reports, resolutions & pastoral letters from the bishops, London 1988.

To Lead and to Serve: The Report of the Review of the See of Canterbury, Canterbury 2015.

Spis map i ilustracji:

Mapa 1. Diecezje Kościoła Anglii w Wielkiej Brytanii.https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dioceses_of_Church_of_England.svg%20 [dostęp: 23.08.2023].

Obraz 1. Herb Arcybiskupa Yorku.https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Arms_SeeOfYork.svg [dostęp: 23.08.2023].

Obraz 2. Flaga diecezji Yorku.https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Flag_of_the_Diocese_of_York.svg [dostęp: 23.08.2023].

THE STATUS OF THE ARCHBISHOP OF YORK IN THE CHURCH OF ENGLAND

Abstract: The Archbishop of York is the second most important clergyman in the Church of England. His place in the hierarchy is second only to the Archbishop of Canterbury. This study discusses the status and position of the Archbishop of York in the Church of England - the state church of England. Within the chapter, analogous to the preceding chapter, the role, status, functions performed and privileges belonging to the Archbishops of York are presented. The paper is based on the English-language literature on the subject.

Keywords: Archbishop of York, Diocese of York, Province of York, Primate of England, Church of England, Anglicanism.

MONARCHIA BRYTYJSKA Z PERSPEKTYWY STOLICY APOSTOLSKIEJ NA PODSTAWIE PIELGRZYMKI PAPIEŻA BENEDYKTA XVI W 2010 ROKU

Abstrakt: Relacje monarchii brytyjskiej i Stolicy Apostolskiej mają długą historię, na której szczególnie zaważyły działania Henryka VIII i akt supremacji z 1534 roku. Dokument ten ogłaszał go głową Kościoła anglikańskiego i zrywał jedność z papieżem na kilka wieków. Sytuacja zaczęła się zmieniać w XIX wieku, kiedy to zostało w dużej części zniesione ustawodawstwo antykatolickie. Przyczyniło się to do odrodzenia Kościoła katolickiego w Anglii. 29 września 1850 r. papież Pius IX dokumentem „Universalis Ecclesiae” przywrócił hierarchię kościelną w Anglii i utworzył dwanaście diecezji. Kolejny przełom przyniósł wiek XX i sobór watykański II, podczas którego uchwalono dokument o ekumenizmie „Unitatis redintegratio”. Dekret ten rozpoczął działalność ekumeniczną Kościoła katolickiego. W 1969 roku zaczęła działać Międzynarodowa Komisja Anglikańsko-Rzymskokatolicka, dzięki której rozpoczął się dialog między obu wyznaniem, który zaowocował, m.in.: Dokumentem o Eucharystii (1971), Dokumentem o urzędzie kościelnym (1973), Dokumentem o władzy w Kościele (1976). To wszystkie działania Kościoła katolickiego oraz dialog katolicko-anglikański przygotowały grunt do historycznego wydarzenia, jakim była pielgrzymka Jana Pawła II do Wielkiej Brytanii w 1982 roku. Również jego następcą - Benedykt XVI, rozwijał relacje między Stolicą Apostolską i monarchią brytyjską. Szczególnym wydarzeniem jego pontyfikatu było ogłoszenie dokumentu „Anglicanorum coetibus”. Konstytucja apostolska z 2009 roku powołała do istnienia ordynariatu personalne dla anglikanów, którzy chcą uznać zwierzchnictwo papieża i zachować jednocześnie elementy dotychczasowej tradycji liturgicznej. Kolejnym ważnym wydarzeniem była pielgrzymka papieska do Wielkiej Brytanii w 2010 roku. Przedmiotem artykułu są opublikowane wypowiedzi Benedykta XVI z jego pielgrzymki do Wielkiej Brytanii. Celem artykułu jest ukazanie monarchii brytyjskiej z perspektywy Stolicy Apostolskiej na podstawie ww. wypowiedzi papieskich oraz przedstawienie przestrzeni współpracy między oboma podmiotami. Wykorzystana w artykule metoda to analiza porównawcza opublikowanych tekstów.

Słowa kluczowe: Benedykt XVI, Wielka Brytania, chrześcijaństwo, ekumenizm, John Henry Newman.

1. WPROWADZENIE

Wielka Brytania to kraj bogatej tradycji katolickiej. Ewangelia na te tereny dotarła w czasach rzymskiego imperium. Jednak za głównego apostoła Anglii uznaje się św. Augustyna z Canterbury. On to w 601 roku ochrzcił króla Ethelberta, władcę Kentu. Po utworzeniu Kościoła narodowego w XVI w. katolicyzm stał się religią prześladowaną, a z czasem i zakazaną¹. Anglikanizm okazał się rozwiązaniem pośrednim między katolicyzmem i protestantyzmem². Z tej to przyczyny pojawiały się w nim od czasu do czasu silne nurty prokatolickie. Jednym, z nich był tzw. „Ruch Oksfordzki”, z którym zetknął się John Henry Newman, co stało się przyczyną jego przejścia do Kościoła katolickiego w 1845 roku. Jego życie i nauczanie stało się jedną z inspiracji do odrodzenia angielskiego katolicyzmu w XIX w.³. Poza tym w 1850 roku papież Pius IX dokumentem „*Universalis Ecclesiae*” przywrócił hierarchię kościelną w Anglii i utworzył dwanaście diecezji⁴.

W XX wieku rozpoczął się dialog anglikańsko-katolicki zapoczątkowany przez sobór watykański II, podczas którego uchwalono dekret o ekumenizmie „*Unitatis redintegratio*”, a w 1969 roku zaczęła działać Międzynarodowa Komisja Anglikańsko-Rzymskokatolicka.

Wielka Brytania przywróciła relacje dyplomatyczne z Watykanem w 1914 roku, po 350 latach przerwy od czasów reformacji. Zostały one podniesione do pełnego statusu dyplomatycznego, kiedy Francis Campbell w grudniu 2005 roku złożył listy uwierzytelniające papieżowi Benedyktowi XVI⁵.

Współcześnie katolicy stanowią prawie 9 proc. społeczeństwa. Nie będąc wyznaniem dominującym, mogą poszczycić się największą liczbą praktykujących oraz udaną emancypacją społeczną, ponieważ z religii robotników stali się wyznaniem klasy średniej. Kościół katolicki jest niezwykle mocno obecny

¹ Szersze informacje na ten temat można znaleźć w artykule: K. Orlicki, *Kościół Katolicki w Anglii za panowania Elżbiety I Wielkiej*, „Teologiczne Studia Siedleckie” 2019, t. 16, ss. 189-199.

² Pewne wiadomości na ten temat można znaleźć w artykule: P. Rutkowski, *Państwowy antykatolicyzm w elżbietańskiej Anglii*, „Odrodzenia i Reformacja w Polsce” 2002, t. XLVI, ss. 53-66.

³ O odrodzeniu katolicyzmu w Anglii w XIX wieku można przeczytać w: P. Kantyka, *Anglikanizm i odrodzenie katolicyzmu na tle sytuacji religijnej w XIX-wiecznej Anglii*, „Studia Europaea Gnesnensia” 2016, t. 13, ss. 89-98.

⁴ Zob. I. Sakowicz, *Antykatolicyzm „Timesa” i „papieska agresja”*, „Studia Historica Gedanensia” 2013, t. 4, ss. 93-104.

⁵ M. Byczynski, *Pielgrzymka Jana Pawła II do Wielkiej Brytanii w 1982 roku*, <https://www.britishpoles.uk/pielgrzymka-jana-pawla-ii-do-wielkiej-brytanii-w-1982-roku-2/> [dostęp: 30.05.2023].

w działalności charytatywnej i edukacji. Prowadzi ponad 2 tys. szkół cieszących się bardzo dobrą opinią. Współcześnie przed katolikami na Wyspach Brytyjskich stoją pewne wyzwania, z których najpoważniejszymi są postępująca sekularyzacja i rosnąca ignorancja religijna⁶.

2. PIELGRZYMKA JANA PAWŁA II W 1982 ROKU

Punktem odniesienia dla omawianej pielgrzymki jest wcześniejsza wizyta papieska św. Jana Pawła II w Wielkiej Brytanii w dniach 28 maja – 2 czerwca 1982 roku. Wtedy to papież odwiedził Anglię (Londyn, Canterbury, Coventry, Liverpool, Manchester, York), Szkocję (Edynburg, Glasgow) i Walię (Cardiff). Celem tej pielgrzymki było umocnienie w wierze wspólnoty katolickiej w Wielkiej Brytanii. Do ostatnich dni była niepewna ze względu na toczącą się wojnę z katolicką Argentyną. Z względu na stan wojny pomiędzy Wielką Brytanią i Argentyną wizyta ta należy do najtrudniejszych papieskich pielgrzymek. Przed pielgrzymką Jan Paweł II zaprosił biskupów brytyjskich i argentyńskich do wspólnego wraz z nim celebrowania Eucharystii, która została nazwana „Mszą pojednania”. Papież zapowiedział, iż niebawem po pielgrzymce do Wielkiej Brytanii, uda się do Argentyny⁷. Z powodu trwania wojny o Falklandy, wizyta miała charakter prywatny, co Watykan nazywał wizytą pasterską. Luigi Accattoli, stwierdziła w kontekście tej wizyty - „Ponieważ nie musiał się spotykać z tymi, którzy decydowali o wojnie, papież mógł swobodnie nauczać o pokoju i w Coventry posunąć się do określenia wszelkiej wojny jako «całkowicie niedopuszczalnej»”⁸.

Motywy przewodnim wizyty Jana Pawła II było siedem sakramentów. W ciągu sześciu dni pielgrzymki po Wielkiej Brytanii, papież odwiedził 8 miast, odprawił 7 mszy św. oraz wygłosił 31 przemówień i homilii. Podczas pielgrzymki nie było żadnych z oficjalnych spotkań z przedstawicielami brytyjskiego życia politycznego. W ostatniej chwili odwołano również tradycyjne spotkanie z korpusem dyplomatycznym. W tych szczególnych okolicznościach na tym większą uwagę zasługuje nieoficjalne spotkanie Jana Pawła II z królową Elżbietą w pałacu Buckingham.

Papież wylądował na lotnisku Gatwick, gdzie został powitany przez księcia Norfolk oraz kardynała Basila Hume’a - prymasa Anglii i Walii.

⁶ Radio Watykańskie, *Wizyta „ad limina” z Anglii i Walii*, <https://info.wiara.pl/doc/424813.Wizyta-ad-limina-z-Anglii-i-Walii> [dostęp: 12.04.2023].

⁷ *12. Wielka Brytania 28 V – 2 VI 1982*, <https://sjanpawel2.pl/pielgrzymki/> [dostęp: 12.04.2023].

⁸ *Pielgrzymka inna od wizyty Jana Pawła II*, https://info.wiara.pl/doc_pr/631698.Pielgrzymka-inna-od-wizyty-Jana-Pawla-II [dostęp: 12.04.2023].

Do ważniejszych wydarzeń tej pielgrzymki należą m.in.: Msza w katedrze Westminsterskiej, spotkanie z królową Elżbietą w Pałacu Buckingham, spotkanie z religijne w Stuart Digby College Roehampton, nabożeństwo w katedrze Canterbury ze wspólną deklaracją papieża i arcybiskupa, Msza na stadionie Wembley, święcenia kapłańskie w Heaton Park Manchester, Szkocka Narodowa Pielgrzymka Młodzieży w Murrayfield w Edynburgu, spotkanie z przywódcami Kościoła Szkockiego w Edynburgu, wizyta w szpitalu St. Josephs dla osób niepełnosprawnych, Msza Narodowa za Szkocję w Bellahouston Park Glasgow, Msza w Pontcanna Fields w Cardiff oraz National Youth Event w Ninian Park w Cardiff. Papieska wizyta była wydarzeniem, o którym pisały wszystkie media brytyjskie⁹.

3. PIELGRZYMKA BENEDYKTA XVI W 2010 ROKU

Papież odwiedził Wielką Brytanię w dniach 16-19 września 2010 roku. Przybył do kraju, który przoduje w liberalnych przemianach obyczajów i sekularyzacji, a katolicy bywają dyskryminowani. W instytucjach brytyjskiego życia publicznego obowiązującą ortodoksją stał się multikulturalizm i odrzucenie kultury narodowej.

Zapowiedź papieskiej pielgrzymki wywołała protesty różnych środowisk ateistycznych oraz aktywistów homoseksualnych. W przeddzień papieskiej pielgrzymki brytyjskie media koncentrowały się na trzech tematach: kościelna pedofilia, koszty pielgrzymki i utrudnieniach w ruchu ulicznym z jej powodu¹⁰. Media kreowały wizerunek papieża jako szefa światowej organizacji przestępczej zajmującej się wykorzystywaniem seksualnym dzieci. Pojawiały się pomysły aresztowania papieża i postawienia przed sądem w związku z rzekomym tuszowaniem przestępstw pedofilii wśród księży. Pielgrzymka Benedykta XVI do Anglii i Szkocji była wydarzeniem bez precedensu. Miała oficjalny, państwowy charakter. Papież przyjechał na zaproszenie rządu Zjednoczonego Królestwa, królowej Elżbietę II oraz episkopatów Anglii i Walii oraz Szkocji. Mimo tego państwowego charakteru pielgrzymki niewybredne żarty z papieskiej wizyty urządzali sobie nawet urzędnicy brytyjskiego MSZ¹¹.

Gorzką pigułką dla anglikanów była papieska konstytucja

⁹ M. Byczynski, *Pielgrzymka Jana Pawła II do Wielkiej Brytanii w 1982 roku*, <https://www.britishpoles.uk/pielgrzymka-jana-pawla-ii-do-wielkiej-brytanii-w-1982-roku-2/> [dostęp: 30.05.2023].

¹⁰ S. Babuchowski, *Czy papież przeprosi za pedofilię?*, <https://papiez.wiara.pl/doc/629977.Czy-papiez-przeprosi-za-pedofilie> [dostęp: 12.04.2023].

¹¹ P. Seewald, *Benedykt XVI. Życie*, Kraków 2021, ss. 907-908.

„Anglicanorum coetibus” stwarzająca możliwość powstania ordynariatu dla anglikanów, którzy pragną wejść do Kościoła katolickiego. Wydaje się jednak, że Benedykt XVI podczas tej pielgrzymki wystąpił jako ekumeniczny obrońca całego chrześcijaństwa na Wyspach¹².

Podczas swojej wizyty Benedykt XVI kilkakrotnie spotkał się z wyznawcami innych religii, przede wszystkim anglikanami. W Kolegium Uniwersytetu Maryi Panny rozmawiał z przywódcami innych religii, złożył wizytę u arcybiskupa Canterbury. Podczas spotkania z władzami państwowymi w Westminster Hall obecni byli również przywódcy religijni¹³.

Dla katolików brytyjskich wizyta papieża była wielkim świętem. Zostali oni w pewnym stopniu ukształtowani własną trudną historią. Przez wieki bycie katolikiem wiązało się z prześladowaniami i dyskryminacją. Z tej przyczyny wierność papieżowi jest ważnym elementem tożsamości katolickiej na Wyspach. Benedykt XVI na ulicach Londynu witany był owacjami i okrzykami: „Niech żyje papież!”. Przyjazd papieża wywołał prawdziwy entuzjazm¹⁴. Szkoccy katolicy uradowali się, że papież uczestniczył w obchodach święta św. Niniana, pierwszego ewangelizatora Szkocji. Benedykt XVI przejechał ulicami Edynburga w szalu w szkocką kratę, specjalnie zaprojektowaną na tę okazję. Pielgrzymi entuzjastycznie powitali Benedykta XVI w parku Bellahouston w Glasgow¹⁵.

Według wielu komentatorów miała to być jedna z najtrudniejszych papieskich wizyt. Protesty były, ale na ogół papież spotykał się z entuzjastycznym przyjęciem. Nawet nieprzychylna z początku brytyjska prasa pisała o „niesamowitym sukcesie” Benedykta XVI¹⁶. Drugi dzień papieskiej pielgrzymki okazał się przełomowy. Po spotkaniu z młodzieżą w Twickenham, a przede wszystkim po spotkaniach ekumenicznych i wystąpieniu w Parlamencie, media kompletnie całkowicie front. Brytyjska prasa uznała za kluczowe wystąpienie podczas tej pielgrzymki papieskie przemówienie w Parlamencie, podczas którego w zdecydowanych słowach Benedykt XVI upomniał się o rolę religii w życiu publicznym. Kończącym akcentem była beatyfikacja

¹² Ł. Kaźmierczak, *W kraju ateistycznych autobusów*, <https://prasa.wiara.pl/doc/628448.W-kraju-ateistycznych-autobusow> [dostęp: 12.04.2023].

¹³ KAI, *Wyspy Brytyjskie – przed wizytą papieża*, <https://papiez.wiara.pl/doc/630205.Wyspy-Brytyjskie-przed-wizyta-papieza> [dostęp: 13.04.2023].

¹⁴ Sz. Babuchowski, *Demonstracje nie zakłóciły pielgrzymki*, <https://papiez.wiara.pl/doc/631640.Demonstracje-nie-zaklocily-pielgrzymki> [dostęp: 12.04.2023].

¹⁵ Sz. Babuchowski, *Ciepło w Edynburgu, entuzjastycznie w Glasgow*, <https://papiez.wiara.pl/doc/630893.Cieplo-w-Edynburgu-entuzjastycznie-w-Glasgow> [dostęp: 12.04.2023].

¹⁶ P. Seewald, *Benedykt XVI...*, s. 908.

kard. Johna Henry'ego Newmana - pierwsza na ziemi brytyjskiej i pierwsza dokonana osobiście przez Benedykta XVI. Życiorys nowego błogosławionego łączy dwa Kościoły, prowadzące podczas tej wizyty nieustanny dialog. W jego życiu spotykają się wszystkie ważne wątki papieskiej pielgrzymki, takie jak: ekumenizm, edukacja i krytyka liberalizmu¹⁷. Poza tymi trzema warto jeszcze wskazać pozostałe główne wątki papieskiej wizyty, czyli: chrześcijańskie dziedzictwo Wielkiej Brytanii, obecność religii w życiu publicznym, kultura i tradycja, tożsamość oraz dialog międzyreligijny. Wątki te zostaną omówione w poniższych punktach.

4. KORZENIE CHRZEŚCIJAŃSKIE I ŚWIĘCI WIELKIEJ BRYTANII

Korzenie chrześcijańskie Wielkiej Brytanii stanowiły kontekst wielu papieskich wypowiedzi. Wątek ten pojawił się już w pierwszym przemówieniu, w pałacu Holyroodhouse podczas uroczystości powitalnych w obecności królowej Elżbiety II. Papież wskazał na głębokie korzenie chrześcijańskie, które jeszcze są obecne w każdej warstwie życia w Wielkiej Brytanii. Odwołał się do historii monarchów angielskich i szkockich, którzy od najdawniejszych czasów byli chrześcijanami i spośród swego grona wydali takich świętych jak Edward Wyznawca i Małgorzata Szkocka. Są oni przykładami władców, którzy sprawując władzę kierowali się Ewangelią, co sprawiło, że chrześcijańskie orędzie kształtowało język, myślenie i kulturę narodów tych wysp¹⁸.

Szczególnym wyrazem chrześcijańskich korzeni oraz żywotności chrześcijaństwa na tych terenach są święci. Po pierwsze, ci którzy te tereny ewangelizowali. Po drugie, ci którzy z tych ziem pochodzili oraz je ewangelizowali. Po trzecie, ci święci, którzy cieszyli się szczególnym kultem na tych ziemiach. Do tej rzeczywistości owoców chrześcijaństwa, jakimi są święci i błogosławieni odwoływał się papież podczas swojej pielgrzymki. Nie tylko powracając do historii i tradycji tych ziem, ale wskazując ich aktualność. Święci wspomniani przez Benedykta XVI podczas pielgrzymki to:

Św. Edward Wyznawca – wspomniany dwukrotnie¹⁹. W przemówieniu powitalnym w Szkocji papież przypomniał, że władcy Anglii i Szkocji

¹⁷ S. Babuchowski, *Papież podbija Wyspy*, <https://papiez.wiara.pl/doc/637868.Papiez-podbija-Wyspy> [dostęp: 12.04.2023].

¹⁸ Benedykt XVI, *Przemówienie powitalne w Edynburgu, w Pałacu Holyroodhouse, w rezydencji królowej Elżbiety II w Szkocji*, 16 września 2010.

¹⁹ Tamże; Benedykt XVI, *Homilia podczas ekumenicznych nieczynności w Opactwie Westminsterskim*, 17 września 2010.

od dawnych wieków byli chrześcijanami; że z tego królewskiego grona wyszli znamienici święci i wymienił w tym miejscu właśnie św. Edwarda Wyznawcę i św. Małgorzatę Szkocką. Wskazał, o czym słuchacze na pewno wiedzą, że wielu władców w historii tych państw świadomie pełniło swoje obowiązki rządzenia podążając za światłem Ewangelii, dzięki czemu kierowali powierzone swojej opiece narody ku dobru²⁰. To przypomnienie wobec królowej i jej rodziny miało na celu wskazać zobowiązania płynące dla władców, a wynikające z tradycji, której są strażnikami i kontynuatorami. Po raz drugi Edward został wspomniany podczas homilii na Nieszporach w Opactwie Westminsterskim, gdzie znajduje się jego grób. Swoją obecność w Opactwie papież nazwał „pielgrzymką do grobu św. Edwarda Wyznawcy”. W swojej homilii, nawiązując do usłyszanego czytania z Listu do Filipian (Flp 2,6-8), Ojciec św. ukazał króla Edwarda jako wzór chrześcijańskiego świadka, jako przykład prawdziwej wielkości, do której wzywa swych uczniów sam Chrystus. Wielkość ta opiera się na trzech cnotach: pokorze, posłuszeństwie i wierności²¹.

Św. Małgorzata Szkocka - również wspomniana dwukrotnie²². Po raz pierwszy uczynił to papież przemówieniu powitalnym w Szkocji, przypominając, że władcy Anglii i Szkocji od dawnych wieków byli chrześcijanami, a pośród nich byli znamienici święci m.in.: św. Edward Wyznawca i św. Małgorzata Szkocka²³. Kontekst ten sam jak u ww. św. Edwarda. Po raz drugi królowa została wspomniana podczas homilii w parku Bellahouston w Glasgow, kiedy to jej imię pojawiło się w łańcuchu świętych, którzy podjęli się ewangelizacji Szkocji²⁴. Została wskazana współczesnym jako przykład przekazu wiary następnym pokoleniom.

Św. Andrzej - pojawia się dwukrotnie w papieskich wypowiedziach. Po raz pierwszy, w homilii wygłoszonej w Glasgow. Wtedy wychodząc od Ewangelii z dnia papież wskazał na zadanie Kościoła jakim jest ewangelizacja i nazwał Szkotów „duchowymi dziećmi św. Andrzeja”²⁵. Po raz drugi,

²⁰ Benedykt XVI, *Przemówienie powitalne w Edynburgu, w Pałacu Holyroodhouse, w rezydencji królowej Elżbiety II w Szkocji*, 16 września 2010.

²¹ Benedykt XVI, *Homilia podczas ekumenicznych nieszporów w Opactwie Westminsterskim*, 17 września 2010.

²² Benedykt XVI, *Przemówienie powitalne w Edynburgu, w Pałacu Holyroodhouse, w rezydencji królowej Elżbiety II w Szkocji*, 16 września 2010; Benedykt XVI, *Homilia w parku Bellahouston w Glasgow*, 16 września 2010.

²³ Benedykt XVI, *Przemówienie powitalne w Edynburgu, w Pałacu Holyroodhouse, w rezydencji królowej Elżbiety II w Szkocji*, 16 września 2010.

²⁴ Benedykt XVI, *Homilia w parku Bellahouston w Glasgow*, 16 września 2010.

²⁵ Tamże.

w przemówieniu do biskupów Anglii, Szkocji i Walii, kiedy papież przyzywa jego wstawiennictwa dla Szkocji²⁶.

Św. Ninan - pojawia się w homilii w Glasgow, w której papież przypomina, że był on jednym z pierwszych misjonarzy katolickich niosących Brytom Ewangelię, a jego kościół misyjny w Galloway był centrum pierwszej ewangelizacji tego kraju, którą kontynuowały następne pokolenia²⁷.

Św. Mungo – Benedykt XVI w swojej homilii w Glasgow, którego jest patronem, określił go jako kontynuatora dzieła św. Ninana²⁸.

Św. Kolumba - pojawia się dwukrotnie w papieskich wypowiedziach. Po raz pierwszy, w homilii w Glasgow, jako jeden z największych ewangelizatorów ziem brytyjskich²⁹. Po raz drugi, w przemówieniu w Kolegium Uniwersytetu NMP w Londynie, papież wskazał na jego rolę w ewangelizowaniu Szkocji i północnej Anglii³⁰.

Św. Jan Ogilvy – pojawia się tylko raz. W swojej homilii w parku Bellahouston, Benedykt XVI zwracając się do szkockich księży stawia im za wzór św. Jana Ogilvy, którego cechy – oddanie, samozaparcie i męstwo – mają być dla nich natchnieniem w dążeniu do świętości i służbie Ludowi Bożemu³¹.

Św. Augustyn z Canterbury - wspomniął o nim papież w przemówieniu w Kolegium Uniwersytetu NMP w Londynie, wskazując na jego rolę i towarzyszących mu benedyktynów w dziele chrystianizacji i edukacji Anglii³².

Św. Dawid - podczas swojej pielgrzymi papież wspominał go trzykrotnie. Po raz pierwszy, w przemówieniu w Kolegium Uniwersytetu NMP w Londynie, mówiąc o nim i jego towarzyszach w dziele ewangelizacji Walii³³. Po raz drugi w przesłaniu do Walijszyków, kiedy nazwał go jednym z wielkich świętych złotego wieku świętych i misjonarzy Wysp Brytyjskich oraz założycielem kultury chrześcijańskiej leżącej u korzeni współczesnej Europy. Zachęcił również, aby przesłanie św. Dawida wciąż rozbrzmiewało w Walii³⁴. Po raz trzeci,

²⁶ Benedykt XVI, *Spotkanie z biskupami Anglii, Szkocji i Walii w Saint Mary's College w Oscott*, 19 września 2010.

²⁷ Benedykt XVI, *Homilia w parku Bellahouston w Glasgow*, 16 września 2010.

²⁸ Tamże.

²⁹ Tamże.

³⁰ Benedykt XVI, *Przemówienie w Kolegium Uniwersytetu NMP w Londynie*, 17 września 2010.

³¹ Benedykt XVI, *Homilia w parku Bellahouston w Glasgow*, 16 września 2010.

³² Benedykt XVI, *Przemówienie w Kolegium Uniwersytetu NMP w Londynie*, 17 września 2010.

³³ Tamże.

³⁴ Benedykt XVI, *Przesłanie do Walijszyków wygłoszone w katedrze westminsterskiej*, 18 września 2010.

w przemówieniu do biskupów Anglii, Szkocji i Walii, kiedy papież przyzywa jego wstawiennictwa dla Walii³⁵.

Św. Tomasz Morus – pojawia się jako przykład wierności wobec swojego sumienia i wzór polityka podczas jednej z najważniejszych mów tej pielgrzymki, czyli w przemówieniu w Westminster Hall³⁶.

Św. Beda Czcigodny - postać ta pojawia się w papieskiej homilii podczas niesporów z przedstawicielami wyznań chrześcijańskich. Benedykt XVI ukazuje go jako wielkiego Anglika i człowieka Kościoła, który rozumiał potrzebę zdrowego zaszczepienia Ewangelii w język i kulturę czasów sobie współczesnych. Może on stać się natchnieniem dla chrześcijan, aby ponownie odkryli swoje wspólne dziedzictwo³⁷. Drugi raz został wymieniony na liście świętych i uczonych podczas beatyfikacji kard. Newmana³⁸.

Św. Jerzy – pojawia się tylko raz, w przemówieniu do biskupów Anglii, Szkocji i Walii, kiedy papież przyzywa jego wstawiennictwa dla Anglii³⁹.

5. MIEJSCE I ROLA RELIGII W SPOŁECZEŃSTWIE I PAŃSTWIE

Po raz pierwszy temat ten pojawił się w przemówieniu powitalnym, w kontekście brytyjskiej walki z tyranią nazistowską, która próbowała wyrzucić Boga ze społeczeństwa oraz odmówić godności ludzkiej wielu ludziom. Papież zwrócił uwagę, że usuwanie Boga, religii i cnót z życia publicznego prowadzi do zubożonej wizji osoby i jej przeznaczenia⁴⁰.

W swojej homilii w Glasgow Benedykt XVI wskazał na działania niektórych osób próbujących wykluczyć wiarę religijną z życia publicznego, sprywatyzować, czy ukazać ją jako zagrożenie dla takich wartości, jak równość i wolność. Działania te wynikają z niezauważenia prawdy, że to religia jest gwarantem prawdziwej wolności i szacunku, gdyż prowadzi do zobaczenia

³⁵ Benedykt XVI, *Spotkanie z biskupami Anglii, Szkocji i Walii w Saint Mary's College w Oscott*, 19 września 2010.

³⁶ Benedykt XVI, *Przemówienie podczas spotkania z przedstawicielami społeczeństwa, korpusu dyplomatycznego, świata polityki, nauki i przedsiębiorczości w Westminster Hall*, 17 września 2010.

³⁷ Benedykt XVI, *Homilia podczas ekumenicznych niesporów w Opactwie Westminsterskim*, 17 września 2010.

³⁸ Benedykt XVI, *Homilia podczas Mszy św. beatyfikacyjnej kard. Newmana w Birmingham*, 19 września 2010.

³⁹ Benedykt XVI, *Spotkanie z biskupami Anglii, Szkocji i Walii w Saint Mary's College w Oscott*, 19 września 2010.

⁴⁰ Benedykt XVI, *Przemówienie powitalne w Edynburgu, w Pałacu Holyroodhouse, w rezydencji królowej Elżbiety II w Szkocji*, 16 września 2010.

w drugim człowieku brata i siostry. Dziś szczególnie potrzeba przykładów wiary w życiu publicznym i jasnych głosów dla dobra społeczeństwa⁴¹.

W swoim przemówieniu na spotkaniu z przedstawicielami różnych religii mówiąc o dialogu działania wskazał na współpracę międzyreligijną na rzecz troski o obecność religii w życiu jednostek, wspólnot i całego społeczeństwa⁴².

Powyższemu tematowi przede wszystkim poświęcone było przemówienie w Westminster Hall. Papież wyszedł w swoim rozważaniu od postaci św. Tomasza Morusa – uczonego i męża stanu, który jest wzorem uczciwości i wierności swojemu sumieniu, nawet kosztem urażenia swojego władcy. Człowieka, który służąc Bogu, chciał służyć władcy i poddanym. Odwieczny dylemat między tym co należy do cezara, a tym co do Boga, przed którym stanął również św. Tomasz, stał się dla Benedykta XVI punktem wyjścia w rozważaniu nad właściwym miejscem religii w procesie politycznym. Papież wskazał na podobieństwa między brytyjską tradycją parlamentarną, a katolicką nauką społeczną. Choć posługują się innymi pojęciami i innym językiem to ich cechą wspólną jest m.in. troska o zagwarantowanie szczególnej godności każdemu człowiekowi oraz podkreślenie obowiązku każdej władzy cywilnej polegającym na trosce o dobro wspólne. Mimo tych podobieństw, wciąż jest aktualny dylemat moralny św. Tomasza Morusa, czyli na ile władza może ingerować w życie człowieka, obywatela? Idąc dalej w swoim rozważaniu papież wskazał na fakt, że tradycja katolicka utrzymuje, że obiektywne normy dostępne są dla rozumu niezależnie od treści Objawienia. Rola religii nie polega na dostarczeniu tych norm, skoro można je poznać rozumowo, ale na pomocy w oczyszczaniu i rzuceniu światła na stosowanie rozumu służącego odkrywaniu obiektywnych norm moralnych. Świat rozumu i świat wiary potrzebują się nawzajem, dlatego powinny podjąć głęboki i stały dialog dla dobra wspólnego. Nie przemilczał jednak niepokojących zjawisk, takich jak: marginalizacja religii, wyciszenie jej, sprowadzenia do sfery prywatnej, a nawet rezygnacji z publicznego obchodzenia świąt np. Bożego Narodzenia w duchu fałszywej tolerancji czy z powodu obawy dyskryminacji, a nawet wymaganie od chrześcijan sprawujących funkcje publiczne, aby działali wbrew swojemu sumieniu. Kończąc swoją wypowiedź nawiązał do trzech rzeczywistości. Po pierwsze, do brytyjskiej tradycji przyzywania pomocy Ducha Świętego w parlamencie. Po drugie, zaapelował o swobodę działania zgodnie z własnymi zasadami dla instytucji religijnych, w tym Kościoła katolickiego, co pomoże zagwarantować

⁴¹ Benedykt XVI, *Homilia w parku Bellahouston w Glasgow*, 16 września 2010.

⁴² Benedykt XVI, *Przemówienie na spotkaniu międzyreligijnym*, 17 września 2010.

prawa podstawowe – wolność religijna, wolność sumienia i wolność zrzeszania się⁴³. Po trzecie, nawiązując do obecności aniołów na sklepieniu budynku parlamentu, wskazał, że przypominają one o tym, że Bóg stale czuwa nad każdym człowiekiem, aby go prowadzić i chronić⁴⁴.

6. KULTURA, TRADYCJA, HISTORIA I TOŻSAMOŚĆ

Już w swoim pierwszym przemówieniu w Szkocji papież zwrócił uwagę na znaczenie tradycji i kultury Szkotów, których wyrazicielem jest parlament szkocki. Wskazując tym samym, że jednym z zadań władz rządowych jest troska o pielęgnowanie i przekazywanie tych wartości⁴⁵. Dzięki chrześcijańskiej wierze zagościł na wyspach szacunek do prawdy i sprawiedliwości oraz miłości i miłosierdzia, co sprawiło, że wiara wciąż pozostaje ogromną siłą uzdalniającą do czynienia dobra wszystkim obywatelom. W dalszej części swojej wypowiedzi papież wymienia konkretne osoby, które budowały ten łańcuch dobra w historii Wielkiej Brytanii: William Wilberforce, Dawid, Florence Nightingale oraz kard. Newman. Następnie podjął temat walki przywódców i obywateli brytyjskich z nazistowską tyranią oraz wypracowania międzynarodowego porozumienia powojennego sprzyjającego powstaniu Narodów Zjednoczonych, co spowodowało czas wieloletniego pokoju i dobrobytu w Europie, a także porozumienia wielkopiątkowego z 1921 roku. Papież zakończył apelem o szacunek dla tradycyjnych wartości i przejawów kultury zagrożonych agresywnymi formami sekularyzmu; o nie ukrywanie chrześcijańskich korzeni oraz o to, aby to dziedzictwo nadal dobrze służyło narodowi, które choć stara się być wielokulturowe i nowoczesne, to ma konkretne podstawy, których nie musi się wstydzic⁴⁶.

W swojej homilii w Glasgow mówił o potrzebie ewangelizacji kultury, która jest coraz bardziej potrzebna w kontekście „dyktatury relatywizmu” mającej na celu zanegowanie niezmiennej prawdy o ludzkiej naturze. Zachęcił swoich słuchaczy, aby byli godni bogatej tradycji chrześcijańskiej swojej ziemi⁴⁷.

⁴³ Zob. E. Plewa, *Kult religijny w prawie polskim – gwarancje wolności*, [w:] M. Stanulewicz, E. Plewa, C. Linowski (red.), *Państwo wobec religii. Teraźniejszość i przeszłość*, Łódź 2021, ss. 13-27.

⁴⁴ Benedykt XVI, *Przemówienie podczas spotkania z przedstawicielami społeczeństwa, korpusu dyplomatycznego, świata polityki, nauki i przedsiębiorczości w Westminster Hall*, 17 września 2010.

⁴⁵ Benedykt XVI, *Przemówienie powitalne w Edynburgu, w Pałacu Holyroodhouse, w rezydencji królowej Elżbiety II w Szkocji*, 16 września 2010.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Benedykt XVI, *Homilia w parku Bellahouston w Glasgow*, 16 września 2010.

W swoim przemówieniu w Kolegium Uniwersytetu NMP w Twickenham, wspomniął postać kolejnej wybitnej przedstawicielki Wysp Brytyjskich w historii świata Marii Ward, założycielki Instytutu Błogosławionej Dziewicy Maryi. Członkinie tego Instytutu, nazywane „Damami Angielskimi” prowadziły dzieła edukacyjne, w tym uczyły samego Józefa Ratzingera, o czym sam wspomniął mówiąc, że ma wobec nich „wielki dług wdzięczności”⁴⁸.

W swoim przemówieniu w Westminster Hall papież zwrócił uwagę na tradycję parlamentaryzmu, który odcisnął wpływ na rozwój władzy partycypacyjnej w świecie, szczególnie w krajach Brytyjskiej Wspólnoty Narodów oraz wspólną tradycję prawa jako podstawę systemów prawnych w różnych częściach świata. Wskazał, że dla wielu brytyjska wizja prawa, obowiązków państwa i jednostki oraz podziału władzy jest ciągłą inspiracją⁴⁹.

Będąc w kościele Opactwa Westminsterskiego papież powiedział, że architektura i historia tego budynku ukazują wspólne dziedzictwo wiary różnych wyznań chrześcijańskich. Ten budynek wymownie świadczy o roli wiary chrześcijańskiej, która „uformowała jedność i kulturę Europy oraz serce i ducha narodu angielskiego”⁵⁰.

Podczas homilii w katedrze westminsterskiej Benedykt XVI mówił o Eucharystii. Przypomniął, że w historii Anglii było wielu takich, którzy bronili Mszy św., nawet za cenę życia. Pobożność eucharystyczną nazwał „znakiem firmowym katolicyzmu na tych ziemiach”. Mówiąc o krwi Chrystusa nawiązał do tajemnicy męczeństwa, a także do tych, którzy współcześnie cierpią dyskryminację i prześladowania ze względu na swoją wiarę w Chrystusa. W tym punkcie pojawił się także wątek wielkich cierpień spowodowanych nadużyciami seksualnymi przez ludzi Kościoła⁵¹, szczególnie wobec małoletnich. Dlatego tak ważne jest ukaranie sprawców, które może przynieść uzdrowienie ofiar i oczyszczenie Kościoła⁵². Kwestia ta wróciła w komunikacie po spotkaniu papieża z grupą osób, które zostały wykorzystane seksualnie przez duchownych⁵³. Po raz kolejny wątek ten pojawił się na spotkaniu z osobami zaangażowanymi w ochronę dzieci. Papież zwrócił uwagę na długą tradycję troski i opieki

⁴⁸ Benedykt XVI, *Przemówienie w Kolegium Uniwersytetu NMP w Londynie*, 17 września 2010.

⁴⁹ Benedykt XVI, *Przemówienie podczas spotkania z przedstawicielami społeczeństwa, korpusu dyplomatycznego, świata polityki, nauki i przedsiębiorczości w Westminster Hall*, 17 września 2010.

⁵⁰ Benedykt XVI, *Homilia podczas ekumenicznych niesporów w Opactwie Westminsterskim*, 17 września 2010.

⁵¹ Całościowo tę tematykę podejmuje: H. Suchocka, *Działania papieży oraz Stolicy Apostolskiej na rzecz ochrony osób małoletnich*, [w:] Piotr Kroczek (red.), *Prawa dziecka: perspektywa Kościoła*, (Annales Canonici Monographiae, 3), Kraków 2015, ss. 175–197.

⁵² Benedykt XVI, *Homilia podczas Mszy św. w katedrze westminsterskiej*, 18 września 2010.

⁵³ *Komunikat po spotkaniu papieża z ofiarami nadużyć seksualnych*, 18 września 2010.

Kościoła nad dziećmi; dziękował za wkład na rzecz promocji bezpiecznego środowiska dla osób młodych oraz zachęcał do dalszej, wytężonej pracy na rzecz najmłodszych⁵⁴. Po raz ostatni ten wątek pojawił się w przemówieniu do biskupów, kiedy Benedykt XVI podkreślił, że haniebne są takie zachowania duchownych i podważają one moralną wiarygodność przywódców Kościoła, dlatego potrzeba podejmować zdecydowane działania prewencyjne. Za już podjęte dziękował, ale jednocześnie podkreślał potrzebę nieustannej dalszej troski o najmłodszych⁵⁵. Bardzo osobiście wypowiedział się na ten temat w ostatnim wywiadzie-rzecz z Petrem Seewaldem⁵⁶.

W homilii beatyfikacyjnej kard. Newmana papież zwrócił uwagę na długą i bogatą tradycję świętych męczenników angielskich, których świadectwo inspirowało przez wieki lokalną wspólnotę katolików⁵⁷.

Jednym z ważniejszych przejawów tożsamości jest język, dlatego też Benedykt XVI dwukrotnie sięgał po język inny niż angielski. Po raz pierwszy uczynił to za koniec homilii w Glasgow, kiedy to po szkocku wypowiedział słowa: „Sith agus beannachd Dhe dhuaihb uile; Dha bhi timcheall oirbh; agus gum beannaicheadh Dha Alba”, co znaczy: „Pokój Boży i błogosławieństwo dla was wszystkich; niech Bóg was otoczy i niech Bóg błogosławi naród Szkocji!”⁵⁸. Po raz drugi podczas krótkiego przesłania do Walijszyków w katedrze westminsterskiej, w którym wspomniał o prastarych tradycjach chrześcijańskich Walii. Pobłogosławił wtedy mozaikę św. Dawida – patrona Walii oraz zapalił świecę posągu Matki Bożej z Cardigan. Mówiąc o pobożności maryjnej Walijszyków wspomniał o niezliczonych miejscach w Walii noszących miano w ich języku „Llanfair”, co znaczy „Kościół Maryi”. Na koniec przesłania w języku walijskim powiedział – „Bendith Duw ar bobol Cymru!”, co znaczy – „Niech Bóg błogosławi lud Walii!”⁵⁹.

⁵⁴ Benedykt XVI, *Przemówienie do osób odpowiedzialnych za ochronę dzieci w środowiskach kościelnych*, 18 września 2010.

⁵⁵ Benedykt XVI, *Spotkanie z biskupami Anglii, Szkocji i Walii w Saint Mary's College w Oscott*, 19 września 2010.

⁵⁶ Benedykt XVI, *Ostatnie rozmowy*, wyd. Rafael, Kraków 2016, s. 260-261.

⁵⁷ Benedykt XVI, *Homilia podczas Mszy św. beatyfikacyjnej kard. Newmana w Birmingham*, 19 września 2010.

⁵⁸ Benedykt XVI, *Homilia w parku Bellahouston w Glasgow*, 16 września 2010.

⁵⁹ Benedykt XVI, *Przesłanie do Walijszyków wygłoszone w katedrze westminsterskiej*, 18 września 2010.

7. SZKOŁY KATOLICKIE, EDUKACJA I WYCHOWANIE

Podczas homilii wygłoszonej w parku Bellahouston wskazał na troskę Kościoła o kulturę, która przejawiała się m.in. w zakładaniu przez papieży uniwersytetów oraz zakładaniu szkół katolickich jako miejsc wzrostu duchowego i ludzkiego. W Szkocji papież powołał do istnienia trzy uniwersytety. Zwrócił się z apelem do katolickich pracowników, polityków i nauczycieli w Szkocji, aby swoje talenty i doświadczenie wykorzystywali w służbie wiary oraz angażując się w budowanie współczesnej kultury szkockiej⁶⁰.

W przemówieniu w Kolegium Uniwersytetu NMP w Londynie papież przede wszystkim dziękował za wkład zakonów w dzieło edukacji na Wyspach Brytyjskich. Poza tym wskazał na zadania nauczyciela. Rolą nauczyciela nie jest jedynie przekaz wiedzy czy prowadzenie ćwiczeń, ale przede wszystkim kształtowanie człowieka, wyposażenie go w umiejętność życia w pełni, czyli o przekazywanie mądrości, której jedynym źródłem jest sam Stwórca. Ten sposób myślenia o wymiarze nadprzyrodzonym nauki i nauczania obecny był szczególnie w życiu mniszym, którego przedstawicielami: św. Augustyn i benedyktyni podczas misji w Anglii, św. Kolumba i jego uczniowie w Szkocji oraz św. Dawid i jego towarzysze w Walii. To myślenie legło u podstaw zachodniej kultury i cywilizacji⁶¹.

W tym samym uniwersyteckim kolegium papież spotkał się z uczniami ze wszystkich szkół katolickich Anglii, Walii i Szkocji, których zachęcał do dążenia i osiągnięcia świętości. Przestrzegał ich przed „kulturą sławy”, w której wszyscy żyjemy, ale na którą szczególnie podatni są młodzi ludzie chcący formować siebie samych na wzór postaci ze świata sportu i rozrywki. Natomiast zaproszenie do realizacji powołania do świętości pomaga nie zadowalać się drugorzędną doskonałością, ale pomaga w integralnym rozwoju samego siebie oraz osiągnięciu prawdziwego szczęścia, które osadzone jest w Bogu. Do realizacji tego szczęścia jest potrzebna odwaga. Idąc dalej Benedykt XVI wskazał, że szkoły katolickie, których są uczniami, dają im szerszy obraz rzeczywistości, szerszy horyzont myślowy, skupiają się nie tylko na nauczanych przedmiotach i przekazywanych kwalifikacjach, ale umieszczają to wszystko w kontekście przyjaźni z Bogiem. Podsumowując, chodzi o to, żeby uczyć się nie dla bycia dobrym uczniem, ale dobrym człowiekiem i dobrym obywatelem, ponieważ

⁶⁰ Benedykt XVI, *Homilia w parku Bellahouston w Glasgow*, 16 września 2010.

⁶¹ Benedykt XVI, *Przemówienie w Kolegium Uniwersytetu NMP w Londynie*, 17 września 2010.

dobra szkoła pomaga w integralnym wychowaniu człowieka, a dobra szkoła katolicka powinna pomagać człowiekowi w stawaniu się świętym⁶².

Ważnym elementem wychowania jest szacunek dla osób starszych o czym papież przypomniał podczas swojej wizyty w Domu św. Piotra w Londynie. Obecność osób starszych w społeczeństwie powinna być uznana za znak Bożego błogosławieństwa, ponieważ następne pokolenia mogą uczyć się z mądrości i doświadczeń poprzednich pokoleń. Benedykt XVI przypomniał, że życie to dar wyjątkowy, na każdym swoim etapie od poczęcia do naturalnej śmierci, i że tylko Bóg może je dać i odebrać⁶³.

8. DIALOG EKUMENICZNY I MIĘDZYRELIGIJNY

Powyższe zagadnienie uznawane jest w ogóle za rys charakterystyczny pontyfikatu kard. Ratzingera⁶⁴. Temat ten po raz pierwszy został poruszony przez Benedykta XVI w jego homilii w Glasgow. Nawiązują do apelu Jana Pawła II sprzed 30 lat, aby chrześcijanie szli ręką w rękę, papież Benedykt zachęcał do dalszej modlitwy i pracy w tym kierunku budowania przyszłości Szkocji na fundamencie wspólnych korzeni chrześcijańskich oraz do wspólnego świadectwa o „zbawiającej prawdzie słowa Bożego”. Poza tym w papieskiej wypowiedzi nie zabrakło nawiązania do historycznych wydarzeń – 450. Rocznica Parlamentu Reformacyjnego oraz 100. Rocznica Światowej Konferencji Misyjnej w Edynburgu, uznawanej za narodziny współczesnego ruchu ekumenicznego⁶⁵.

W przemówieniu do uczniów szkół katolickich papież przypomniał, że w szkole katolickiej oprócz nauczanych innych cnót nie wolno zapomnieć, aby uczyć szacunku i przyjaźni wobec członków innych tradycji religijnych⁶⁶.

Całościowo temu tematowi poświęcone było przemówienie na spotkaniu międzyreligijnym w Kolegium Uniwersytetu NMP. Papież wskazał na niezastąpione znaczenie świadectwa jakim jest samo bycie „człowiekiem ducha” we współczesnym świecie. Następnie wskazał na rolę współpracy między przedstawicielami różnych religii, której celem jest dobro całej wspólnoty. Jednak motywem przewodnim tego spotkania było zakorzenienie w każdym człowieku poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o sens ludzkiego istnienia. Wyruszając

⁶² Benedykt XVI, *Przemówienie do uczniów szkół katolickich*, 17 września 2010.

⁶³ Benedykt XVI, *Przemówienie do pensjonariuszy w Domu św. Piotra – domu opieki dla osób starszych*, 18 września 2010.

⁶⁴ Benedykt XVI, *Światłość świata. Papież, Kościół i znaki czasu*, Kraków 2011, ss. 98-112.

⁶⁵ Benedykt XVI, *Homilia w parku Bellahouston w Glasgow*, 16 września 2010.

⁶⁶ Benedykt XVI, *Przemówienie do uczniów szkół katolickich*, 17 września 2010.

na drogę poszukiwania odpowiedzi na to pytanie człowiek uświadamia sobie, że tak naprawdę to nie człowiek poszukuje Boga, ale Bóg poszukuje każdego człowieka. Obecność na tym spotkaniu i świadectwo życia ludzi różnych tradycji religijnych jest znakiem, że to duchowe poszukiwanie ma fundamentalne znaczenie dla każdego człowieka. Jednak to poszukiwanie sacrum nie sprawia, że nieistotne są inne poszukiwania, na które odpowiedzi dają nauki przyrodnicze i humanistyczne. Prawdziwa wiara religijna przypomina o moralnym nawróceniu, o obowiązku życia w pokoju z bliźnimi oraz o ważności życia zintegrowanego, które pobudza do pielęgnowania cnót, w tym szacunku dla tradycji religijnych, różnych od własnej⁶⁷.

Na koniec swojego przemówienia papież zwrócił uwagę na fakt, że od soboru watykańskiego II Kościół katolicki położył szczególny nacisk na dialog międzyreligijny, który jednak wymaga wzajemności. Współpraca między religiami winna charakteryzować się wzajemnym szacunkiem, swobodą praktykowania religii i publicznego wyznawania wiary, wolnością sumienia, nawet w sytuacji religijnej konwersji. Papież wskazał na dwa rodzaje dialogu: życia i działania. Pierwszy polega na życiu obok siebie, poznawaniu się i wzajemnym szacunku. Drugi natomiast na konkretnych formach współpracy mającej na celu integralny rozwój człowieka, pokój na świecie, sprawiedliwość społeczną oraz panowanie nad stworzeniem. W kontekście tego drugiego zwrócił uwagę na jeszcze dwie sprawy: obronę życia ludzkiego w każdym stadium oraz troskę o obecność religii w życiu jednostek, wspólnot i całego społeczeństwa. Jako zadanie stojące przed katolikami w Wielkiej Brytanii, jak i na całym świecie, wskazał budowanie mostów przyjaźni międzyreligijnej, która pozwoli leczyć krzywdy z przeszłości i budować zaufanie⁶⁸.

Podczas spotkania w pałacu Lambeth wskazał się na szybko zmieniający się kontekst dialogu katolicko-anglikańskiego do spotkania Jana XXIII z arcybiskupem Canterbury w 1960 roku⁶⁹. Współczesna kultura mimo powszechnego głodu duchowego oddala się od chrześcijańskich korzeni. Jednak wielokulturowość współczesnego społeczeństwa daje możliwość spotkania z innymi religiami. Dla chrześcijan stwarza to możliwość poznawania innych tradycji religijnych i wraz z nimi rozenawania jak dawać świadectwo o nadprzyrodzonym wymiarze człowieka i powszechnym powołaniu do świętości,

⁶⁷ Benedykt XVI, *Przemówienie na spotkaniu międzyreligijnym*, 17 września 2010.

⁶⁸ Tamże; Por. P. Kaczmarek, *Benedykta XVI zmaganie o dialog z islamem*, „*Studia Theologica Varsaviensia*” 2012, t. 50/2, ss. 245-262.

⁶⁹ Szeroko o dialogu anglikańsko-katolickim w kontekście papieżstwa pisze: J. Radkiewicz, *Obraz papieża w dialogu anglikańsko-katolickim*, „*Nurt SVD*” 2015, nr 1, ss. 157-192.

które przekłada się na codzienną praktykę cnót. Jednocześnie chrześcijanom nie wolno zapomnieć o mężnym głoszeniu wiary w jedynność zbawienia, które jest w Chrystusie. Dylemat osób prawdziwie zaangażowanych w dialog ekumeniczny polega na tym, że choć Kościół powołany jest do przygarnięcia wszystkich ludzi, to nigdy nie może odbywać się to kosztem prawdy chrześcijańskiej, którą jest sam Jezus Chrystus⁷⁰.

Podczas niesporów ekumenicznych papież ponownie nawiązał do rocznicy konferencji w Edynburgu, bo chociaż jest za co dziękować, nie można zapomnieć jak wiele jeszcze pozostaje do zrobienia. Ewangeliczny realizm wskazuje, że trzeba uznać istnienie wyzwań, które stoją na drodze ekumenizmu⁷¹. Tym bardziej wobec obojętności społeczeństwa nie wolno zrezygnować z ukazywania Chrystusa jako odpowiedzi na najważniejsze duchowe dążenia współczesnego człowieka. Odpowiedzi, którą my sami - jako chrześcijanie - już znaleźliśmy. Dążenie chrześcijan do jedności ma sens tylko wtedy, gdy wypływa wyłącznie z wiary w Chrystusa, a szczególnie w Jego zmartwychwstanie. Nie ma innej jedności Kościoła niż jedność w wierze apostoelskiej, którą łączy człowieka z samym Chrystusem⁷².

W przemówieniu do biskupów Anglii, Szkocji i Walii poruszył kwestię konstytucji „Anglicanorum Coetibus”⁷³. Wyraził nadzieję, że będzie postrzegana jako gest proroczy, przyczyniający się do rozwoju dialogu anglikańsko-katolickiego, a co ważniejsze pomoże skierować wzrok ku celowi całej działalności ekumenicznej, którą jest „przywrócenie pełnej jedności kościelnej”⁷⁴.

9. BŁOGOSŁAWIONY

JOHN HENRY KARDYNAŁ NEWMAN⁷⁵

Podczas spotkania w pałacu Lambeth z arcybiskupem Canterbury i innymi biskupami Kościoła Anglii Benedykt XVI wskazał na kard. Newmana

⁷⁰ Benedykt XVI, *Przemówienie na spotkaniu z arcybiskupem Canterbury i biskupami Kościoła Anglii*, 17 września 2010.

⁷¹ Por. W. Niemczewski, *Prawda pośród prawd. Benedykta XVI dialog ze współczesnością*, „Studia Pelplińskie” 2014, t. 47, ss. 267-268.

⁷² Benedykt XVI, *Homilia podczas ekumenicznych niesporów w Opactwie Westminsterskim*, 17 września 2010.

⁷³ Tematykę roli i znaczenia „Anglicanorum Coetibus” w Anglii i Walii podejmuje: B.H. Toszek, *Anglicanorum Coetibus jako instrument restytucji wpływów Kościoła katolickiego w Anglii i Walii*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2017, t. 18, ss. 75-100.

⁷⁴ Benedykt XVI, *Spotkanie z biskupami Anglii, Szkocji i Walii w Saint Mary's College w Oscott*, 19 września 2010.

⁷⁵ Szeroko o tej postaci pisze: W. Surmiak, *Bł. John Henry kard. Newman (1801-1890). Doctor Ecclesiae?*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2014, t. 47, z. 1, ss. 91-110.

jako osobę mogącą nauczyć cnót, których wymaga ekumenizm. Po pierwsze, wierność sumieniu, nawet za wysoką cenę osobistą. Po drugie, głębokie pragnienie jedności w wierze, które przejawiało się w utrzymywaniu serdecznych przyjaźni z byłymi kolegami anglikańskimi po swoim nawróceniu na katolicyzm oraz wspólnym badaniu zagadnień, co do których się różnili⁷⁶.

W homilii w katedrze pw. Przenajświętszej Krwi Chrystusa wskazał, że wezwanie soboru watykańskiego II skierowane do wiernych świeckich, aby podjęli chrzcielne zobowiązanie do udziału w misji Chrystusa i Kościoła zakorzenione jest w nauczaniu kard. Newmana. Zaapelował, aby jego idee były nieustanną inspiracją do działania dla Chrystusa oraz do obrony niezmiennych prawd moralnych stanowiących podstawę społeczeństwa ludzkiego, sprawiedliwego i wolnego⁷⁷.

Podczas spotkania z brytyjską młodzieżą przed katedrą westminsterską nawiązał do hasła pielgrzymki, które stanowią słowa bliskie kard. Newmanowi, czyli „Serce mówi do serca”. Były one punktem wyjścia do katechezy nt. stworzenia człowieka z miłości i do miłości⁷⁸.

Postać J. H. Newmana mocno została zaakcentowana podczas czuwania z młodzieżą, kiedy papież wskazał na kilka lekcji, które daje nam bł. Newman. Po pierwsze, jako stworzeni na obraz i podobieństwo Boga jesteśmy stworzeni do poznania prawdy, aby w niej odnaleźć naszą ostateczną wolność i spełnienie najgłębszych ludzkich dążeń czyli poznać Chrystusa. Po drugie, umiłowanie prawdy, uczciwość intelektualna i nawrócenie jest kosztowne, gdyż poznana prawda domaga się świadectwa, którego ceną może być własne życie⁷⁹. Po trzecie, przyjęcie prawdy Chrystusa i poświęceniu Mu swojego życia powoduje, że nie może być rozdzwienku między tym, w co człowiek wierzy, a tym jak żyje. W życiu i nauczaniu kard. Newmana widać chrześcijański realizm, który choć opiera się na zaufaniu Bożej Opatrzności i modlitwie, nie zwalnia człowieka z działania zgodnego z jego statusem życiowym dla rozwoju królestwa Bożego⁸⁰.

⁷⁶ Benedykt XVI, *Przemówienie na spotkaniu z arcybiskupem Canterbury i biskupami Kościoła Anglii*, 17 września 2010.

⁷⁷ Benedykt XVI, *Homilia podczas Mszy św. w katedrze westminsterskiej*, 18 września 2010.

⁷⁸ Benedykt XVI, *Przemówienie do brytyjskiej młodzieży przed katedrą westminsterską*, 18 września 2010.

⁷⁹ Nauczanie Benedykta XVI na temat prawdy ciekawie przybliżył: W. Niemczewski, *Prawda pośród prawd. Benedykta XVI dialog ze współczesnością*, „Studia Pelplińskie” 2014, t. 47, ss. 261-270.

⁸⁰ Benedykt XVI, *Homilia podczas czuwania modlitewnego w Hyde Parku, w przeddzień beatyfikacji kard. Newmana*, 18 września 2010.

Drugie wystąpienie w całości poświęcone nowemu błogosławionemu to homilia z jego Mszy św. beatyfikacyjnej, która była pierwszą taką w historii Anglii⁸¹. Papież rozpoczął od wskazania, że w długiej tradycji angielskich męczenników pojawia się błogosławiony wyznawca obok innych wyznawców i uczonych. Szczególnym rysem jego świętości jest posługa kapłańska, a szczególnie trzy jej przejawy: kaznodziejstwo, nauczanie i pisarstwo. Wychodząc od motta kardynała „Serce mówi do serca” Ojciec Święty wskazał, że nowy błogosławiony rozumiał życie chrześcijańskie jako powołanie do świętości, czyli intymnej komunii z Sercem Jezusa. Następnie rozwinął tę myśl wskazując, że realizuje się ono w modlitwie przemieniającej człowieka na podobieństwo Boże oraz w „określonej służbie” powierzonej wyłącznie każdej jednostce, czyli specyficznym zadaniu dla każdego człowieka. Poza tym poglądy Newmana odcisnęły głębokie ślady w wiktoriańskiej Anglii, szczególnie te dotyczące relacji rozumu i wiary; żywotnego miejsca religii objawionej życiu społecznym oraz wielokierunkowe podejście do oświaty. Bł. John Henry pragnął, aby całość stanowiły trzy elementy: ćwiczenie umysłu, dyscyplina moralna oraz zaangażowanie religijne i na tym oparł swoją „Ideę Uniwersytetu”, która była projektem powołania do istnienia Uniwersytetu Katolickiego w Irlandii. Swoją homilię papież zakończył głęboko humanistyczną wizją kapłaństwa, którą bł. kard. Newman realizował w swoim codziennym życiu i posługiwaniu⁸².

W rozważaniu na Anioł Pański po mszy św. beatyfikacyjnej Benedykt XVI wskazał na głęboką pobożność maryjną błogosławionego konwertyty. Jako jej przejawy wymienił następująca działania Newmana: pierwszy dom w Birmingham nazwał „Maryvale”, założone przez sienie oratorium poświęcił tajemnicy Niepokalanego Poczęcia NMP, a Uniwersytet Katolicki Irlandii oddał pod opiekę Maryi w wezwaniu „Sedes Sapientiae”⁸³.

Podczas spotkania z biskupami Anglii, Szkocji i Walii papież powiedział, że bł. John Henry Newman jest przykładem „heroicznej wierności Ewangelii” oraz nazwał go orędownikiem Kościoła w Wielkiej Brytanii⁸⁴.

Beatyfikacja Johna Henry’ego Newmana była wydarzeniem niosącym szczególne wzruszenia dla papieża, który nie ukrywał, że jako student odkrył swoje duchowe pokrewieństwo z nowym błogosławionym, a jednocześnie

⁸¹ Benedykt XVI, *Światłość świata. Papież, Kościół i znaki czasu*, Kraków 2011, s. 222.

⁸² Benedykt XVI, *Homilia podczas Mszy św. beatyfikacyjnej kard. Newmana w Birmingham*, 19 września 2010.

⁸³ Benedykt XVI, *Rozważanie przed modlitwą na Anioł Pański po Mszy św. beatyfikacyjnej*, 19 września 2010.

⁸⁴ Benedykt XVI, *Spotkanie z biskupami Anglii, Szkocji i Walii w Saint Mary’s College w Oscott*, 19 września 2010.

poruszył w swojej homilii temat ważny dla nich obu, czyli obecność w Kościele katolickim świeckich potrafiących poświadczyć swoją wiarę także przez słowa⁸⁵.

10. PODSUMOWANIE

Spojrzenie Benedykta XVI na monarchię brytyjską to przede wszystkim spojrzenie duchownego oraz człowieka uczonego. Podczas spotkania biskupami Anglii, Szkocji i Walii papież powiedział, że podczas tej pielgrzymki stało się dla niego jasne, jak mocno zakorzenione jest w Brytyjczykach pragnienie Dobrej Nowiny⁸⁶.

Już w przemówieniu powitalnym papież podjął kwestię, którą można uznać za przewodnią myśl pielgrzymki: wskazanie niebezpieczeństw, które grożą społeczeństwu, gdy całkowicie usunie się chrześcijański światopogląd i etykę z życia publicznego⁸⁷.

Podczas ceremonii pożegnalnej papież zwrócił uwagę na zróżnicowanie kulturowe, językowe i religijne społeczeństwa brytyjskiego, które stanowi wielkie wyzwanie, a jednocześnie okazję do prowadzenia dialogi międzyreligijnego i międzykulturowego, który będzie służył całej wspólnoty. Wskazał również na istnienie wielu tradycji religijnych, które to mogą wnieść istotny wkład w rozwój zdrowego społeczeństwa pluralistycznego⁸⁸.

Podsumowując, spojrzenie papieża wychodziło od korzeni chrześcijańskich i historii katolickiej, przez zauważenie niebezpieczeństw współczesnych, prowadziło do wskazania przestrzeni współdziałania. Już w przemówieniu powitalnym Benedykt XVI zarysował trzy płaszczyzny współpracy między Stolicą Apostolską i Wielką Brytanią: wspieranie pokoju narodów, działania na rzecz integralnego rozwoju człowieka oraz szerzenie rzeczywistych praw człowieka. Temat powrócił w przemówieniu w Westminster Hall. Ponownie pojawiły się te trzy wątki: pokój na świecie, prawa człowieka i rozwój. Poza tym pojawił się wątek promowania odpowiedzialności za środowisko naturalne oraz solidarności z ubogimi. Na koniec w przemówieniu pożegnalnym papież wyraził nadzieję na dalszą współpracę między Stolicą Apostolską i Wielką Brytanią w dziedzinach: współpraca na rzecz rozwoju międzynarodowego,

⁸⁵ P. Seewald, *Benedykt XVI...*, s. 907 i 909.

⁸⁶ Benedykt XVI, *Spotkanie z biskupami Anglii, Szkocji i Walii w Saint Mary's College w Oscott*, 19 września 2010.

⁸⁷ P. Seewald, *Benedykt XVI...*, s. 909.

⁸⁸ Benedykt XVI, *Przemówienie pożegnalne na lotnisku w Birmingham*, 19 września 2010.

troska o środowisko naturalne oraz budowanie społeczeństwa obywatelskiego zbudowanego na wspólnocie wartości i celów.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

Kaczmarek P., *Benedykta XVI zmaganie o dialog z islamem*, „Studia Theologica Varsaviensia” 2012, t. 50/2.

Kantyka P., *Anglikanizm i odrodzenie katolicyzmu na tle sytuacji religijnej w XIX-wiecznej Anglii*, „Studia Europaea Gnesnensia” 2016, t. 13.

Niemczewski W., *Prawda pośród prawd. Benedykta XVI dialog ze współczesnością*, „Studia Pelplińskie” 2014, t. 47.

Orlicki K., *Kościół Katolicki w Anglii za panowania Elżbiety I Wielkiej*, „Teologiczne Studia Siedleckie” 2019, t. 16.

Plewa E., *Kult religijny w prawie polskim – gwarancje wolności*, [w:] M. Stanulewicz, E. Plewa, C. Linowski (red.), *Państwo wobec religii. Teraźniejszość i przeszłość*, Łódź 2021.

Radkiewicz J., *Obraz papieża w dialogu anglikańsko-katolickim*, „Nurt SVD” 2015, nr 1.

Rutkowski P., *Państwowy antykatolicyzm w elżbietańskiej Anglii*, „Odrodzenia i Reformacja w Polsce” 2002, t. XLVI.

Sakowicz I., *Antykatolicyzm „Timesa” i „papieska agresja”*, „Studia Historica Gedanensia” 2013, t. 4.

Seewald P., *Benedykt XVI. Życie*, Kraków 2021.

Suchocka H., *Działania papieży oraz Stolicy Apostolskiej na rzecz ochrony osób małoletnich*, [w:] P. Kroczek (red.), *Prawa dziecka: perspektywa Kościoła*, (Annales Canonici Monographiae, 3), Kraków 2015.

Surmiak W., *Bł. John Henry kard. Newman (1801-1890). Doctor Ecclesiae?*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 2014, t. 47, z. 1.

Benedykt XVI, *Ostatnie rozmowy*, Kraków 2016.

Benedykt XVI, *Światłość świata. Papież, Kościół i znaki czasu*, Kraków 2011.

Toszek B. H., *Anglicanorum Coetibus jako instrument restytucji wpływów Kościoła katolickiego w Anglii i Walii*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis” 2017, t. 18.

Materiały źródłowe:

Benedykt XVI, *Homilia podczas czuwania modlitewnego w Hyde Parku, w przeddzień beatyfikacji kard. Newmana*, 18 września 2010.

Benedykt XVI, *Homilia podczas ekumenicznych nieszporów w Opactwie Westminsterskim*, 17 września 2010.

Benedykt XVI, *Homilia podczas Mszy św. beatyfikacyjnej kard. Newmana w Birmingham*, 19 września 2010.

Benedykt XVI, *Homilia podczas Mszy św. w katedrze westminsterskiej*, 18 września 2010.

Benedykt XVI, *Homilia w parku Bellahouston w Glasgow*, 16 września 2010.

Benedykt XVI, *Papieskie homilie i przemówienia z pielgrzymki do Wielkiej Brytanii w dniach 16-19 września 2010 roku*: https://papiez.wiara.pl/Pielgrzymki_Benedykta_XVI/UK2010 [dostęp: 13.04.2023].

Benedykt XVI, *Przemówienie do brytyjskiej młodzieży przed katedrą westminsterską*, 18 września 2010.

Benedykt XVI, *Przemówienie do osób odpowiedzialnych za ochronę dzieci w środowiskach kościelnych*, 18 września 2010.

Benedykt XVI, *Przemówienie do pensjonariuszy w Domu św. Piotra – domu opieki dla osób starszych*, 18 września 2010.

Benedykt XVI, *Przemówienie do uczniów szkół katolickich*, 17 września 2010.

Benedykt XVI, *Przemówienie na spotkaniu międzyreligijnym*, 17 września 2010.

Benedykt XVI, *Przemówienie na spotkaniu z arcybiskupem Canterbury i biskupami Kościoła Anglii*, 17 września 2010.

Benedykt XVI, *Przemówienie podczas spotkania z przedstawicielami społeczeństwa, korpusu dyplomatycznego, świata polityki, nauki i przedsiębiorczości w Westminster Hall*, 17 września 2010.

Benedykt XVI, *Przemówienie powitalne w Edynburgu, w Pałacu Holyroodhouse, w rezydencji królowej Elżbiety II w Szkocji*, 16 września 2010.

Benedykt XVI, *Przemówienie pożegnalne na lotnisku w Birmingham*, 19 września 2010.

Benedykt XVI, *Przesłanie do Walijczyków wygłoszone w katedrze westminsterskiej*, 18 września 2010.

Benedykt XVI, *Rozważanie przed modlitwą na Anioł Pański po Mszy św. beatyfikacyjnej*, 19 września 2010.

Komunikat po spotkaniu papieża z ofiarami nadużyć seksualnych, 18 września 2010.

Benedykt XVI, *Przemówienie w Kolegium Uniwersytetu NMP w Londynie*, 17 września 2010.

Benedykt XVI, *Spotkanie z biskupami Anglii, Szkocji i Walii w Saint Mary's College w Oscott*, 19 września 2010.

Źródła elektroniczne:

Babuchowski Sz., *Ciepło w Edynburgu, entuzjastycznie w Glasgow*, <https://papiez.wiara.pl/doc/630893>. Ciepło-w-Edynburgu-entuzjastycznie-w-Glasgow [dostęp: 12.04.2023].

Babuchowski Sz., *Czy papież przeprosi za pedofilię?*, <https://papiez.wiara.pl/doc/629977>. Czy-papiez-przeprosi-za-pedofilie [dostęp: 12.04.2023].

Babuchowski Sz., *Demonstracje nie zakłóciły pielgrzymki*, <https://papiez.wiara.pl/doc/631640>. Demonstracje-nie-zaklocily-pielgrzymki [dostęp: 12.04.2023].

Babuchowski Sz., *Papież podbija Wyspy*, <https://papiez.wiara.pl/doc/637868>. Papiez-podbija-Wyspy [dostęp: 12.04.2023].

Byczynski M., *Pielgrzymka Jana Pawła II do Wielkiej Brytanii w 1982 roku*, <https://www.britishpoles.uk/pielgrzymka-jana-pawla-ii-do-wielkiej-brytanii-w-1982-roku-2/> [dostęp: 30.05.2023].

Katolicka Agencja Informacyjna, *Wyspy Brytyjskie – przed wizytą papieża*, <https://papiez.wiara.pl/doc/630205>. Wyspy-Brytyjskie-przed-wizyta-papieza [dostęp: 13.04.2023].

Każmierczak Ł., *W kraju ateistycznych autobusów*, <https://prasa.wiara.pl/doc/628448>. W-kraju-ateistycznych-autobusow [dostęp: 12.04.2023].

Pielgrzymka inna od wizyty Jana Pawła II, https://info.wiara.pl/doc_pr/631698.
Pielgrzymka-inna-od-wizyty-Jana-Pawla-II [dostęp: 12.04.2023].

Radio Watykańskie, *Wizyta „ad limina” z Anglii i Walii*, <https://info.wiara.pl/doc/424813>.
Wizyta-ad-limina-z-Anglii-i-Walii [dostęp: 12.04.2023].

Wielka Brytania 28 V – 2 VI 1982, <https://sjanpawel2.pl/pielgrzymki/>
[dostęp: 12.04.2023].

THE BRITISH MONARCHY FROM THE PERSPECTIVE OF THE HOLY SEE FROM THE POINT OF VIEW OF THE PILGRIMAGE OF POPE BENEDICT XVI IN 2010

Abstract: The relationship between the British monarchy and the Holy See holds a long history, which has been marked in particular by the works of Henry VIII and especially by the act of supremacy of 1534. This document declared the king as the head of the Church of England and therefore broke the union with the papacy for several centuries. The situation began to change in the 19th century, when anti-Catholic legislation was largely abolished. This contributed to the revival of the Catholic Church in England. Furthermore, on September 29th of 1850, Pope Pius IX with his document "Universalis Ecclesiae" restored the church hierarchy in England and created twelve dioceses. Another milestone was marked in the 20th century by the Second Vatican Council, during which the document on ecumenism "Unitatis redintegratio" was proclaimed. This document clearly began the ecumenical activity of the Catholic Church. Additionally, in 1969, the International Anglican-Roman Catholic Commission began to operate, thanks to which a dialogue between the two denominations began. Such dialogue resulted in proclaiming, among others: Document on the Eucharist (1971), Document on Church Office (1973), Document on Authority in the Church (1976). These crucial works of the Catholic Church and the Catholic-Anglican dialogue that prepared the ground for the historic event of John Paul II's pilgrimage to Great Britain in 1982. Also his successor, Benedict XVI, developed relations between the Holy See and the British monarchy. A pivotal moment of his pontificate was the publication of the work entitled "Anglicanorum coetibus". The Apostolic Constitution from 2009 established personal ordinariates for Anglicans who want to recognize the supremacy of the pope and at the same time preserve elements of the existing liturgical tradition. Another important moment of this dialogue was the papal pilgrimage to Great Britain in 2010. Hence, the subject of this article are the published statements of Benedict XVI from his pilgrimage to Great Britain. The aim of this article is to elaborate on the British monarchy from the perspective of the Holy See on the basis of the above-mentioned papal statements. The author also wanted to indicate the grounds of cooperation between the two entities. The method used in the article is a comparative analysis of published texts.

Keywords: Benedict XVI, Great Britain, Christianity, ecumenism, John Henry Newman.

SZYMON STARZYK

UNIwersytet Śląski w Katowicach

ORCID: 0000-0002-2333-6274

MATEUSZ SYNORADZKI

UNIwersytet Śląski w Katowicach

ORCID: 0000-0001-9779-4625

KONFLIKT PROTESTANCKO-KATOLICKI W IRLANDII PÓŁNOCNEJ Z PERSPEKTYWY PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO

Abstrakt: Konflikt protestancko-katolicki w Irlandii Północnej osiągnął swój punkt kulminacyjny w drugiej połowie XX w. Jego geneza sięga z kolei przełomu XVI i XVII w. Wówczas na terenach północno-wschodniej, katolickiej Irlandii na masową skalę zaczęli pojawiać się szkoccy i angielscy osadnicy, będący głównie protestantami. Spór między obiema grupami społecznymi powstał w oparciu o podłoże etniczno-polityczne. Jego wpływ urzeczywistnił się przede wszystkim przez dominującą pozycję Brytyjczyków w 6 hrabstwach Ulsteru, przy jednoczesnym braku poszanowania praw mniejszości irlandzkiej. Doprowadziło to do rozwoju wzajemnej wrogości między lokalnymi społecznościami, która znacznie przybrała na sile po proklamowaniu niepodległości Wolnego Państwa Irlandzkiego w 1921 r. Wówczas 6 z 9 hrabstw Ulsteru pozostało w granicach Zjednoczonego Królestwa. Podstawową linię podziału między katolickimi Irlandczykami, a protestanckimi potomkami brytyjskich osadników stanowiła kwestia przynależności terenów Irlandii Północnej do państwa irlandzkiego, bądź brytyjskiego oraz status prawny i faktyczny danych społeczności. Z biegiem czasu rozwinął się tam konflikt, w który zaangażowały się zarówno ugrupowania polityczne związane z terenami Ulsteru, jak i paramilitarne organizacje terrorystyczne. Konflikt przybrał postać krwawych walk oraz śmiertelnych w skutkach zamachów, występujących na masową skalę. Bardzo ważnymi krokami, zmierzającymi do jego zakończenia okazały się: przyjęcie Deklaracji z Downing Street w 1993 r., zawarcie Porozumienia Wielkopiątkowego w 1998 r. i zawarcie Porozumienia z St. Andrews w 2006 r. Wywarły one ogromny wpływ na organy władzy i znacząco poprawiły sytuację społeczno-ekonomiczną mieszkańców Ulsteru. Autorzy starają się opisać genezę konfliktu, jego przebieg i podjęte działania pokojowe, a także wyrazić swoje zapatrywania na temat przyszłości Irlandii Północnej, zwłaszcza

po wyjściu Zjednoczonego Królestwa ze struktur Unii Europejskiej. Celem rozdziału jest również ocena przedmiotowego konfliktu z perspektywy prawa międzynarodowego i przedstawienie roli Kościołów w rozwiązywaniu konfliktów o podłożu religijnym.

Słowa kluczowe: Irlandia Północna, konflikt, religia, prawa człowieka, prawo międzynarodowe.

1. WSTĘP

Przez setki lat Wielka Brytania uzależniała od siebie wiele terytoriów, tworząc tym samym największe imperium kolonialne w dziejach świata, rozciągające się na różnych szerokościach geograficznych. Dzięki temu możliwe było rozprzestrzenianie się brytyjskich wpływów kulturowych, politycznych czy gospodarczych poza obszar Wysp Brytyjskich¹. Mimo znacznych różnic kulturowych występujących w wielu odległych regionach świata, to właśnie w Irlandii, będącej niegdyś częścią Zjednoczonego Królestwa, doszło do wybuchu konfliktu, który w dalszym ciągu stanowi przedmiot zainteresowania społeczności międzynarodowej. Konflikt ten brytyjska administracja zwykła określać jako „Kłopoty” (ang. *The Troubles*)². Rozgorzał on pomiędzy dwiema grupami społecznymi zamieszkującymi terytorium dzisiejszej Irlandii Północnej, a wywodzącymi się odpowiednio od dawnej irlandzkiej ludności katolickiej oraz od potomków brytyjskich osadników (będących głównie protestantami). Powstałego konfliktu nie można jednoznacznie zakwalifikować jako etniczny, religijny czy społeczno-kulturowy³. Podkreśla to złożoność omawianej problematyki i istotnie wpływa na efektywność działań pojednawczych, podejmowanych zarówno na poziomie wewnętrznym, jak i międzynarodowym.

Celem niniejszego rozdziału jest przedstawienie genezy i przebiegu konfliktu katolicko-protestanckiego w Irlandii Północnej, podjętych działań pokojowych, a także ocena samego konfliktu z perspektywy prawa międzynarodowego. Rozdział ten został podzielony na trzy części. Pierwsza część

¹ E. Plewa, *Współczesne międzynarodowe formy współpracy i zależności politycznej dawnych kolonii z Wielką Brytanią*, [w:] W. Włodarczak i in. (red.), *Gasnące imperium. Historia Wielkiej Brytanii w ujęciu prawnym, społecznym oraz gospodarczym*, ss. 27-43.

² E. Szczecińska-Musielak, *Spoleczne i kulturowe uwarunkowania i ograniczenia procesu pokojowego w Irlandii Północnej*, „Sprawy Narodowościowe” 2011, nr 39, s. 124.

³ M. Wróbel, *Proces pokojowy w Irlandii Północnej w latach 90-tych i perspektywy uregulowania konfliktu*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2004, nr 2, s. 125.

stanowi omówienie genezy i przebiegu konfliktu w Irlandii Północnej. Druga część odnosi się do podjętych działań pokojowych oraz do przyszłości Ulsteru, zwłaszcza po wyjściu Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej ze struktur Unii Europejskiej. Trzecia część rozdziału stanowi natomiast ocenę przedmiotowego konfliktu z perspektywy prawa międzynarodowego. Odniesiono się tam również do roli Kościołów w rozwiązywaniu konfliktów, które podobnie jak ten, oparte są na podłożu religijnym.

2. GENEZA I PRZEBIEG KONFLIKTU

Irlandię (irl. *Éire*), jako państwo wyspiarskie, położone w bezpośrednim sąsiedztwie Wielkiej Brytanii od wieków łączą z nią wspólne, szeroko pojmowane powiązania historyczne, kulturowe oraz społeczne. Nieodłącznym elementem irlandzkiej historii jest fakt wielokrotnego pozostawiania wyspy pod zwierzchnictwem początkowo angielskich, a później brytyjskich monarchów. Pierwsze konflikty o podłożu religijnym między narodem irlandzkim, a królewską administracją rozpoczęły się już w XVI w., po uchwaleniu Aktu Supremacji (ang. *Act of Supremacy*) z 1534 r., oficjalnie ustanawiającego króla głową Kościoła Anglii⁴. Opór części społeczeństwa związany ze sprzeciwem wobec uznania króla za zwierzchnika nowego Kościoła wpłynął na angielską politykę prześladowań dotyczącą głównie Irlandczyków, którzy zdecydowali się pozostać przy wyznaniu rzymskokatolickim. Charakteryzowała się ona daleko idącą dyskryminacją ludności irlandzkiej, zarówno w wymiarze gospodarczych, jaki i społecznym.

W XVII w. podjęto próbę zdominowania katolickiej Irlandii przez protestancką ludność brytyjską. Ówczesny król Anglii i Szkocji, Jakub I Stuart, jak wskazała Dorota Woroniecka-Krzyżanowska:

[...] zniecierpliwiony i zmęczony ciągłymi próbami zniesienia jego panowania przez niepokornych Irlandczyków, zdecydował się masowo osiedlać lojalistycznych protestantów w najbardziej na północ wysuniętej prowincji Irlandii⁵.

⁴ Podczas panowania Henryka VIII Tudora powstał Kościół Anglii, na którego czele stanął angielski monarcha. Wystąpienie króla z Kościoła katolickiego powiązane było z faktem nieuzyskania przez niego unieważnienia małżeństwa ze swoją pierwszą żoną – Katarzyną Aragońską.

⁵ D. Woroniecka-Krzyżanowska, *Poza, ponad czy między podziałami? Polscy imigranci w spolaryzowanym społeczeństwie Irlandii Północnej*, „Kultura i Społeczeństwo” 2013, t. 57, nr 3, s. 110.

Okres intensywnej kolonizacji Ulsteru⁶ (ang. *Plantation*), połączony z pozbawianiem ziemi oraz ograniczaniem praw irlandzkich katolików, uznawany jest przez wielu autorów za historyczne podłoże konfliktu w Irlandii Północnej⁷. Wielowiekowa kolonizacja wyspy odniosła zamierzone cele jedynie w części północno-wschodniej. Jak podaje Ewa Szczecińska-Musielak:

Sytuacja w północno-wschodniej części kraju była odmienna, funkcjonowały tam silne ośrodki protestanckie, złożone z zamożnych potomków protestanckich imigrantów. Nowi przybysze, pomimo podzielenia tej samej wiary, rozpraszali się po wszystkich klasach społecznych, czyniąc z konfliktu religijnego konflikt wewnątrzklasowy – farmerzy czy robotnicy katolicy i protestanci walczyli o tę samą pracę lub ziemię⁸.

Wpływ na nierównomierną pozycję mieszkańców wyspy miała też irlandzka rewolucja przemysłowa. Skupiała się ona na prężnie rozwijanym przemyśle tekstylnym i stoczniowym w najlepiej prosperującym obszarze Belfastu i jego okolic. Przełom XIX i XX w. stał się okresem masowych migracji uboższych robotników z południa Irlandii, szukających nowych miejsc pracy. Wywołało to spory wzrost obaw wśród protestanckiej części społeczeństwa, która korzystając z silnej pozycji w regionie obejmowała lepsze i lepiej płatne miejsca pracy. Protestantów przyjmowano na wyższe stanowiska oraz istotnie ułatwiano im prowadzenie działalności politycznej czy gospodarczej⁹.

W tym miejscu należy zaznaczyć, iż nazewnictwo stron rozwijającego się konfliktu jest pewnym uproszczeniem, które pozwala na swobodną, wzajemną identyfikację zarówno bezpośrednich rywali, jak i podmiotów zewnętrznych, zainteresowanych sytuacją w Ulsterze. Rozpowszechnione w opinii publicznej zwroty nawiązujące do terminologii religijnej, takie jak chociażby „protestanci” i „katolicy” wskazują wyraźnie na powiązanie tego sporu z religią wyznawaną przez zwaśnione strony¹⁰. Niewątpliwie wartości wyznawane przez skonfliktowane społeczności, a także możliwość swobodnego wykonywania przez nie praktyk religijnych są kolejnymi czynnikami wpływającymi

⁶ Ulster jest jedną z historycznych prowincji Irlandii, w którego skład wchodzi 9 hrabstw (ang. *counties*): Antrim, Armagh, Down, Fermanagh, Tyrone, Londonderry, Donegal, Cavan oraz Monaghan. Obecnie Irlandia Północna składa się z zaledwie 6 pierwszych z nich, natomiast powszechnie przyjmuje się zamiennie stosowaniu obu wspomnianych nazw: Ulster i Irlandia Północna. Zob. P. Leszczyński, *Irlandia Północna. Między przeszłością a nadzieją trwałej regulacji pokojowej*, Gorzów Wielkopolski 2018, s. 11.

⁷ E. Szczecińska-Musielak, *Spoleczne i kulturowe...*, s. 124.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże, s. 124-125.

¹⁰ M. Wróbel, *Proces pokojowy...*, s. 113.

na identyfikację tego sporu w określony sposób. Należy mieć jednak na uwadze, jak trafnie wskazuje Marzena Wróbel, iż:

[...] problemy Irlandii Północnej nie leżą w warstwie religijnej. Nazwa «protestanci» jest stosowana w szerszym znaczeniu dla określenia zwolenników pozostawienia prowincji w granicach Wielkiej Brytanii. Są oni także nazywani «unionistami» przez nawiązanie do tradycji zwolenników unii brytyjsko-irlandzkiej z 1801 r. Inna stosowana nazwa to «lojaliści», co ma podkreślać ich stosunek wobec Wielkiej Brytanii. Określenie «katolicy» ma również charakter umowny, ponieważ nie chodzi tu wyłącznie o nazwanie wyznawców religii katolickiej. W ten sposób określa się także irlandzkich nacjonalistów, którzy dążą do połączenia obu części Irlandii, jak i zwolenników republikanizmu wśród mieszkańców Ulsteru¹¹.

Szeroko zakrojone dysproporcje między uprzywilejowanymi w pewien sposób potomkami angielskich i szkockich osadników oraz dyskryminowaną rodzimą, katolicką ludnością Irlandii spowodowały odrodzenie się ducha republikańskiego oraz wzrost dążeń do uzyskania niezależności od brytyjskiej monarchii. Z tego powodu w 1921 r. podpisano brytyjsko-irlandzki traktat, którego pełna nazwa brzmi: „Artykuły porozumienia na rzecz traktatu między Wielką Brytanią a Irlandią” (ang. *Articles of Agreement for a Treaty between Great Britain and Ireland*)¹². Na jego mocy dokonano podziału Irlandii na dwie części oraz zadbano jednocześnie o losy protestanckich lojalistów przychylnych brytyjskiej koronie. Z 6 spośród 9 hrabstw Ulsteru utworzono wówczas odrębny twór państwowy, posiadający własny parlament, ale pozostający jednak częścią Wielkiej Brytanii. Od tego momentu zaczęła funkcjonować nazwa „Irlandia Północna”, za pomocą której określano jedną z autonomicznych prowincji Zjednoczonego Królestwa. Z pozostałych 26 irlandzkich hrabstw utworzono Wolne Państwo Irlandzkie (irl. *Saorstát Éireann*), które w pierwotnym założeniu miało pozostać częścią Brytyjskiej Wspólnoty Narodów, jako jedno z brytyjskich dominiów na wzór Australii i Kanady¹³. Ustrój polityczny Ulsteru regulowała Ustawa o rządzie Irlandii (ang. *Government of Ireland Act*) z 1920 r. Dzięki niej, w prowincji utworzono lokalny parlament – Stormont, nazwany tak od swojej siedziby (Stormont Estate, Belfast)¹⁴. Parlament został zorganizowany na wzór swojego westminsterskiego odpowiednika, ale ze znaczącą przewagą reprezentacji protestanckiej, połączoną

¹¹ Tamże.

¹² Zob. M. Wróbel, *Proces pokojowy...*, s. 114 oraz wskazaną tam literaturę (przyp. 5).

¹³ Tamże, s. 114.

¹⁴ Tamże; Por. K. Robbins, *Zmierzch wielkiego mocarstwa. Wielka Brytania w latach 1870-1992*, Wrocław 2000, s. 144.

z jej całkowitej dominacją w składzie miejscowego gabinetu¹⁵. Wprowadzone rozwiązania nie zdobyły jednak uznania wśród powstałej w ramach nowo wyodrębnionych granic 6 hrabstw mniejszości irlandzkiej. W tym czasie protestanci stanowili około 2/3 ogółu tamtejszej ludności i zajmowali pierwszoplanową pozycję zarówno w przemyśle, jak i w administracji publicznej. Natomiast dla katolickiej części ludności był to okres dyskryminacji w różnych dziedzinach życia społecznego. Przejawiała się ona m.in. nierównym dostępem do edukacji i zatrudnienia, niedoinwestowaniem dzielnic i miast katolickich, brakiem przedstawicielstwa w instytucjach publicznych i policji oraz niemożnością wyrażania swojej irlandzkiej tożsamości¹⁶.

System polityczny nowo utworzonej, integralnej części Zjednoczonego Królestwa oraz struktura zamieszkujących ją społeczności nie wpłynęły istotnie na złagodzenie trwającego od stuleci konfliktu. Skutek był wręcz odwrotny. Swoją działalność nasiliły bowiem skrajne ugrupowania polityczne, dążące odpowiednio do utrzymania panującego *status quo* lub też zjednoczenia wszystkich hrabstw Irlandii w jeden organizm państwowy. Unionistyczną większość reprezentowali m.in. przedstawiciele Demokratycznej Partii Unionistycznej (ang. *Democratic Unionist Party*, DUP) czy Ulsterskiej Partii Unionistycznej (ang. *Ulster Unionist Party*, UUP), których celem było prawne zagwarantowanie dominującej pozycji unionistów, kosztem praw republikańskiej i nacjonalistycznej mniejszości¹⁷. Z drugiej strony, uformowały się partie charakteryzujące się podejściem nacjonalistycznym, ugruntowanym na obronę interesów i pozycji społeczności katolickiej w obliczu dominującej większości protestanckiej. Należały do nich umiarkowana Socjaldemokratyczna Partia Pracy (ang. *Social Democratic and Labour Party*, SDLP) oraz najbardziej wpływowa Sinn Féin, określana przez jej przeciwników (nie bez przyczyny) „politycznym skrzydłem IRA”¹⁸. Należy bowiem zaznaczyć, iż za rozlew krwi w Irlandii Północnej odpowiadają właśnie stojące po przeciwnych stronach terrorystyczne bojówki, a więc wspomniana Irlandzka Armia Republikańska (ang. *Irish Republican Army*, IRA) czy Ulsterskie Siły Ochotnicze

¹⁵ M. Wróbel, *Proces pokojowy...*, ss. 114-115.

¹⁶ D. Woroniecka-Krzyżanowska, *Poza, ponad...*, s. 111.

¹⁷ E. Szczecińska-Musielak, *Spoleczne i kulturowe...*, s. 125.

¹⁸ E. Szczecińska-Musielak, *Konflikt w Irlandii Północnej. Rola Zakonu Orańskiego w konflikcie*, [w]: E. Nowicka, M. Kowalski (red.), *Problemy etniczne współczesnej Europy*, Kraków 2012, s. 36.

(ang. *Ulster Volunteer Force*, UVF)¹⁹. Warto podkreślić też, za Ewą Szczecińską-Musiela, iż:

[...] unioniści, korzystając ze wsparcia Wielkiej Brytanii, zdominowali polityczne, ekonomiczne i kulturowe siły, objęli kontrolę nad drogami komunikacji z Westminsterem, stworzyli państwo, które miało ochraniać ich interesy. Irlandzcy nacjonalisci, którzy od początku (tzn. od 1920 r.) odmawiali uznania legalności Irlandii Północnej, zostali zakwalifikowani jako «niełojalni», pozbawieni udziału we władzy oraz poddani dyskryminacji ekonomicznej, politycznej i kulturowej. Tego typu działania, poparte odpowiednim, dyskryminującym katolików prawem (Stormont i władze lokalne były zdominowane przez protestantów) oraz protestanckimi siłami porządkowymi (Royal Ulster Constabulary i Ulster Special Constabulary), doprowadziły do zepchnięcia katolików na margines życia społecznego. Protestantkie władze traktowały katolików jako podejrzaną i niechcianą mniejszość²⁰.

Jednym z punktów kulminacyjnych nieustającego sporu stała się dyskryminacja społeczności katolickiej w sferze socjalnej oraz nierównomierny podział dóbr i profitów płynących z procesów modernizacji, jakim podlegała Irlandia Północna. Był to efekt nowej brytyjskiej polityki wewnętrznej i inwestycji²¹. Doprowadziło to pod koniec lat 60. do wyjścia na ulicę tysięcy pokojowo nastawionych demonstrantów, protestujących przeciwko tej niesprawiedliwej polityce. Spotkało się to z oczywistą niechęcią unionistycznej administracji oraz reakcją sił porządkowych.

Rozwój wydarzeń wpłynął na decyzję brytyjskiego rządu o wysłaniu wojska do Ulsteru i przejściu przez armię kontroli nad bezpieczeństwem w regionie. Wpłynęły na to liczne zamieszki i starcia pomiędzy przedstawicielami obu społeczności²². Mniejszość katolicka początkowo wierzyła, iż decyzja Londynu ma na celu zapewnienie realnej pomocy i ochronę demonstrantów, jednak kolejne miesiące pokazały, iż rzeczywistość jest zgoła odmienna. Udział wojsk brytyjskich w tłumieniu pokojowego zgromadzenia z udziałem ok. 8 tys. osób przeciwko decyzji rządu w Belfaście o przedłużeniu zakazu wszelkich zgromadzeń do końca 1972 r. przeszedł do historii, jako „Krwawa Niedziela” (ang. *Bloody Sunday*). Dnia 30 stycznia 1972 r. w katolickiej

¹⁹ Na przestrzeni lat dochodziło do rozłamów wewnątrz walczących ze sobą ugrupowań. Były one spowodowane m.in. ich stosunkiem do proponowanych ustępstw, zmierzających do zakończenia konfliktu. Przykładowo wyodrębniły się wtedy: Irlandzka Narodowa Armia Wyzwoleńcza (ang. *Irish National Liberation Army*, INLA), Kontynuacja IRA (ang. *Continuity Irish Republican Army*, CIRA), Prawdziwa IRA (ang. *Real Irish Republican Army*, RIRA) czy Lojalistyczne Siły Ochotnicze (ang. *Loyalist Volunteer Force*, LVF); Zob. E. Szczecińska-Musiela, *Spoleczne i kulturowe...*, s. 117.

²⁰ E. Szczecińska-Musiela, *Konflikt...*, s. 31.

²¹ E. Szczecińska-Musiela, *Spoleczne i kulturowe...*, s. 126.

²² P. Leszczyński, *Irlandia Północna...*, s. 41.

dzielnicy Bogside w Derry, żołnierze brytyjscy rozpędzili demonstrantów, używając armatek wodnych, pocisków gumowych oraz granatników z gazem łzawiącym. Na skutek tej 16-minutowej akcji wojskowej śmierć poniosło 12 osób, a 28 doznało ciężkich obrażeń²³. Wydarzenie to zapoczątkowało regularne akcje bojówek terrorystycznych, zwiększające jedynie bilans ofiar całego konfliktu i wzmagające chaos panujący w kraju. Dnia 1 lipca 1972 r. IRA podłożyła w Belfaście 22 bomby, z czego kilka w pobliżu sklepów i ruchliwych ulic. Doprowadziło to do śmierci 9 osób oraz wystąpienia obrażeń u kolejnych 130²⁴. Głównym podmiotem rozgrywającym stała się wówczas IRA, która przyjęła rolę obrońcy społeczności katolickiej. Jej główną metodą walki było podkładanie bomb oraz organizacja zamachów na ważne osobistości brytyjskiej sceny politycznej (np. zamordowanie lorda Mountbattena, bądź nieudany zamach na Margaret Thatcher). Podobne działania o charakterze odwetowym podejmowały bojówki protestanckie²⁵. Szereg tragicznych w skutkach wydarzeń i wzrost niepokojów społecznych stał się bezpośrednią przyczyną do podjęcia działań, zmierzających do pokojowego zakończenia konfliktu.

3. DROGA DO POKOJU I PRZYSZŁOŚĆ ULSTERU

Wydarzenia rozgrywające się w Irlandii Północnej nie tylko wpływały niewątpliwie na funkcjonowanie lokalnych społeczności oraz bezpośrednio zaangażowanych rządów Wielkiej Brytanii i Irlandii, ale stały się jednocześnie przedmiotem zainteresowania społeczności międzynarodowej. Wykorzystanie brytyjskich sił zbrojnych w celu uspokojenia nastrojów społecznych nie odniosło rezultatu, a przyniosło wręcz przeciwny skutek w postaci wzmożonej aktywności bojówek paramilitarnych, wspierających obie strony konfliktu.

Premier Zjednoczonego Królestwa, John Major, zdecydował się na podjęcie wstępnych działań pokojowych. Zaprosił on do rozmów przedstawicieli irlandzkiej mniejszości, zamieszkującej tereny znajdujące się pod brytyjskim zwierzchnictwem. Warunkiem zawarcia wstępnego porozumienia miało być trwałe wyrzeknięcie się przez IRA stosowania przemocy, na co wpływ mogła mieć kierująca się podobnymi wartościami partia Sinn Féin²⁶. Punktem wyj-

²³ Tamże, s. 42; Szerzej na ten temat zob. B. Haningan, E. McCann, M. Shiels, *Bloody Sunday in Derry. What really happened?*, Kerry 1992.

²⁴ M. Wróbel, *Proces pokojowy...*, s. 125.

²⁵ E. Szczecińska-Musielak, *Spoleczne i kulturowe...*, ss. 126-127.

²⁶ R. Klimek, *Długotrwałe gojenie ran – proces pokojowy w Irlandii Północnej w latach 1993-2012*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2012, nr 2, s. 31.

ścia stało się wydanie dnia 15 grudnia 1993 r., przez rządy Wielkiej Brytanii i Irlandii tzw. Deklaracji z Downing Street. Wyraźnie zaakcentowano w niej postulat współpracy między obiema stronami w celu dążenia do pokojowego zakończenia konfliktu, przy jednoczesnym poszanowaniu praw bezpośrednio zaangażowanych w niego społeczności. Podkreślono także, iż wszelkie zmiany statusu Irlandii Północnej, związane z przysługującym społeczności irlandzkiej prawem do samostanowienia, ukierunkowanym na utworzenie zjednoczonej Irlandii powinny być przeprowadzane zgodnie z wolą większości. Tylko zawarte w taki sposób porozumienie miało być respektowane przez rządy obu umawiających się stron. Jednocześnie wyartykułowano, iż cały proces dialogu powinien odbywać się przy trwałym zaprzestaniu stosowania lub wspierania działalności paramilitarnej oraz zapewnieniu poszanowania swobód religijnych i określonych praw²⁷.

Wejście w życie postanowień rozejmu doprowadziło do zawieszenia broni przez IRA, jednakże bez oficjalnego oświadczenia o trwałym zakończeniu akcji zbrojnych. Brytyjski rząd w dalszym ciągu prowadził działania służące przekonaniu republikańskich sił terrorystycznych z Ulsteru, by wyrzekły się przemocy na czas planowanych rokowań²⁸. W proces mediacyjny włączył się również prezydent Stanów Zjednoczonych – Bill Clinton, wskazując na swoje irlandzkie korzenie. Miał on jednocześnie zamiar zdobycia głosów Amerykanów, będących potomkami irlandzkich emigrantów w zbliżających się wyborach prezydenckich. Dzięki jego pomocy, stworzono międzynarodową komisję ds. rozbrojenia, której celem było wypracowanie ostatecznych deklaracji neutralizacji katolickich i protestanckich ugrupowań paramilitarnych. Żadna ze stron nie wykazywała jednak inicjatywy spełnienia tych postulatów w całości, dlatego zaproponowano wariant stopniowego rozbrojenia w miarę postępu negocjacyjnego²⁹.

Na początku 1996 r. John Major, w obliczu zbliżających się wyborów parlamentarnych wziął przykład z prezydenta Clintona i także chciał uzyskać poparcie protestanckiego elektoratu Ulsteru. Nie wziął jednak pod uwagę konsekwencji, jakie spotkały go ze strony przedstawicieli katolickiej mniejszości.

²⁷ Mowa tu chociażby o prawie do swobodnej myśli politycznej, prawie do demokratycznej realizacji aspiracji narodowych i politycznych, czy prawie do równych szans we wszelkich aktywnościach na tle społecznym i gospodarczym, niezależnie od klasy, wyznania, płci czy koloru skóry; Zob. *The Joint Declaration of 15 December 1993 (Downing St. Declaration)*, Department of Foreign Affairs, <https://www.dfa.ie/media/dfa/alldfawebstitemedia/ourrolesandpolicies/northernireland/peace-process--joint-declaration-1993.pdf> [dostęp: 10.04.2023].

²⁸ R. Klimek, *Długotrwałe gojenie...*, s. 32.

²⁹ Tamże, s. 33.

Brytyjski premier ogłosił przeprowadzenie wyborów do tymczasowego lokalnego parlamentu, co obiektywnie wiązało się z brakiem uzyskania satysfakcjonującego wyniku przez partie republikańskie. Skutkiem tego okazało się zerwanie trwającego przez kilkanaście miesięcy zawieszenia broni przez IRA i wznowienie działalności terrorystycznej. Podjęto wtedy próbę wysadzenia mostu Hammersmith w Londynie oraz zdetonowano bombę, która naruszyła konstrukcję biurowca Canary Wharf³⁰. Powrót do rokowań, które przypiętutowano zawarciem nowego rozejmu z IRA, umożliwiły wybory parlamentarne wygrane w 1997 r. przez Partię Pracy, skutkujące zmianą na stanowisku premiera, którym został wówczas Tony Blair.

Przełomowym momentem, możliwym dzięki nowej polityce kompromisu brytyjskiego rządu oraz silnemu lobbingowi ze strony Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej, było podpisanie dnia 10 kwietnia 1998 r. Porozumienia Wielkopiątkowego (ang. *Good Friday Agreement*), zawartego pomiędzy największymi ulsterskimi partiami politycznymi oraz rządami brytyjskim i irlandzkim³¹. Jak zaznacza Przemysław Leszczyński:

Zadeklarowano [w nim] oddanie partnerstwu, równości i wzajemnemu szacunkowi jako fundamentom nowego początku wewnątrz Irlandii Północnej, między Północą a Południem oraz między wyspami, a także poparcie dla wyłącznie pokojowych i demokratycznych instrumentów rozwiązywania różnic politycznych oraz sprzeciw wobec stosowania siły lub groźby jej użycia³².

Strony potwierdziły wówczas uznanie przynależności 6 hrabstw Ulsteru do Wielkiej Brytanii, czego potwierdzeniem stała się deklaracja ze strony Republiki Irlandii do dokonania zmiany zapisów stosownych artykułów Konstytucji Irlandii³³. Rewizja dotyczyła m.in. art. 2, który wskazuje obecnie, iż:

Każda osoba urodzona na wyspie Irlandia, łącznie z jej wyspami i morzami, ma uprawnienie i przyrodzone prawo być częścią Narodu irlandzkiego [...]³⁴.

Wyrazem potwierdzenia ustaleń zawartych już *de facto* wcześniej, w Deklaracji z Downing Street, stało się natomiast nowe brzmienie art. 3 irlandzkiej ustawy zasadniczej:

³⁰ Tamże, ss. 33-34; W udanym zamachu, który wywołał oburzenie i postrach w Londynie, zginęły 2 osoby, a ponad 100 zostało rannych.

³¹ E. Szczecińska-Musielak, *Społeczne i kulturowe...*, s. 128.

³² P. Leszczyński, *Irlandia Północna...*, s. 79.

³³ M. Wróbel, *Proces pokojowy...*, s. 119.

³⁴ *Konstytucja Irlandii*, tłum. Sabina Grabowska, Biblioteka Sejmowa, https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2015/11/Irlandia_pol_010711.pdf [dostęp: 02.04.2023].

1. Jest stanowczą wolą Narodu irlandzkiego, aby w harmonii i przyjaźni jednoczyć wszystkich ludzi zamieszkujących na terytorium wyspy Irlandia, z całą różnorodnością ich tożsamości i tradycji, uznając równocześnie, że zjednoczona Irlandia powinna powstać wyłącznie na drodze pokojowej, za zgodą większości Narodu, wyrażoną demokratycznie w obu jurysdykcjach funkcjonujących na wyspie [...] ³⁵.

Zgodnie ze stanowiskiem Marzeny Wróbel, można wyodrębnić trzy podstawowe filary, na których opierało się zawarte Porozumienie Wielkopiątkowe. Pierwszym z nich było utworzenie nowych władz lokalnych, które miały funkcjonować na zasadzie współzrządzenia ³⁶. Najwyższym organem władzy prowincji zostało Zgromadzenie Irlandii Północnej, liczące 108 członków wyłanianych w proporcjonalnych wyborach. Jednocześnie ograniczono wymóg zatwierdzenia rozstrzygnięć w przedmiocie najistotniejszych spraw większością obu społeczności z osobna. Powołano również 12-osobową Radę Ministrów pod przewodnictwem premiera i jego zastępcy (pochodzących z obu reprezentowanych grup społecznych), w której stanowiska miały zostać rozdzielone metodą d'Hondta ³⁷. Dwoma kolejnymi filarami miały być instytucje potwierdzające jedność obu Irlandii oraz stanowiące ogniwo łączące Wielką Brytanię i Irlandię ³⁸. Role te przypisano odpowiednio: Radzie Północ-Południe, mającej zajmować się sprawami wymagającymi współpracy obu części wyspy (np. kulturą, sportem, edukacją, rolnictwem, transportem, rybołówstwem, turystyką); oraz Radzie Wysp, mogącej ustalać wspólną politykę, która to miała się składać z przedstawicieli parlamentów lokalnych Irlandii Północnej, Szkocji, Walii, a także parlamentów brytyjskiego i irlandzkiego. Jednocześnie zadeklarowano reformy policji i wymiaru sprawiedliwości ³⁹.

Przyjęcie porozumienia miało nastąpić w drodze demokracji bezpośredniej. Jak podaje Przemysław Leszczyński:

W maju 1998 r. odbyło się w Irlandii Północnej referendum, w którym 71,7% głosujących opowiedziało się za zatwierdzeniem Porozumienia Wielkopiątkowego. W tym samym miesiącu w referendum w Republice Irlandii aż 94,5% głosujących zaakceptowało tę umowę ⁴⁰.

Porozumienie Wielkopiątkowe nie przyczyniło się do natychmiastowego zakończenia trwającego od wieków konfliktu między protestantami

³⁵ Tamże.

³⁶ M. Wróbel, *Proces pokojowy...*, s. 119.

³⁷ R. Klimek, *Długotrwałe gojenie...*, ss. 34-35.

³⁸ M. Wróbel, *Proces pokojowy...*, s. 119.

³⁹ R. Klimek, *Długotrwałe gojenie...*, s. 35.

⁴⁰ P. Leszczyński, *Irlandia Północna...*, s. 80.

a katolikami, jednakże stało się bazą dla etapowego wypracowywania konkretnych rozwiązań w ramach nowo umocowanych instytucji, mających zapewnić efektywność rozpoczętego procesu pokojowego. Mimo starań obu stron porozumienia, nie doprowadziło ono do spadku wzajemnej nieufności, zatarcia utwierdzanych latami wzajemnych niechęci w stosunku do przedstawicieli danych społeczności ani eliminacji niepokojów społecznych, które w dalszym ciągu potęgowane były zamachami i atakami przeprowadzanymi przez paramilitarne bojówki nieuznające przyjętych ustaleń⁴¹. Niewątpliwie jednak władze w Londynie i Dublinie wypracowały korzystne dla siebie, kompromisowe rozwiązania. Z jednej strony przypięczętowano przynależność 6 hrabstw Ulsteru do Wielkiej Brytanii, z drugiej strony nie zamknięto możliwości potencjalnego zjednoczenia Irlandii w przyszłości⁴².

Kolejnym wyzwaniem dla prowincji było uformowanie nowego rządu lokalnego. Zgodnie z porozumieniem z 1998 r., na czele północnoirlandzkiego gabinetu stanął unionista David Trimble, jako pierwszy minister (ang. *First Minister*), a nacjonalista Seamus Mallon został jego zastępcą (ang. *Deputy Minister*). Procesowi formowania się struktur władzy towarzyszył postulat docelowej demilitaryzacji IRA, którego pośrednim skutkiem było wyznaczenie jej reprezentanta w komisji rozbrojeniowej w osobie gen. Johna de Chastelaina⁴³. Destabilizacja przejawiała się w postaci sztywno określonych przez unionistów ram czasowych na złożenie broni, które to nie spotkały się z uznaniem paramilitarnego ugrupowania. Premier Ulsteru zagroził władzy w Londynie rozpadem lokalnych struktur egzekutywy, co wywołało chaos i bezpośrednio wpłynęło na ponowne wprowadzenie rządów Westminsteru w Irlandii Północnej⁴⁴. Sinn Féin chcąc utrzymać wypracowane porozumienie, podejmowała próby wywarcia wpływu na proces rozbrajania swoich oddziałów, jednakże działania te nie przyniosły oczekiwanych rezultatów. Jak wskazuje Agnieszka Piórko:

[...] od 1998 do 2003 r. cztery razy zawieszano prace parlamentu i rządu północnoirlandzkiego i to zawsze z tego samego powodu – niekończących się oskarżeń protestantów, iż IRA tylko udaje rozbrojenie⁴⁵.

⁴¹ E. Szczecińska-Musielak, *Spoleczne i kulturowe...*, s. 129.

⁴² Porozumienie Wielkopiątkowe zostało zawarte ponad ćwierć wieku temu. Z tej okazji dnia 10 kwietnia 2023 r. w Belfaście odbyły się uroczystości upamiętniające 25. rocznicę jego podpisania. Dla podkreślenia rangi tego wydarzenia wziął w nich udział również prezydent Stanów Zjednoczonych Joe Biden.

⁴³ A. Piórko, *Historia Irlandii Północnej*, Toruń 2008, ss. 230-231.

⁴⁴ Tamże, s. 231.

⁴⁵ Tamże, s. 233.

Na jaw wychodziły również działania wywiadowcze nacjonalistycznego ugrupowania, próby testowania bomb o dużej skali rażenia – które mogły być wykorzystane w planowanych zamachach w Ulsterze, czy też oskarżenia o spektakularny napad na bank w Belfaście, w czasie którego skradziono 22 miliony funtów⁴⁶. Ostatecznie dnia 29 lipca 2005 r. IRA ogłosiła zawieszenie broni i koniec zbrojnej kampanii przeciwko Brytyjczykom⁴⁷.

Trzecim etapem procesu pokojowego, mającego wpłynąć na stabilizację rządów lokalnych w Irlandii Północnej było podpisanie porozumienia z St. Andrews. Było ono efektem rozmów prowadzonych w dniach 11-13 października 2006 r. między przedstawicielami brytyjskich i irlandzkich władz, przy zapewnieniu odpowiedniej reprezentacji najważniejszych partii politycznych Ulsteru (na czele z DUP i Sinn Féin)⁴⁸. Poczynione wówczas uzgodnienia przewidywały określony harmonogram formowania struktur władz lokalnych. Dopuszczono także możliwość ingerencji rządów Zjednoczonego Królestwa i Republiki Irlandii w przypadku niepowodzeń w jego realizacji. Dodatkowo wyartykułowano określone cele, jakie miały zostać osiągnięte przez przedstawicieli wiodących ulsterskich ugrupowań politycznych. Strony wskazały tam m.in. na: reformę struktur służb policyjnych, mającą zapewnić proporcjonalny udział społeczności protestanckiej i katolickiej w ich bieżącym funkcjonowaniu; zmianę sposobu realizacji zadań przez administrację publiczną; ochronę praw człowieka; zmniejszanie dysproporcji w warunkach bytowych na obszarach zarówno wiejskich, jak i miejskich, czy wpływ na finansowanie Irlandii Północnej i współpracę gospodarczą z rządem w Londynie⁴⁹.

W następnych latach sytuacja w Ulsterze zdecydowanie się uspokoiła i w konsekwencji przestała się cieszyć tak dużym zainteresowaniem ze strony społeczności międzynarodowej. Dochodziło wówczas do pojedynczych incydentów i zamachów, których dopuszczały się nowo wyodrębnione frakcje IRA. Sytuacja zmieniła się w istotny sposób po ogłoszeniu wyników referendum z dnia 23 czerwca 2016 r., kiedy to większość Brytyjczyków opowiedziała się za wyjściem Zjednoczonego Królestwa ze struktur Unii Europejskiej. Po ogłoszeniu Brexitu oczy całego świata na nowo skierowały się na Irlandię Północną. Obawiano się bowiem nawrotu konfliktu, którego *de facto* nigdy nie udało w pełni zażegnać, a jedynie skutecznie wyciszyć⁵⁰.

⁴⁶ R. Klimek, *Długotrwałe gojenie...*, s. 38.

⁴⁷ A. Piórko, *Historia Irlandii...*, s. 235.

⁴⁸ R. Klimek, *Długotrwałe gojenie...*, s. 40.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Zob. B. Bieniek, *Kwestia gospodarczo-kulturowa w Irlandii Północnej po Brexicie*, [w:] W. Włodarczak, H. Olszak, B. Wodyński i in. (red.), *Brexit: nowy rozdział*, Łódź 2020, ss. 173-174.

Faktyczne opuszczenie Unii Europejskiej przez Wielką Brytanię poprzedzone było długimi negocjacjami. Ich efektem było opracowanie specjalnej umowy o wystąpieniu⁵¹, której integralną częścią jest Protokół w sprawie Irlandii i Irlandii Północnej. Zapobiegł on powstaniu twardej granicy pomiędzy Republiką Irlandii a Ulsterem, po tym, jak dnia 31 stycznia 2020 r. Brexit stał się faktem⁵² (mimo, iż formalnie jest to od tego czasu zewnętrzna granica Unii Europejskiej). Od początku zdawano sobie jednak sprawę, że mogą pojawić się pewne trudności, związane z wdrażaniem postanowień protokołu. Z tego względu Komisja Europejska i brytyjski rząd dnia 27 lutego 2023 r. wypracowały nowe wspólne podejście do kwestii realizacji tego protokołu, czyli tzw. ramy windsorskie (ang. *Windsor Framework*)⁵³.

Nowe rozwiązanie ma na celu zapewnienie pewności i przewidywalności wszystkim społecznościom Ulsteru. Ustalenia zawarte w protokole oraz w ramach windsorskich dotyczą takich kwestii, jak: cła, podatek VAT i akcyza, przepisy sanitarne i fitosanitarne, leki, pomoc państwowa, czy podróże ze zwierzętami domowymi. W pełni szanują one integralność Wielkiej Brytanii oraz jednolitego rynku unijnego, a także, co niezmiernie istotne – zapewniają ochronę Porozumienia Wielkopiątkowego w całej jego rozciągłości⁵⁴. Bardzo istotne jest tutaj także wprowadzenie instytucji tzw. hamulca stormonckiego (ang. *Stormont Brake*). Pozwoli on rządowi brytyjskiemu, by w nadzwyczajnych okolicznościach, na wniosek 30 członków Stormontu wstrzymać stosowanie niektórych przepisów, mogących mieć znaczny i trwały wpływ na życie codzienne poszczególnych społeczności w Irlandii Północnej⁵⁵. Skuteczność tego mechanizmu będzie można ocenić dopiero w przyszłości.

⁵¹ Umowa o wystąpieniu Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej z Unii Europejskiej i Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej C 384 I, 12.11.2019.

⁵² Zob. *Protokół w sprawie Irlandii i Irlandii Północnej*, Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eu-relations-with-the-united-kingdom/the-eu-uk-withdrawal-agreement/the-protocol-on-ireland-and-northern-ireland-explained/> [dostęp: 10.04.2023].

⁵³ Zob. *Rada do Spraw Ogólnych, 21 marca 2023*, Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, <https://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/gac/2023/03/21/> [dostęp: 10.04.2023] oraz *A new way forward on the Protocol on Ireland/Northern Ireland: political agreement in principle on the Windsor Framework, Brussels, 27 February 2023*, European Commission, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_1268 [dostęp: 10.04.2023].

⁵⁴ Zob. *Protokół ...* [dostęp: 10.04.2023].

⁵⁵ Zob. tamże; Szerzej na temat mechanizmu jego działania: D. Torrance, *Research Briefing. Northern Ireland – The Stormont Brake. Published Thursday, 30 March, 2023*, UK Parliament. House of Commons Library, <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9757/> [dostęp: 10.04.2023].

Trudno przewidzieć wszystkie skutki jakie w stosunku do obu Irlandii Brexit wywoła w dłuższej perspektywie czasowej. Zarówno Unia Europejska, jak i Wielka Brytania dokładają wszelkich starań, by opuszczenie przez Zjednoczone Królestwo struktur unijnych nie odbiło się negatywnie na sytuacji zarówno Irlandczyków, jak i ich brytyjskich sąsiadów. Niezależnie od tego, Brexit może w pewnym sensie pełnić rolę katalizatora w procesie kształtowania się przyszłego statusu Ulsteru. Jak zaznacza Przemysław Leszczyński, istnieją tylko dwa realne scenariusze w tym zakresie, a więc: utrzymanie obecnego *status quo* lub też wieloetapowe zjednoczenie Irlandii⁵⁶.

4. OCENA KONFLIKTU Z PERSPEKTYWY PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO

Jak już wspomniano we wstępie, konflikt protestancko-katolicki w Irlandii Północnej ma charakter dość złożony i stąd wymyka się on jednoznacznym kwalifikacjom, pozwalającym na uznanie go za konflikt etniczny, religijny czy społeczno-kulturowy. Niewątpliwie natomiast posiada on podłoże o charakterze zarówno etniczno-politycznym, jak i religijnym. Dzięki temu często dokonuje się pewnych uproszczeń w nazewnictwie zwaśnionych stron, identyfikując je jako odpowiednio „protestantów” (a więc zwolenników pozostawiania Ulsteru w granicach Zjednoczonego Królestwa) oraz „katolików” (rozumianych jako irlandzkich nacjonalistów, dążących do zjednoczenia obu Irlandii)⁵⁷.

Specyfika tego konfliktu utrudnia również uznanie go za konflikt międzynarodowy lub też niemający charakteru międzynarodowego. Zgodnie z treścią art. 2, wspólnego dla czterech konwencji genewskich o ochronie ofiar wojny⁵⁸ konflikt międzynarodowy ma miejsce:

[...] w razie wypowiedzenia wojny lub powstania jakiegokolwiek innego konfliktu zbrojnego między dwiema lub więcej niż dwiema Wysokimi Umawiającymi się Stronami, nawet gdyby jedna z nich nie uznała stanu wojny [oraz] ... we wszystkich przypadkach okupacji całości lub części terytorium jednej z Wysokich Umawiających się Stron, nawet gdyby ta okupacja nie napotkała żadnego oporu zbrojnego⁵⁹.

⁵⁶ Zob. P. Leszczyński, *Irlandia Północna...*, s. 95.

⁵⁷ Zob. M. Wróbel, *Proces pokojowy...*, s. 113.

⁵⁸ Konwencje o ochronie ofiar wojny, podpisane w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 r. (Dz. U. 1956 nr 38 poz. 171).

⁵⁹ Tamże.

Zgodnie z art. 1 ust. 4 protokołu dodatkowego I⁶⁰ uzupełniającego konwencje genewskie konflikty międzynarodowe obejmują również:

[...] konflikty zbrojne, w których ludy walczą przeciw panowaniu kolonialnemu i obcej okupacji oraz przeciw reżimom rasistowskim, wykonując swe prawo do samostanowienia zawarte w Karcie Narodów Zjednoczonych oraz w Deklaracji w sprawie zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współpracy między państwami, zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych⁶¹.

Konfliktami nieposiadającymi charakteru międzynarodowego są natomiast wszystkie te, które nie wpisują się w treść powyższych przepisów. Warto jednak zaznaczyć, iż zgodnie z art. 1 ust. 2 Protokołu II uzupełniającego konwencje genewskie, za konflikt niemiedzynarodowy nie można uznać:

[...] takich wewnętrznych napięć i niepokoju, jak rozruchy, odosobnione i sporadyczne akty przemocy oraz inne działania podobnego rodzaju, które nie są uważane za konflikty zbrojne⁶².

Trzeba także pamiętać, że współcześnie różnice między konfliktami międzynarodowymi i niemającymi charakteru międzynarodowego nie są już tak wyraźne, jak były kiedyś⁶³.

Omawiany konflikt swoim zasięgiem objął przede wszystkim obszar Irlandii Północnej, stanowiącej integralną część Zjednoczonego Królestwa. Poza tym, do pojedynczych ataków dochodziło również w Anglii oraz w samej Irlandii. Stronami tego konfliktu mimo częstego dokonywania uproszczenia na „protestantów” i „katolików”, były w rzeczywistości liczne organizacje terrorystyczno-paramilitarne opowiadające się po stronie ulsterskich lojalistów, bądź też irlandzkich republikanów. Nie mniej jednak zarówno Republika Irlandii, jak i Wielka Brytania były bezpośrednio zaangażowane w powstały spór, jako podmioty interweniujące, mimo iż nie były ze sobą w stanie wojny. To właśnie ich rządy są sygnatariuszami wszystkich najważniejszych porozumień zawartych w toku procesu pokojowego w Irlandii Północnej, a więc: Deklaracji z Downing Street, Porozumienia Wielkopiątkowego i Porozumienia

⁶⁰ Protokoły dodatkowe do konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) oraz protokół dodatkowy do konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar niemiedzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II), sporządzone w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r. (Dz. U. 1992 nr 41, poz. 175).

⁶¹ Tamże.

⁶² Tamże.

⁶³ Zob. R. Bierzanek, *Prawo konfliktów zbrojnych*, [w:] R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2004, s. 380.

z St. Andrews. W czasie konfliktu nie walczyły też ze sobą regularne armie, a jedynie sięgające zamęt radykalne organizacje, których działań nie można utożsamiać z działaniami tych państw. Dokonywanych ataków w zasadzie nie można nawet uznać za działania zbrojne, a jedynie terrorystyczne.

Mając powyższe na uwadze, wydaje się słuszne aby ten specyficzny konflikt, toczony w istocie pomiędzy dwiema społecznościami zamieszkującymi obszar Ulsteru (a nie między całymi narodami), uznać raczej za konflikt o charakterze wewnętrznym, któremu ponadto nie można nawet nadać przymiotu konfliktu zbrojnego w pełnym tego słowa znaczeniu⁶⁴. Nie mniej jednak konflikt ten wywołał określone skutki w sferze międzynarodowej, które widoczne są również współcześnie.

Rozważając natomiast inne prawnomiędzynarodowe aspekty przedmiotowego sporu, warto zwrócić też uwagę na sferę praw człowieka. Wieloletnia dyskryminacja społeczności katolickiej w Ulsterze, przejawiająca się na różnych polach jest w istocie dyskryminacją z uwagi na wyznawaną religię, równoznaczną z naruszaniem prawa do wolności sumienia i wyznania. Wynika ono m.in. z art. 18 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r.⁶⁵ oraz z art. 18 ust. 1 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych⁶⁶.

Religijne podłoże konfliktu w Irlandii Północnej sprawia natomiast, że ogromną rolę na drodze do pokoju w tym i w wielu innych konfliktach tego rodzaju odgrywają Kościoły oraz podejmowane inicjatywy ekumeniczne (mające na celu pojednanie i zjednoczenie zarówno Kościołów chrześcijańskich, jak i samych chrześcijan). Bardzo ważne są też określone formy dialogu międzyreligijnego. W Irlandii podejmowano sporo inicjatyw ekumenicznych, z kolei ich zasięg był dość zróżnicowany. Jako przykład można wskazać tu eksperyment oświatowy prowadzony w Lagan College w Belfaście (funkcjonującym *notabene* do dziś), polegający na prowadzeniu wspólnej szkoły dla katolickich i protestanckich dzieci. Z założenia miała ona na celu ugruntowywać w nich od najmłodszych lat atmosferę przyjaźni, wzajemnego szacunku i poznawania się, a jedynym zastrzeżeniem było zachowanie odrębnej nauki religii⁶⁷. Inicjatywa ta nie zyskała jednak oficjalnego poparcia ze strony Kościoła katolickiego. Przykładem działań ekumenicznych, skierowanych do znacznie

⁶⁴ Taki charakter miała natomiast irlandzka wojna domowa, prowadzona w latach 1922-1923, pomiędzy przeciwnikami i zwolennikami traktatu brytyjsko-irlandzkiego z 1921 r.

⁶⁵ Zob. *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, <https://www.unic.un.org.pl/dokumenty/deklaracja.php> [dostęp: 7.04.2023].

⁶⁶ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. 1977 nr 38, poz. 167).

⁶⁷ Por. P. Leszczyński, *Irlandia Północna...*, s. 66.

większego grona odbiorców były apele o pokój i pojednanie, wygłaszane przez papieża Jana Pawła II w czasie jego wizyty w Irlandii na przełomie września i października 1979 r. Większość duchownych protestanckich odniosła się do nich z uznaniem⁶⁸. Sytuacją w Irlandii Północnej zajmowała się też Konferencja Kościołów Europejskich, będąca organizacją ekumeniczną zrzeszającą przedstawicieli większości europejskich Kościołów chrześcijańskich, za wyjątkiem Kościoła katolickiego⁶⁹.

Pewne kontrowersje budzi też działalność niektórych północnoirlandzkich organizacji wyznaniowych, których cele często są bynajmniej dalekie od czysto religijnych, a ich charakter jest wręcz wybitnie polityczny. Przykładem takiej organizacji jest protestancki Zakon Orański (ang. *Orange Order*). Jego członkowie opowiadają za utrzymaniem przynależności Irlandii Północnej do Zjednoczonego Królestwa, przy czym głoszona przez nich wizja dotycząca kształtu północnoirlandzkiego społeczeństwa nie ma wiele wspólnego z otwartością czy pluralizmem⁷⁰. Należy natomiast podkreślić, że siła pokojowego przesłania, głoszonego przez przedstawicieli różnych Kościołów obecnych w Ulsterze przyczyniła się bardzo znacząco do podjęcia wielu istotnych działań, zmierzających do zażegnania panującego tam konfliktu⁷¹.

5. PODSUMOWANIE

Pierwsze waśni na tle religijnym w Irlandii rozpoczęły się już w czasach reformacji, po ustanowieniu króla głową Kościoła Anglii. W następnych latach miała miejsce intensywna kolonizacja najdalej na północ wysuniętej części wyspy – Ulsteru. Polegała ona na osiedlaniu tam lojalistycznych protestantów, połączonym z pozbawianiem ziemi oraz ograniczaniem praw miejscowej ludności katolickiej. Daleko idące dysproporcje w sytuacji protestantów i katolików były szczególnie widoczne w czasie irlandzkiej rewolucji przemysłowej. Przełom nastąpił w 1921 r., wraz z podpisaniem traktatu brytyjsko-irlandzkiego, na mocy którego Irlandia została podzielona na dwie części. 6 hrabstw Ulsteru pozostało integralną częścią Wielkiej Brytanii (od tego momentu zaczęła funkcjonować nazwa „Irlandia Północna”), zaś z pozostałych 26 hrabstw utworzono Wolne Państwo Irlandzkie, które w 1937 r. przemianowano na Irlandię (od dnia 18 kwietnia 1949 r. będącą formalnie republiką).

⁶⁸ Tamże, ss. 66-68.

⁶⁹ Tamże, s. 70.

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ Tamże, s. 77.

Rozwiązanie to nie wypłynęło istotnie na złagodzenie trwającego od stuleci konfliktu między ludnością protestancką i katolicką w Ulsterze. Jego skutek był wręcz odwrotny. Na scenie politycznej swoją działalność nasiliły skrajne ugrupowania polityczne, opowiadające się za utrzymaniem panującego *status quo* (unioniści / lojaliści) lub też za zjednoczeniem wszystkich hrabstw Irlandii w jeden organizm państwowy (republikanie, nacjoniści). Bardziej aktywne stały się także funkcjonujące już od dłuższego czasu organizacje terrorystyczno-paramilitarne, jak chociażby IRA (i jej nowo wyodrębnione frakcje) czy UVF. Najbardziej krwawy okres w historii całego konfliktu rozpoczął się pod koniec lat 60. XX w. To właśnie wtedy miały miejsce najtragiczniejsze w skutkach zamachy terrorystyczne oraz najliczniejsze demonstracje, tłumione przez brytyjskie siły porządkowe. Z tego względu brytyjski rząd zdecydował się na jak najszybsze podjęcie działań zmierzających do pokojowego zakończenia konfliktu północnoirlandzkiego. Do najważniejszych z nich, podjętych wspólnie z rządem Republiki Irlandii należały m.in.: przyjęcie Deklaracji z Downing Street w 1993 r., zawarcie Porozumienia Wielkopiątkowego w 1998 r. i zawarcie Porozumienia z St. Andrews w 2006 r. Bardzo istotne znaczenie dla procesu pokojowego w Irlandii Północnej miał również lobbing Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej, a także nieoceanione zaangażowanie przedstawicieli różnych Kościołów, apelujących o pokój w Ulsterze i prowadzone inicjatywy ekumeniczne.

W następnych latach sytuacja w Irlandii Północnej zdecydowanie się uspokoiła, ale nie można powiedzieć, że konflikt ten został w pełni zażegnany. Trafniejszym sformułowaniem wydaje się raczej jego istotne wyciszenie. Z tego powodu przestał on budzić tak duże zainteresowanie ze strony społeczności międzynarodowej. Sytuacja zmieniła się diametralnie po ogłoszeniu wyników referendum z dnia 23 czerwca 2016 r., gdy większość Brytyjczyków opowiedziała się za wyjściem Zjednoczonego Królestwa ze struktur Unii Europejskiej. Po ogłoszeniu Brexitu oczy całego świata na nowo skierowały się na Irlandię Północną, gdyż obawiano się nawrotu trwającego tam wiele lat konfliktu. Wielka Brytania formalnie opuściła Unię Europejską dnia 31 stycznia 2020 r. Odbył się to na podstawie specjalnej umowy o wystąpieniu, której integralną część stanowi Protokół w sprawie Irlandii i Irlandii Północnej. Dzięki niemu nie doszło do powstania twardej granicy pomiędzy Republiką Irlandii a Irlandią Północną. Z uwagi jednak na możliwe trudności, związane z wcielaniem jego postanowień w życie, Komisja Europejska i brytyjski rząd wypracowały dnia 27 lutego 2023 r. nowe wspólne podejście do kwestii realizacji tego protokołu – tzw. ramy windsorskie.

Trudno przewidzieć jakie będą wszystkie skutki Brexitu dla obu Irlandii. Może on jednak istotnie wpłynąć na proces kształtowania się przyszłego statusu Ulsteru. Warto mieć na uwadze, iż obecnie zmianie na korzyść społeczności katolickiej ulega struktura ludności w Irlandii Północnej. Nie jest więc wykluczone, że niebawem to ona będzie stanowić większość w prowincji. Wówczas byłoby teoretycznie możliwe przegłosowanie przyłączenia Ulsteru do Republiki Irlandii. Pozostaje jednak mieć nadzieje, że ewentualna zmiana statusu Irlandii Północnej odbędzie się na drodze pokojowej i nie przyczyni się do nawrotu konfliktu.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

Bieniek B., *Kwestia gospodarczo-kulturowa w Irlandii Północnej po Brexicie*, [w:] W. Włodarczyk, H. Olszak, B. Wodyński i in. (red.), *Brexit: nowy rozdział*, Łódź 2020.

Bierzanek R., *Prawo konfliktów zbrojnych*, [w:] R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2004.

Haningan B., McCann E., Shiels M., *Bloody Sunday in Derry. What really happened?*, Brandon/Mount Eagle, Kerry 1992.

Klimek R., *Długotrwałe gojenie ran – proces pokojowy w Irlandii Północnej w latach 1993-2012*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2012, nr 2.

Leszczyński P., *Irlandia Północna. Między przeszłością a nadzieją trwałej regulacji pokojowej*, Gorzów Wielkopolski 2018.

Piórko A., *Historia Irlandii Północnej*, Toruń 2008.

Plewa E., *Współczesne międzynarodowe formy współpracy i zależności politycznej dawnych kolonii z Wielką Brytanią*, [w:] W. Włodarczyk i in. (red.), *Gasnące imperium. Historia Wielkiej Brytanii w ujęciu prawnym, społecznym oraz gospodarczym*, Łódź 2021.

Robbins K., *Zmierzch wielkiego mocarstwa. Wielka Brytania w latach 1870-1992*, Wrocław 2000.

Szczecińska-Musielak E., *Konflikt w Irlandii Północnej. Rola Zakonu Orańskiego w konflikcie*, [w:] E. Nowicka, M. Kowalski (red.), *Problemy etniczne współczesnej Europy*, Kraków 2012.

Szczecińska-Musielak E., *Spoleczne i kulturowe uwarunkowania i ograniczenia procesu pokojowego w Irlandii Północnej*, „Sprawy Narodowościowe” 2011, nr 39.

Woroniecka-Krzyżanowska D., *Poza, ponad czy między podziałami? Polscy imigranci w spolaryzowanym społeczeństwie Irlandii Północnej*, „Kultura i Społeczeństwo” 2013, t. 57, nr 3.

Wróbel M., *Proces pokojowy w Irlandii Północnej w latach 90-tych i perspektywy uregulowania konfliktu*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2004, nr 2.

Źródła elektroniczne:

Konstytucja Irlandii, tłumaczenie: Sabina Grabowska, Biblioteka Sejmowa, https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2015/11/Irlandia_pol_010711.pdf [dostęp: 10.04.2023].

The Joint Declaration of 15 December 1993 (Downing St. Declaration), Department of Foreign Affairs, <https://www.dfa.ie/media/dfa/alldfawebsitemedia/ourrolesandpolicies/northernireland/peace-process-joint-declaration-1993.pdf> [dostęp: 10.04.2023].

A new way forward on the Protocol on Ireland/Northern Ireland: political agreement in principle on the Windsor Framework, Brussels, 27 February 2023, European Commission, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_1268 [dostęp: 10.04.2023].

Protokół w sprawie Irlandii i Irlandii Północnej, Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/eu-relations-with-the-united-kingdom/the-eu-uk-withdrawal-agreement/the-protocol-on-ireland-and-northern-ireland-explained/> [dostęp: 10.04.2023].

Rada do Spraw Ogólnych, 21 marca 2023, Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej, <https://www.consilium.europa.eu/pl/meetings/gac/2023/03/21/> [dostęp: 10.04.2023]

Torrance D., *Research Briefing. Northern Ireland – The Stormont Brake. Published Thursday, 30 March, 2023*, UK Parliament. House of Commons Library, <https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-9757/> [dostęp: 10.04.2023].

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, <https://www.unic.un.org.pl/dokumenty/deklaracja.php> [dostęp: 10.04.2023].

Akty prawne:

Konwencje o ochronie ofiar wojny, podpisane w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 r. (Dz. U. 1956 nr 38, poz. 171).

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz. U. 1977 nr 38, poz. 167).

Protokoły dodatkowe do konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół I) oraz protokół dodatkowy do konwencji genewskich z dnia 12 sierpnia 1949 r., dotyczący ochrony ofiar niemiędzynarodowych konfliktów zbrojnych (Protokół II), sporządzone w Genewie dnia 8 czerwca 1977 r. (Dz. U. 1992 nr 41, poz. 175).

Umowa o wystąpieniu Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej z Unii Europejskiej i Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej, Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej C 384 I, 12.11.2019.

PROTESTANT-CATHOLIC CONFLICT IN NORTHERN IRELAND FROM THE PERSPECTIVE OF INTERNATIONAL LAW

Abstract: The Protestant-Catholic conflict in Northern Ireland reached its culmination in the second half of the 20th century. Its genesis dates back to the turn of the 16th and 17th centuries. At that time, Scottish and English settlers, mainly Protestants, began to appear on a massive scale in the north-eastern, Catholic Ireland. The dispute between the two social groups was based on ethnic and political grounds. Its influence materialized primarily through the dominant position of the British in the 6 counties of Ulster, while disregarding the rights of the Irish minority. This led to the development of mutual hostility between local communities, which intensified significantly after the proclamation of independence of the Irish Free State in 1921. At that time, 6 of the 9 counties of Ulster remained within the borders of the United Kingdom. The basic dividing line between the Catholic Irish and the Protestant descendants of British settlers was the belonging of the Northern Ireland to the Irish or British state and the legal and factual status of these communities. Over time, a conflict developed there, involving both political groups associated with Ulster and paramilitary terrorist organizations. The conflict took the form of bloody fights and deadly attacks on a massive scale. Very important for ending a conflict were: the adoption of the Downing Street Declaration in 1993, the conclusion of the Good Friday Agreement in 1998, and the conclusion of the St. Andrews in 2006. They had a huge impact on the authorities and significantly improved the socio-economic situation of the people of Ulster. The authors try to describe the genesis of the conflict, its course and peace activities, as well as express their views on the future of Northern Ireland, especially after Brexit. The purpose of the chapter is also to assess this conflict from the perspective of international law and to present the role of churches in resolving religious conflicts.

Keywords: Northern Ireland, conflict, religion, human rights, international law.

ROZWÓD W PRAWIE ANGIELSKIM I PRAWIE POLSKIM W KOMPARYCJI DO INSTYTUCJI UNIEWAŻNIENIA MAŁŻEŃSTWA WYZNANIOWEGO W OBRZĄDKU RZYMSKOKATOLICKIM

Abstrakt: Komparatystyczna analiza procedury rozwodowej według prawa angielskiego i prawa polskiego prowadzi do wniosku, że sama w sobie instytucja z materialnoprawnego punktu widzenia jest niezwykle bliźniacza, nawet pomimo całkowitych różnic systemowych dzielących prawo kontynentalne i prawo anglosaskie. Niemniej jednak same procedury różnią się w znacznym stopniu. Obie procedury są jednak diametralnie różne od postępowań kanonicznych już nawet z perspektywy materialnoprawnej. Sfery małżeństw wyznaniowych i świeckich przeplatają się jednak w systemie prawa polskiego i angielskiego, co może powodować różnorakie trudności interpretacyjne. Porównując małżeństwo cywilne i kanoniczne można wskazać szereg fundamentalnych różnic już w samej jego istocie oraz przede wszystkim w możliwościach jego zakończenia. Najistotniejszą okolicznością jest przy tym możliwość zakończenia świeckiego małżeństwa oraz formalna nierozzerwalność małżeństwa kanonicznego

Słowa kluczowe: małżeństwo, rozwód, prawo polskie, prawo angielskie, prawo rodzinne, prawo kanoniczne, stwierdzenie nieważności małżeństwa.

1. WPROWADZENIE

W demokratycznych państwach prawa, do jakich bez wątplenia należą Wielka Brytania oraz Rzeczpospolita Polska, nie może zabraknąć instytucji umożliwiającej skuteczne rozwiązanie świeckiego związku małżeńskiego. Należy przy tym zaznaczyć, że w przypadku obu tych państw można odnotować inne formy rozwiązania małżeństw świeckich oraz małżeństw wyznaniowych. W niniejszym artykule analizie komparatystycznej zostaną poddane: instytucja rozwodu cywilnego w Polsce i w Wielkiej Brytanii z instytucją unieważnienia związku małżeńskiego zawartego według prawa Kościoła Katolickiego (zarówno w Polsce, jak i w Wielkiej Brytanii). Innymi słowy porównaniu zostanie poddana instytucja rozwodu świeckiego z instytucją małżeństwa formalnie nierozzerwalnego według obrządku rzymskokatolickiego.

Wybór wskazanego obrządku jest jednocześnie nieprzypadkowy – w Polsce związki małżeńskie zawierane według obrządku katolickiego stanowią znaczną większość wyznaniowych związków małżeńskich. Wynika to przede wszystkim z uwarunkowań religijnych panujących w naszym kraju – w 2021 r. na ponad 37 milionów mieszkańców¹ ponad 32 miliony stanowiła grupa osób ochrzczonych w obrządku rzymskokatolickim². Mówimy zatem o około 86% ludności zamieszkującej Polskę. W Wielkiej Brytanii z kolei występuje znacznie większy stopień dywersyfikacji pod względem religijnym. W 2020 r. ponad 67% społeczeństwa brytyjskiego stanowili chrześcijanie. Niemniej wyłącznie nieco ponad 9% stanowili katolicy, a około 30% stanowili zaś anglikanie. Są to jednak dwie najliczniejsze grupy religijne w Wielkiej Brytanii³. Niemniej jednak, na potrzeby niniejszej analizy konieczne było znalezienie obrządku, który choć w pewnym stopniu byłby spopularyzowany zarówno w Polsce, jak i w Wielkiej Brytanii. O ile zatem 9% ludności brytyjskiej to katolicy, o tyle w Polsce zamieszkuje ok. 300 anglikanów. Jest to zatem kompletnie marginalny związek wyznaniowy. Tym samym katolicyzm okazał się wyznaniem najbardziej uniwersalnym w kontekście obu państw.

¹ D. Rozkrut, *Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2022 r.*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2023, s. 13.

² D. Rozkrut, *Mały Rocznik Statystyczny Polski*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2022, s. 116.

³ T. M. Johnson, B. J. Grim, *World Religion Database*, Leiden-Boston 2022, World Wide Web thearda.com [dostęp: 10.06.2023].

2. ROZWÓD WEDŁUG PRAWA POLSKIEGO

Problematykę rozwodu w prawie polskim reguluje art. 56 i n. k.r.o.⁴. Należy przy tym nadmienić, że rozwód nie jest jedyną formą zakończenia związku małżeńskiego w polskim systemie prawnym. Przepisy k.r.o. przewidują również szereg możliwości unieważnienia małżeństwa. Zastosowanie takiej instytucji jest możliwe w przypadku nieosiągnięcia wymaganego prawem wieku przez jednego z małżonków (art. 10 k.r.o.), zawarcie małżeństwa przez osobę ubezwłasnowolnioną całkowicie (art. 11 k.r.o.), choroba psychiczna lub niedorozwój umysłowy jednego z małżonków (art. 12 k.r.o.), pozostawanie jednego z małżonków w innym związku małżeńskim (art. 13 k.r.o.), pokrewieństwo lub powinowactwo małżonków (art. 14 k.r.o.), istniejący stosunek przysposobienia między małżonkami (art. 15 k.r.o.), wady oświadczenia woli złożonego przez któregoś z małżonków (art. 15¹ k.r.o.) oraz zawarcie małżeństwa przez pełnomocnika bez właściwego umocowania (art. 16 k.r.o.). Co niezwykle istotne, zgodnie z art. 17 k.r.o., jest to katalog zamknięty przyczyn, na podstawie których możliwe jest wydanie orzeczenia w przedmiocie unieważnienia małżeństwa. W polskim systemie prawnym złożona jest również kwestia rodzaju skutków, jakie niesie za sobą wydanie orzeczenia unieważniającego małżeństwo. Art. 21 k.r.o. określa bowiem wyłącznie skutki *ex nunc* takiego orzeczenia, niemniej jednak w doktrynie zauważa się również jego skutki *ex tunc*. Problem ten jest jednak na potrzeby niniejszego artykułu wyłącznie sygnalizowany i nie będzie poddawany dalszej analizie.

Wrócić zatem należy do *clou* problemu przedstawionego w przedmiotowym punkcie, a zatem rozwodu. Trwałość małżeństwa i równouprawnienie małżonków, jest co prawda jedną z podstawowych chronionych konstytucyjnie zasad polskiego prawa rodzinnego⁵. Zasada trwałości małżeństwa nie oznacza jednak jego nierozwiązywalności – przynajmniej z punktu widzenia prawa świeckiego, a nie kanonicznego. W doktrynie wskazuje się, że „utrzymywanie związków małżeńskich, które nie spełniają swych funkcji i które określić można jako związki «martwe» stanowiłoby fikcję prawną”⁶. Tym samym możliwe jest rozwiązanie związku małżeńskiego na drodze rozwodu. Postępowanie w przedmiocie rozwodu jest postępowaniem o charakterze procesowym, a samo orzeczenie kończące sprawę ma charakter prawnokształtujący

⁴ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1359 z późn. zm.).

⁵ Postanowienie SA w Katowicach z 20.08.2009 r., I ACa 410/09, LEX nr 551997.

⁶ K. Sawczuk-Skibińska, *Rozkład pożycia a możliwość pojednania małżonków procesie o rozwód*, Legalis 2016, rozdz. II § 2.

i formuje sytuację stron *ex nunc*⁷. Co niezwykle istotne, taka konstrukcja postępowania rozwodowego prowadzi do sytuacji, w której jeden z małżonków zmuszony jest pozwać drugiego, nawet w sytuacji, jeżeli strony chcą załatwić sprawę polubownie i uzyskać rozwód bez orzekania o winie któregoś z małżonków.

Biorąc pod uwagę treść art. 56 k.r.o., należy wskazać jedną przesłankę pozytywną wydania orzeczenia rozwodowego w postaci trwałego i zupełnego rozkładu pożycia małżeńskiego oraz trzy przesłanki negatywne, tj. żądanie rozwodu przez małżonka wyłącznie winnego rozkładu pożycia, sprzeczność rozwodu z dobrem wspólnych małoletnich dzieci oraz sprzeczność z zasadami współżycia społecznego. Wszystkie wymienione wyżej przesłanki rozwodu oderwane są od roszczeń majątkowych, takich jak eksmisja współmałżonka, podział majątku wspólnego czy też alimenty. Roszczenia te stanowią następstwo rozwiązania małżeństwa. W przypadku rozwodu ustawodawca w sposób wyczerpujący uregulował również tzw. negatywne przesłanki rozwodu, odwołując się m.in. do zasad współżycia społecznego. W doktrynie uznaje się zatem, że w przypadku orzekania w przedmiocie rozwodu niepowołane jest opieranie orzeczenia na art. 5 k.c., jako ewentualnej podstawy oddalenia powództwa⁸.

Oczywiście, zgodnie z art. 58 k.r.o. - w wyroku orzekającym o rozwodzie sąd może rozstrzygnąć o władzy rodzicielskiej nad wspólnym małoletnim dzieckiem obojga małżonków i kontaktach rodziców z dzieckiem oraz orzec, w jakiej wysokości każdy z małżonków jest obowiązany do ponoszenia kosztów utrzymania i wychowania dziecka. Sąd może również w wyroku rozwodowym zadecydować o podziale majątku małżonków, obowiązkach alimentacyjnych, czy kwestiach mieszkaniowych – w przypadku zajmowania wspólnego mieszkania przez obojga małżonków.

3. ROZWÓD WEDŁUG PRAWA ANGIELSKIEGO

Kwestie małżeńskie w prawie angielskim reguluje szereg ustaw⁹. W angielskim systemie prawnym nie istnieje jednolita ustawa w całości regulująca wszelkie sprawy z zakresu prawa rodzinnego, jak ma to miejsce w przypadku polskiego systemu prawa (k.r.o.) Podstawowy warunek rozwodu w prawie angielskim jest w zasadzie taki sam, jak w przypadku polskiej procedury

⁷ B. Wartenberg-Kempka, [w:] M. Frasz, M. Habdas (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2021, art. 56.

⁸ G. Jędrejek, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2019, art. 56.

⁹ *Marriage Acts* z lat 1949 – 1986.

rozwodowej. Również i w tej sytuacji konieczne jest stwierdzenie trwałego i zupełnego rozkładu pożycia małżeńskiego¹⁰. W celu wykazania, że miał miejsce trwały i zupełny rozkład pożycia małżeńskiego, konieczne jest ziszczenie się jednej z pięciu przesłanek prowadzących do powstania takiego stanu rzeczy:

- zdrada małżeńska – współmałżonek dopuścił się zdrady małżeńskiej z osobą przeciwnej płci, a strona domagająca się orzeczenia rozwodu uznała, że nie jest możliwe dalsze utrzymywanie pożycia małżeńskiego;
- naganne zachowanie – współmałżonek zachował się w sposób do tego stopnia nieakceptowalny, że od strony domagającej się orzeczenia rozwodu nie można zasadnie oczekiwać dalszego pożycia z tą osobą (m. in. przemoc domowa);
- porzucenie – współmałżonek opuścił stronę domagającą się orzeczenia rozwodu na okres co najmniej dwóch lat przed wniesieniem pozwu o rozwód;
- separacja sądowa stron przez okres dwóch lat przed wniesieniem pozwu o rozwód (za zgodą obojga współmałżonków);
- separacja sądowa stron przez okres pięciu lat przed wniesieniem pozwu o rozwód (za zgodą jednego współmałżonka).

Jeżeli sąd uzna, że nastąpił trwały i zupełny rozkład pożycia małżeńskiego, w pierwszej kolejności wyda tzw. wyrok warunkowy¹¹. Po upływie sześciu tygodni strona powodowa może złożyć do sądu wniosek o wydanie tzw. wyroku ostatecznego, czyli prawomocnego wyroku orzekającego o rozwodzie stron¹².

Jeżeli jednak wniosek o wydanie wyroku ostatecznego złożono po upływie 12 miesięcy od dnia wydania wyroku warunkowego, wnioskodawca jest zobowiązany do dołączenia do wniosku pisemnych wyjaśnień, w którym wytłumaczy i uzasadni opóźnienie w złożeniu stosownego wniosku; wskaże, czy on i współmałżonek prowadzili wspólne gospodarstwo domowe od czasu wydania wyroku warunkowego; oraz wskaże – w przypadku gdy wnioskodawcą jest żona – czy od czasu wydania wyroku warunkowego urodziła lub przypuszcza się, że urodziła jakiegokolwiek dziecko, a jeżeli tak, przedstawi wszelkie istotne dowody na potwierdzenie tej okoliczności oraz wykaże, czy można domniemywać, że dane dziecko jest lub może być dzieckiem uznawanym

¹⁰ *Irretrievable breakdown of the marriage.*

¹¹ *Interim divorce order.*

¹² *Final divorce order.*

za należące do rodziny¹³. Oczywiście, tak samo jak w przypadku procedury polskiej – w wyroku rozwodowym, na wniosek strony, sąd może orzec o opiece nad dziećmi, podziale majątku, czy obowiązkach alimentacyjnych stron.

Po otrzymaniu wyroku ostatecznego orzeczenie rozwodowe staje się prawomocne, a strony postępowania mogą wstąpić w nowe związki małżeńskie.

4. STWIERDZENIE NIEWAŻNOŚCI MAŁŻEŃSTWA WYZNANIOWEGO WEDŁUG OBRZĄDKU RZYMSKOKATOLICKIEGO

Zgola odmiennie wygląda możliwość zakończenia małżeństwa kanonicznego. K.r.o. przewiduje w art. 1 możliwość jednoczesnego zawarcia małżeństwa świeckiego i wyznaniowego w obecności duchownego, a nie urzędnika stanu cywilnego, jak ma to miejsce w przypadku zawarcia małżeństwa świeckiego. Zgodnie z § 2 tego przepisu, małżeństwo zostaje również zawarte, gdy mężczyzna i kobieta zawierający związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu kościoła albo innemu związkowi wyznaniowemu, w obecności duchownego oświadczą wolę jednoczesnego zawarcia małżeństwa podlegającego prawu polskiemu i prawu wyznaniowemu. Gdy zostaną spełnione powyższe przesłanki, małżeństwo uważa się za zawarte w chwili złożenia przez małżonków oświadczeń woli w obecności duchownego. Przywołana wyżej zasada została jednak ograniczona w art. 1 § 3 k.r.o., który stanowi, że możliwe jest zawarcie małżeństwa w obliczu duchownego wyłącznie w sytuacji, kiedy ratyfikowana umowa międzynarodowa lub ustawa regulująca stosunki między państwem a kościołem albo innym związkiem wyznaniowym przewiduje możliwość wywołania przez związek małżeński podlegający prawu wewnętrznemu tego kościoła albo innego związku wyznaniowego takich skutków, jakie pociąga za sobą zawarcie małżeństwa przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego. W polskim obrocie prawnym funkcjonuje ustawa regulująca stosunki państwa i Kościoła Katolickiego¹⁴. Oczywiście nie jest to jedyna polska ustawa regulująca stosunki państwa i danego związku wyznaniowego. Niemniej jednak z uwagi na tak znaczny stosunek katolików do ogólnej liczby ludności w Polsce, jest to obrządek, a co za tym idzie i ustawa zdecydowanie najistotniejsza.

¹³ *Rozwód i separacja sądowa*, www.e-justice.europa.eu, 2021 [dostęp: 10.06.2023].

¹⁴ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1347 z późn. zm.).

Jednocześnie w prawie anglikańskim można wymienić różne tryby zawarcia małżeństwa wyznaniowego, których spełnienie powoduje uznanie małżeństwa na gruncie prawa państwowego. Najstarszą procedurą wstępną jest zawarcie małżeństwa przez zapowiedzi¹⁵. Poza tym, istnieje również możliwość zawarcia małżeństwa: w drodze otrzymania licencji powszechnej¹⁶, w drodze otrzymania specjalnego zezwolenia¹⁷ wydanego przez Arcybiskupa Cantenbury, na podstawie certyfikatu rejestratora nadzorczego¹⁸ oraz na podstawie standardowej procedury rejestracji. Duchowny asystujący przy zawieraniu małżeństwa, będący jego świadkiem w imieniu Kościoła Anglii, zobowiązany jest do dokonania zgłoszenia do urzędu Generalnego Rejestratora dla Anglii i Walii¹⁹.

W celu odpowiedzi na pytanie, czy Kościół Katolicki przewiduje możliwość jakiegokolwiek formy zakończenia lub rozwiązania wyznaniowego związku małżeńskiego, należy sięgnąć bezpośrednio do k.p.k.²⁰, czyli podstawowego aktu stanowionego prawa kanonicznego w Kościele Katolickim. Zgodnie z kanonem 1141, małżeństwo zawarte i dopełnione nie może być rozwiązane żadną ludzką władzą i z żadnej przyczyny, oprócz śmierci. Przepis ten wprowadza bezwzględny zakaz rozwiązania małżeństwa wyznaniowego zawartego w obrządku rzymskokatolickim. Zgodnie z nauką Kościoła Katolickiego, małżeństwo jest związkiem trwałym, nierozzerwalnym, który nie kończy się nawet w wyniku nieodwracalnego rozpadu wspólnoty małżeńskiej czy też zaprzestania wspólnego zamieszkania. Pojęcie nierozzerwalności zakłada również stałość małżeństwa, tzn. że nie jest ono zawierane na określony czas. Tradycja kanoniczna rozróżnia wewnętrzną i zewnętrzną nierozzerwalność małżeństwa. Wewnętrzna nierozzerwalność małżeństwa oznacza, że ważnie zawarte małżeństwo nie może być rozwiązane ani przez wzajemne porozumienie małżonków, ani też przez cofnięcie wyrażonej zgody. Małżeństwo jest zewnętrznie nierozzerwalne, tzn. że nie może być rozwiązane poprzez żadną interwencję władzy ludzkiej (nawet kościelnej), ani też spełnienie jakichkolwiek określonych warunków²¹. Co więcej, Kościół katolicki nie uznaje rozwiązania (w jakikolwiek sposób) ważnie zawartego małżeństwa sakramentalnego przez władzę

¹⁵ *Marriage by banns.*

¹⁶ *Common licence.*

¹⁷ *Special licence.*

¹⁸ *Marriage under superintendent registrar's certificate.*

¹⁹ I. M. Kilanowski, *Instytucja małżeństwa w porządku kanonicznym Kościoła Anglii*, „Ius Matrimoniale” 2022, Nr 1 (33).

²⁰ Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r.; dalej jako: k.p.k.

²¹ M. Koterba, *Stwierdzenie stanu wolnego wiernych Kościoła anglikańskiego na forum Kościoła rzymsko-katolickiego*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2019, nr 2.

cywilną²². Należy zatem stwierdzić, że małżeństwo już z samej swojej istoty jest nierozzerwalne.

Jednakże przepisy k.p.k. przewidują kilka sytuacji, w których możliwe jest stwierdzenie nieważności zawartego małżeństwa.

Zgodnie z kanonem 1142, małżeństwo niedopełnione, zawarte przez ochrzczonych lub między stroną ochrzczoneą i stroną nieochrzczoneą, może być ze słusznej przyczyny rozwiązane przez Biskupa Rzymskiego, na prośbę obydwu stron lub tylko jednej, choćby druga się nie zgadzała.

W małżeństwie chrześcijańskim małżonkowie wzmocnieni są do wypełnienia tego przymiotu znakiem sakramentalnym. Małżeństwo bowiem, tak jak pozostałe sakramenty, udzieli łaski tym, którzy przyjmują ten sakrament w sposób owocny²³. Pełna nierozzerwalność małżeństwa jest zatem uzależniona od odbycia stosunku seksualnego przez małżonków. F. Capello w *De Matrimonio* wskazywał, że „Małżeństwo między dwoma osobami ochrzczoneymi, zawarte w sposób ważny, jest naturalnie nierozzerwalne. Małżeństwo zawarte i dopełnione poprzez stosunek seksualny jest dodatkowo zewnętrznie nierozzerwalne.”²⁴. Prowadzi to do jasnego wniosku, że małżeństwo wyznaniowe nie może być rozwiązane w wyrazie woli jakiegokolwiek człowieka, nawet władzę państwową (poza oczywiście śmiercią jednego z małżonków). Niemniej jednak małżeństwo ważne, lecz jeszcze nie skonsumowane, może ulec rozwiązaniu na skutek tzw. papieskiej dyspensy *super ratio*, opisaną szczegółowo przez papieża Piusa XII podczas przemówienia do Roty Rzymskiej w 1941 r.²⁵. Sytuacja taka zdarza się jednak niezwykle rzadko i stanowi jedynie wyjątek od zasady nierozzerwalności kanonicznego związku małżeńskiego. Uprawnienie papieża do wydania dyspensy *super ratio* wynika *de facto* z dzierżenia przez niego najwyższego spośród tytułów kościelnych – Pasterza całego Kościoła oraz Zastępcy Chrystusa na Ziemi, co wynika z kanonu 331 k.p.k.

Możliwe jest również stwierdzenie nieważności związku małżeńskiego na drodze procesu kanonicznego. Przedmiotowe postępowanie polega w zasadzie na udowodnieniu, że do skutecznego zawarcia małżeństwa kanonicznego w ogóle nie doszło. Zgodnie z kanonem 1095 k.p.k. przyczyną stwierdzenia nieważności małżeństwa kanonicznego mogą być trzy grupy powodów: przeszkody zrywające, wady zgody małżeńskiej oraz brak formy kanonicznej.

²² F. Cappello, *Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis*, t. V, Rzym 1961, s. 45.

²³ L.A. Robitaille, *The effects of marriage* [w:] J.P. Beal, J.A. Coriden, T.J. Green (red.), *New Commentary on the Code of Canon Law*, Nowy Jork 2000, s. 1356.

²⁴ F. Cappello, *De Matrimonio*, Rzym 1961, s. 45.

²⁵ Pius XII, *Allocutio 3 Octobris 1941*, „Acta Apostolicae Sedis” 1941, 33, s. 426.

Przeszkody zrywające obejmują cechy osobiste i okoliczności faktyczne powodujące, że konieczne staje się uznanie danego małżeństwa za zawarte nieważnie. Zgodnie z k.p.k., do przeszkód zrywających należy zaliczyć: przeszkodę wieku, przeszkodę pokrewieństwa, przeszkodę powinowactwa, przeszkodę przyzwoitości publicznej, przeszkodę święceń kapłańskich jednego z małżonków, przeszkodę profesji zakonnej jednego z małżonków, przeszkodę pokrewieństwa prawnego, przeszkodę niemocy płciowej, przeszkodę różnej religii, przeszkodę występkę²⁶.

Wady zgody małżeńskiej są konstrukcyjnie nieco zbliżone do wad oświadczeń woli określonych w przepisach k.c.²⁷. Można w tym zakresie wyróżnić następujące wady zgody małżeńskiej: pozbawienie używania rozumu, poważny brak rozeznania oceniającego co do istotnych praw i obowiązków małżeńskich, błąd co do osoby, błąd co do przymiotu osoby bezpośrednio i zasadniczo zamierzony, błąd co do przymiotu osoby spowodowany podstępem, podstęp przy zawieraniu małżeństwa, symulacja, wykluczenie jakiegoś z istotnych przymiotów lub elementów małżeństwa, zawarcie małżeństwa pod warunkiem, przymus i bojaźń, niezdolność do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich z przyczyn natury psychicznej do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich²⁸.

Braki dotyczące formy kanonicznej dotyczą najczęściej osoby duchownej asystującej przy zawarciu związku małżeńskiego, a więc miejscowego ordynariusza lub proboszcza, albo kapłana lub diakona delegowanego przez jednego z nich. Przyczyna ta dotyczy m.in. braku odpowiedniego upoważnienia. Pominięcie wskazanych w prawie kanonicznym formalności przy wyrażaniu zgody małżeńskiej może prowadzić do stwierdzenia nieważności małżeństwa kanonicznego²⁹. Orzeczenie takie, wydane przez właściwy miejscowo trybunał kościelny, będzie odnosiło skutki *ex tunc*, a samo w sobie ma charakter deklaryjny – potwierdza bowiem jedynie, że małżeństwo w ogóle nie zostało ważnie zawarte. Co niezwykle istotne, opisane w niniejszym punkcie zasady mają zastosowanie zarówno do stwierdzenia nieważności małżeństw zawartych w Polsce, jak i w Wielkiej Brytanii.

²⁶ M. Roszkiewicz, M. Szydłowska, *Poradnik o kościelnym unieważnieniu małżeństwa*, Warszawa 2021, s. 7.

²⁷ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 z późn. zm.).

²⁸ Roszkiewicz M., Szydłowska M., *Poradnik o kościelnym...*

²⁹ Tamże.

5. PODSUMOWANIE

Komparatystyczna analiza procedury rozwodowej według prawa angielskiego i prawa polskiego prowadzi do wniosku, że sama w sobie instytucja z materialnoprawnego punktu widzenia jest niezwykle bliźniacza, nawet pomimo całkowitych różnic systemowych dzielących prawo kontynentalne i prawo anglosaskie. Niemniej jednak same procedury różnią się w znacznym stopniu. Polskie postępowanie rozwodowe jest jednolite i kończy się prawomocnym wyrokiem rozwodowym. Postępowanie angielskie jest zaś dwuczęściowe, co teoretycznie może prowadzić do zwiększenia czasu, który minie do momentu wydania prawomocnego orzeczenia rozwodowego.

Sfery małżeństw wyznaniowych i małżeństw świeckich przeplatają się jednak w systemie prawa polskiego i angielskiego, co może powodować różnorakie trudności interpretacyjne. Porównując małżeństwo cywilne i kanoniczne można wskazać szereg fundamentalnych różnic już w samej jego istocie oraz przede wszystkim w możliwościach jego zakończenia. Najistotniejszą okolicznością jest przy tym możliwość zakończenia świeckiego małżeństwa oraz formalna nierozzerwalność małżeństwa kanonicznego.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

Cappello F., *De Matrimonio*, Rzym 1961.

Cappello F., *Tractatus Canonico-Moralis de Sacramentis, t. V*, Rzym 1961.

Jędrejek G., [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2019.

Kilanowski I.M., *Instytucja małżeństwa w porządku kanonicznym Kościoła Anglii*, „Ius Matrimoniale” 2022, Nr 1 (33).

Koterba M., *Stwierdzenie stanu wolnego wiernych Kościoła anglikańskiego na forum Kościoła rzymsko-katolickiego*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2019, nr 2.

Robitaille L.A., *The effects of marriage* [w:] J.P. Beal, J.A. Coriden, T.J. Green (red.), *New Commentary on the Code of Canon Law*, Nowy Jork 2000.

Roszkiewicz M., Szydłowska M., *Poradnik o kościelnym unieważnieniu małżeństwa, Edukacja prawna dla każdego*, Warszawa 2021.

Rozkrut D., *Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2022 r. Stan w dniu 31 grudnia*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2023.

Rozkrut D., *Mały Rocznik Statystyczny Polski*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2022.

Wartenberg-Kempka B., [w:] M. Frasz, M. Habdas (red.), *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 2021.

Źródła elektroniczne:

Johnson T.M., Grim B.J., *World Religion Database*, Leiden-Boston 2022, World Wide Web thearda.com [dostęp: 10.06.2023].

Rozwód i separacja sądowa, www.e-justice.europa.eu, 2021 [dostęp: 10.06.2023].

Akty prawne:

Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1359 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1360 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1347 z późn. zm.).

Pius XII, *Allocutio 3 Octobris 1941*, „Acta Apostolicae Sedis” 1941.

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r.

Orzecznictwo:

Postanowienie SA w Katowicach z 20.08.2009 r., I ACa 410/09, LEX nr 551997.

DIVORCE IN ENGLISH LAW AND POLISH LAW
IN COMPARISON TO THE INSTITUTION
OF ANNULMENT OF A RELIGIOUS MARRIAGE
IN THE ROMAN CATHOLIC RITE

Abstract: A comparative analysis of divorce procedures under English and Polish law leads to the conclusion that the institution itself, from a substantive legal point of view, is remarkably twinned, even despite the complete systemic differences separating Continental and Anglo-Saxon law. Nevertheless, the procedures themselves differ to a considerable extent. The two procedures, however, are diametrically opposed to the canonical procedures already from a material legal perspective. However, the spheres of religious and civil marriage are intertwined in the Polish and Anglo-Saxon legal systems, which may cause various difficulties in interpretation. Comparing a civil marriage and a canonical marriage, one can point to a number of fundamental differences in its very essence and, above all, in the possibilities of its termination. The most important circumstance is the possibility to terminate a civil marriage and the formal indissolubility of a canonical marriage.

Keywords: Marriage, divorce, polish law, english law, family law, canon law, marriage annulment

TOBIASZ DWORAK

UNIwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: 0009-0003-6257-8289

KONRAD NOWICKI

UNIwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: 0009-0001-4577-913X

KOMPARATYSTYCZNE STUDIUM KARNOPRAWNEJ OCHRONY RELIGII I JEJ WYZNAWCÓW NA PRZYKŁADZIE PRAWA BRYTYJSKIEGO I POLSKIEGO

Abstrakt: Niniejsze opracowanie skupia się na porównaniu przepisów prawa karnego przyjmujących za przedmiot ochrony wolność wyznania i inne prawa religijne w Rzeczypospolitej Polskiej i Wielkiej Brytanii. Autor porównuje historyczną ewolucję ochrony prawnej kościołów, związków wyznaniowych i ich wyznawców w obu państwach, wskazując na różnice występujące pomiędzy systemem kontynentalnym a common law. W konkluzji artykułu autor wskazuje, że regulacje brytyjskie chronią przede wszystkim ład społeczny, w przeciwieństwie do ustawodawstwa polskiego, skupiającego się na ochronie uczuć jednostki.

Słowa kluczowe: wolność wyznania, wolność światopoglądowa, obraza uczuć religijnych, Rzeczypospolita Polska, Wielka Brytania, prawo karne, porównanie.

1. WPROWADZENIE

Istnienie typów czynów zabronionych przyjmujących za przedmiot ochrony swobodne praktykowanie aktów religijnych i uczucia żywione przez wyznawców pozostaje materią kontrowersyjną¹. Przyznanie szerokiego zakresu ochrony prawnokarnej obiektom czci religijnej i wiernym – choć zasadne w świetle prawa międzynarodowego – wzbudza szeroko zakrojone dyskusje na tle aksjologicznym i celowościowym. Dyskusja nad kryminalizacją zachowań wymierzonych w działalność zarejestrowanych kościołów, związków wyznaniowych i pryncypiów uznawanych za sakralizowane toczy się bowiem równoległe w sferze prawnej i filozoficznej, a aksjologiczna ocena przedmiotu ochrony wymienionych rodzajów przestępstw rzadko jest podzielana przez ogół społeczeństwa. Utrudnia to znalezienie ponadnormatywnego konsensusu, który jest niezbędny dla tworzenia spójnej reakcji karnoprawnej w państwach europejskich.

Przełomowym momentem dla społeczności międzynarodowej i koncepcji ochrony uczuć religijnych stało się wejście w życie dnia 3 września 1953 roku Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Obywatela z dnia 4 listopada 1950 roku². W artykule dziewiątym przedmiotowej konwencji ustanowiono powszechne prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania, wskazując jednocześnie na jego zakres oraz ustalając zasadę proporcjonalnego i koniecznego ograniczania. Zgodnie z ustępem pierwszym artykułu dziewiątego, *prawo to obejmuje wolność zmiany wyznania lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swego wyznania lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne*. Regulacja art. 9 Konwencji rozciąga zatem relatywnie szeroki zakres ochrony nad swobodą jednostki do posiadania i uzewnętrzniania przekonań, nie ograniczając się do wartości jedynie o charakterze religijnym. Wolność chroniona przez Konwencję dotyczy bowiem obszernej kategorii poglądów, które charakteryzują się siłą przekonywania, powagą, spoistością i znaczeniem³. Na mocy zapisów Konwencji państwo-sygnatariusz zobowiązane jest stworzyć przyjazne warunki umożliwiające realizację dyspozycji artykułu

¹ M. Derlatka, *Zasadność kryminalizacji obrazy uczuć religijnych*, „Prokuratura i Prawo” 2015, Nr 10, s. 41 i n.

² CETS no 005. Oprócz EKPCz, ochronę wolności sumienia i wyznania na poziomie międzynarodowym gwarantuje art. 18 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych (rez. nr 2200A, XXI z 16 grudnia 1966 roku).

³ M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2021, art. 9.

dziewiątego zarówno jednostkom, jak i wspólnotom. Jak już zasygnalizowano, zasadnicze znaczenie Konwencji ujawnia się w jej powszechności, w związku z podkreślanym w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka fakcie ochrony ekspresji osób niewierzących bądź cechujących się obojętnym stosunkiem wobec religii⁴. Jednoznacznie zaaprobować należy poddanie pod bezwzględną ochronę przeżyć, uczuć oraz sumienia jednostki, przy jednoczesnej możliwości ograniczenia wolności uzewnętrzniania wyznania lub przekonań w ustępie drugim artykułu dziewiątego. Enumeratywne wyliczenie okoliczności uzasadniających ograniczenie praw i wolności konwencyjnych sprzyja bowiem transparentności procesu ograniczania praw obywatelskich. W ustępie drugim wskazuje się *expressis verbis* na interesy bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku publicznego, zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób konieczne dla poprawnego funkcjonowania społeczeństwa demokratycznego⁵.

W piśmiennictwie wskazuje się przy tym na brak jednolitej praktyki w zakresie zwalczania zachowań przestępnych godzących w wolność myśli, sumienia czy wyznania, skutkuje pozostawieniem dużego zakresu swobody państw członkowskich Rady Europy w zakresie kształtowania odpowiedniej polityki prawnokarnej⁶. Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka jedynie fragmentarycznie wskazuje na pewne kryteria pomocnicze, takie jak wymienione w wyroku z dnia 25 października 2018 roku:

[...] jak art. 10 ust. 2 wyraźnie wskazuje, wykonywanie wolności wyrażania opinii związane jest z obowiązkami i odpowiedzialnością. Wśród nich, w kontekście przekonań religijnych, znajduje się ogólny wymóg zapewnienia pokojowego poszanowania praw gwarantowanych na podstawie art. 9 osobom o takich przekonaniach, łącznie z obowiązkiem unikania tak dalece, jak to możliwe, w odniesieniu do przedmiotów kultu, wypowiedzi bezpodstawnie obraźliwych w stosunku do innych osób i profanacyjnych. Gdy wypowiedzi takie wychodzą poza granice krytycznego kwestionowania przekonań religijnych innych osób i mogą wzniecać religijną nietolerancję, na przykład w razie niezasadnego, a nawet obraźliwego ataku na obiekt kultu religijnego, państwo może w uprawniony sposób uznać takie wypowiedzi za niezgodne z zasadą poszanowania wolności myśli, sumienia i wyznania, i zastosować proporcjonalne środki ograniczające. Nadto wypowiedzi, które mają na celu głoszenie, wzniecanie lub uzasadnienie nienawiści opierającej się na nietolerancji, łącznie z nietolerancją religijną, nie korzystają z ochrony z art. 10 Konwencji⁷.

⁴ Wyrok ETPCz z dnia 25 maja 1993 roku w sprawie Kokkinas przeciwko Grecji, skarga nr 14307/88.

⁵ Wyrok ETPCz z dnia 13 grudnia 2001 roku w sprawie Metropolitalnego Kościoła Besarabii i innych przeciwko Mołdawii, skarga nr 45701/99.

⁶ M.A. Nowicki, [w:] *Komentarz do Konwencji...*, art. 9.

⁷ Wyrok ETPC z dnia 25 października 2018 roku, skarga nr 38450/12, E.S. przeciwko Austrii, LEX nr 2582500.

Sama Konwencja nie prezentuje jednak zasadniczych instrukcji w przedmiocie kształtowania polityki penalnej, wskazuje jedynie na pryncypia, których ochrona powinna zostać zapewniona. Rzeczpospolita Polska i Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii, jako kraje zrzeszone w Radzie Europy, są zobligowane do wdrożenia i przestrzegania Konwencji, a w konsekwencji do odpowiedniego zwalczania przestępstw związanych z naruszeniem wymienionych wyżej wolności.

2. ROZWIĄZANIA KRAJOWE

2.1. Polska

Historia współczesnych regulacji prawnokarnych biorących za przedmiot ochrony wolność sumienia i wyznania sięga dwudziestolecia międzywojennego i kodeksu karnego z roku 1932⁸ (dalej jako: „k.k.”⁹). Przedwojenny ustawodawca postanowił zamieścić odpowiednie przepisy w wyodrębnionym Rozdziale XXVII, zatytułowanym *„przestępstwa przeciwko uczuciom religijnym”*. Typy czynów zabronionych ujęte w art. 172, 173 i 174 k.k. penalizowały m.in. publiczne bluźnienie Bogu, publiczne lżenie lub wyszydzanie uznanego prawnie wyznania lub związku religijnego, jego dogmatów, wierzeń lub obrzędów, a także znieważanie przedmiotu czci religijnej lub miejsca przeznaczonego do takich obrzędów wykonywania. Ponadto zakresem kryminalizacji objęto złośliwe przeszkadzanie publicznemu zbiorowemu wykonywaniu aktu religijnego. Charakterystyczne dla kodeksu karnego z 1932 roku było stosunkowo szerokie penalizowanie zachowań wymierzonych nie tylko we wolność, ale także wartości religijne, w szczególności poprzez użycie teistycznego zwrotu „bluźni”. W stosunku do współczesnych dyrektyw konwencyjnych zdecydowanie wyróżnia się udzielenie ochrony wyłącznie uczuciom religijnym, bez odniesienia do sfery wolności myśli bądź sumienia. Zakres penalizacji przedmiotowych przepisów został ponadto rozszerzony za sprawą orzecznictwa. Zgodnie bowiem z wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 25 marca 1938 roku o sygn. akt III K 2547/37¹⁰, *„do ustawowej istoty czynów z art. 172 i 173 k.k. nie należy okoliczność, czy następstwem ich było czyjeś zgorszenie lub obraza uczuć religijnych; wystarcza sama możliwość tych skutków,*

⁸ Rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 11 lipca 1932 – Kodeks Karny, Dz. U. z 1932 r. nr 60, poz. 571 ze zm.

⁹ Przedmiotowy skrót będzie zastosowany do wszystkich polskich kodyfikacji prawnokarnych wymienionych w przedmiotowym opracowaniu.

¹⁰ Wyrok SN z dnia 25 marca 1938 o sygn. akt III K 2547/37, OSN(K) 1938/10/250.

objęta zamiarem bezpośrednim lub ewentualnym sprawcy". Jeszcze większe wątpliwości nasuwa przy tym treść wyroku Sądu Najwyższego z dnia 5 lipca 1938 roku o sygn. akt I K 1895/37¹¹, zgodnie z którym „*Ustawodawstwo polskie nie zabrania ani wywodów, niezgodnych z panującą religią, ani nawet zaprzeczających istnieniu Boga, byle tylko owe wywody nie stanowiły bluźnierstwa czyli uwłaczania Bogu, "naruszenia czci należnej Bogu" w postaci obelg, szyderstwa, urągania i innych zniewag. Umieszczenie nawet w dziełach naukowych ustępów bluźnierczych stanowi przestępstwo ścigane z art. 172 k.k.*”. Trudno przy tym uznać, jak sformułowane miałyby być przedmiotowe wywody, aby nie doprowadziły one do naruszenia czci należnej Bogu. Ze współczesnego punktu widzenia, ewidentna okazuje się być przy tym ewolucja prawa w niniejszym zakresie, w sposób zdecydowanie względniejszy zapatrująca się na sprawców czynów skierowanych przeciwko wolności religijnej.

Wraz z powojenną zmianą ustroju, Kodeks karny z roku 1932 został – po wielu tymczasowych nowelizacjach – zastąpiony Kodeksem karnym z 1969 roku, zwanym popularnie Kodeksem Tagancewa¹². Tym razem, przepisy dotyczące ochrony wolności religijnej znalazły swoje miejsce w rozdziale XXVIII, zatytułowanym „*przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania*”. W przedmiotowym rozdziale umieszczono aż siedem artykułów, modyfikując w sposób zasadniczy kształt uregulowań przedwojennych ze względu na zmianę stosunków społecznych oraz socjalistyczną instrumentalizację prawa. Kodeks karny wzbogacił m.in. o penalizację ograniczania obywatela w jego prawach ze względu na bezwyznaniowość lub przynależność wyznaniową, zmuszanie innej osoby do podjęcia czynności religijnej lub do udziału w obrzędzie religijnym albo do powstrzymania się od takiej czynności lub udziału, a także kluczową z punktu widzenia przedmiotowego opracowania kryminalizację obrazy uczuć religijnych innych osób za sprawą publicznego znieważania przedmiotu czci religijnej lub miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych. Kuriozalnym natomiast *novum* okazały się przepisy artykułu 194 i 195 k.k., penalizujące działanie na szkodę Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w trakcie wykonywania obrzędów lub innych funkcji religijnych, a także wykorzystanie cudzego wierzenia religijnego lub cudzej łatwowierności w sprawach wiary i wprowadzenie w błąd innej osoby oraz spowodowania zbiegowiska lub innego zakłócenia porządku publicznego. Ostatnie dwa powołane przepisy funkcjonowały w polskim

¹¹ Wyrok SN z dnia 5 lipca 1938 o sygn. akt I K 1895/37, OSN(K) 1939/4/81.

¹² Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 roku – Kodeks karny, (Dz. U. 1969 nr 13, poz. 94).

porządku prawnym aż do kolejnej zmiany ustrojowej w roku 1989. Ustawodawca socjalistyczny przyjął zatem odmienny kierunek rozwoju karnoprawnych koncepcji ochrony uczuć religijnych, wpisując w nie postulaty dotyczące ochrony wolności myśli i sumienia. Uzasadnione jest zatem stwierdzenie, że reakcja karnoprawna przybrała bardziej symetryczny wymiar, co nie zmienia zasadniczo negatywnej oceny regulacji Kodeksu Tagancewa z racji ich antyteistycznego w rzeczywistości stosowania. Również w tym wypadku nastąpiło rozszerzenie znamion czynu zabronionego w orzecznictwie. Jak wskazuje bowiem wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 lipca 1974 roku o sygn. akt III KRN 37/74¹³, „do znamion przestępstwa z art. 194 k.k. należy okoliczność, że działanie jest podejmowane przy wykonywaniu różnych obrzędów, między innymi także pogrzebowych, przy czym na całość danego obrzędu składa się zarówno obrzęd świecki jak i religijny. Podmiotem omawianego przestępstwa jest osoba wykonująca ten obrzęd, a w szczególności obrzędy religijne”. W świetle przedmiotowej sentencji nie ulega wątpliwości instrumentalny charakter przedmiotowego przepisu, wymierzonego w duchownych mogących choćby symbolicznie wskazywać na zawinięcia ówczesnej władzy wobec krzywdzącego stosunku do obywateli. Pożądaną zmianę w tym zakresie przyniosła dopiero nowa kodyfikacja karna, będąca efektem wieloletnich prac komisji kodyfikacyjnej.

Twórcy nowego Kodeksu karnego¹⁴ powrócili do rozwiązania przedwojennego, zamykając wyłącznie trzy artykuły poświęcone ochronie wolności sumienia i wyznania w rozdziale XXIV, zatytułowanym „przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania”. Artykuł 194 k.k., w dużej mierze wzorowany na regulacji Kodeksu Tagancewa, penalizuje ograniczanie człowieka w przysługujących mu prawach ze względu na jego przynależność wyznaniową albo bezwyznaniowość. Artykuł następny traktuje o złośliwym przeszkadzaniu publicznemu wykonywaniu aktu religijnego kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej, natomiast artykuł 196 k.k. kryminalizuje obrażanie uczuć religijnych za sprawą publicznego znieważenia przedmiotu czci religijnej lub miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych¹⁵. Lakoniczny kształt całego rozdziału XXIV wynika z odrzucenia regulacji o rodowodzie zarówno socjalistycznym jak i tych przedwojennych o wyraźnym zabarwieniu teistycznym. Konsekwencją powyższych zmian ma być w zamierzeniu ustawodawcy wyraźne zrównanie

¹³ Wyrok SN z dnia 30 lipca 1974 roku o sygn. akt III KRN 37/74, LEX nr 63393.

¹⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku – Kodeks karny (Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553 z późn. zm.).

¹⁵ Zob. E. Plewa, *Kult religijny w prawie polskim – gwarancje wolności*, [w:] M. Stanulewicz, E. Plewa, C. Linowski (red.), *Państwo wobec religii. Teraźniejszość i przeszłość*, Łódź 2021, ss. 13-27.

praw osób wierzących niezależnie od wyznawanego obrządku i osób niewierzących¹⁶, co w opinii części reprezentantów doktryny prowadzi do wniosku o nowym przedmiocie ochrony cytowanych przepisów, jakim jest równość¹⁷. Oczywista pozostaje przy tym konieczność realnego zagwarantowania wolności sumienia i wyznania przez organy państwa, bowiem bez ich funkcjonowania realizacja znamion przepisów przedmiotowego rozdziału jest niemożliwa¹⁸.

Kształt wszystkich wymienionych wyżej przepisów budzi kontrowersje nie tylko wśród przedstawicieli doktryny, ale także społeczeństwa. Trudno bowiem wywnioskować, jak należy odczytywać znamiona obrazy uczuć religijnych, gdyż te pozostają *explicite* w sferze subiektywnych przeżyć podmiotu pokrzywdzonego. Jest to zagadnienie tym bardziej frapujące, gdyż typ czynu zabronionego z art. 196 k.k. jest przestępstwem publicznoskargowym, a jego ściganie nie zależy bezpośrednio od woli osoby pokrzywdzonej, której uczucia zostały obrażone. Wątpliwości podnoszone są także co do zamiaru oraz okoliczności motywacyjnych sprawcy, który miałby dopuścić się przestępstwa znieważenia uczuć religijnych. Jak stanowi teza postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 5 marca 2015 roku o sygn. akt II KK 274/14¹⁹, „*forma artystyczna lub cel naukowy działania mającego charakter znieważający nie powodują same przez się wyłączenia odpowiedzialności karnej za obrazę uczuć religijnych bądź znieważenie publiczne przedmiotu czci religijnej*”. Podane orzeczenie to zaledwie jeden spośród wielu przykładów na możliwą interpretację znamion typu czynu obejmującego swym przedmiotem ochronę wolności sumienia i wyznania, pozostających wszakże bieżącym tematem dyskursu społecznego. W orzeczeniu z dnia 7 czerwca 1994 roku Trybunał Konstytucyjny uwydatnił potrzebę ponadprzeciętnej ochrony wolności religijnej, stanowiąc, iż „*uczucia religijne, ze względu na ich charakter, podlegają szczególnej ochronie prawa. Bezpośrednio powiązane są bowiem z wolnością sumienia i wyznania, stanowiącą wartość konstytucyjną*”²⁰. O doniosłości ochrony uczuć religijnych i związanej z nią jednocześnie trudności interpretacyjnej traktuje z kolei zbieżny z cytowaną linią orzeczniczą wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 kwietnia 2004 roku

¹⁶ P. Kozłowska-Kalisz, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2023, art. 194.

¹⁷ K. Lipiński, [w:] J. Giezek (red.) *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Warszawa 2021, art. 194.

¹⁸ P. Kozłowska-Kalisz, [w:] *Kodeks karny...*, art. 194; Zob. M. Gronowski, *Przestępstwo obrazy uczuć religijnych jako przykład realizacji konstytucyjnego zobowiązania państwa – wybrane zagadnienia problemowe*, [w:] M. Stanulewicz, E. Plewa, C. Linowski (red.), *Państwo wobec religii. Terażniejszość i przeszłość*, Łódź 2021, ss. 419-432.

¹⁹ Wyrok SN z dnia 5 marca 2015 roku o sygn. akt II KK 274/14, LEX nr 1800421.

²⁰ Orzeczenie TK z dnia 7 czerwca 1994 roku o sygn. akt K 17/93, OTK 1994/1/11.

o sygn. akt I CK 484/03²¹, według którego „*chroniąc wolność religii, chroni się zatem sferę pojęć, wyobrażeń i przekonań religijnych danej osoby, a w tym obszarze autonomicznych wartości jednostki mieszczą się także jej uczucia religijne. Można je określić jako stan psychiczny, którego istotę stanowi ustosunkowanie się wewnętrzne do przeszłych, obecnych i przyszłych zdarzeń, bezpośrednio lub pośrednio związanych z religią jako formą świadomości społecznej, obejmującej wierzenia dotyczące sensu i celu istnienia człowieka, ludzkości i świata*”.

Przypisywanie pryncypialnego znaczenia ochronie uczuć religijnych w polskim systemie prawnym nie rzutuje jednak na znacznie liberalniejsze podejście ustawodawcy zaprezentowane we współczesnej regulacji karnej. Umiarkowana postawa twórców Kodeksu wobec przedmiotowego zagadnienia nie doprowadziła jednak do ostudzenia debaty publicznej dotyczącej zasadności kryminalizacji takich przestępstw w ogóle, jak i ewentualnego zaostżenia wymienionych przepisów w celu zwiększenia zakresu przyznaje ochrony wyznawcom poszczególnych religii. O kontrowersyjności podanego zagadnienia świadczyć może niedawno orzeczony wyrok uniewinniający w sprawie kilkunastu aktywistów, którzy – w reakcji na wyrok Trybunału Konstytucyjnego ograniczającego w konsekwencji prawo do przerwania ciąży z przesłanki eugenicznej²² – zakłócili mszę w poznańskiej Katedrze, blokując przestrzeń pomiędzy prezbiterium a zgromadzonymi wiernymi, wznosząc transparenty i na głos artykułując swój sprzeciw wobec przedmiotowego judykatu. Wedle doniesień medialnych, w toku wygłoszenia ustnych motywów rozstrzygnięcia Sąd wskazał na brak wypełnienia znamienia „złośliwości” w zakłóceniu czynności religijnych, bowiem oskarżeni działali w celu uzewnętrznienia swojego sprzeciwu wobec zmian prawnych popieranych przez środowisko kościelne, a nie w celu wywołania przykrości u osób pokrzywdzonych rzekomym przestępstwem²³. Równie doniosły medialnie wyrok w sprawie obrazy uczuć religijnych miał miejsce w Sądzie Rejonowym w Warszawie, gdzie doszło do uniewinnienia znanego muzyka i celebryty od zarzutu obrazy uczuć religijnych. Powodem wystosowanego aktu oskarżenia było zamieszczenie przez oskarżonego w mediach społecznościowych zniekształconego wizerunku Matki Boskiej, na którym widniał but. W uzasadnieniu wyroku Sąd wskazał, że zamieszczenie wizerunku nie miało charakteru *stricte* publicznego, bowiem oskarżony uczynił to wprawdzie na ogólnodostępnym portalu społecznościowym, lecz opatrzonym

²¹ Wyrok SN z dnia 6 kwietnia 2004 roku o sygn. akt I CK 484/03, OSNC 2005, nr 4, poz. 69.

²² Wyrok TK z dnia 22 października 2020 roku o sygn. akt K 1/20, OTK-A 2021/1.

²³ https://www.rmfm24.pl/regiony/poznan/news-w-poznanskiej-katedrze-protestowali-po-wyroku-tk-ponad-30-os,nId,6652017#crp_state=1 [dostęp: 30.06.2023].

informacją, że zamieszcza się na nim treści mogące godzić w uczucia religijne potencjalnych odbiorców²⁴. Oba cytowane wyroki spotkały się z bardzo dużym odzewem wśród opinii publicznej i wzbudziły dyskusje zarówno nad sensem kryminalizacji przestępstw przeciwko uczuciom religijnym, jak i jej zakresem.

2.2. Wielka Brytania

Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii – na mocy członkostwa w Radzie Europy *ex lege* – zobligowane jest do inkorporacji postanowień Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Dotyczy to naturalnie także dyspozycji artykułu dziewiątego, wyrażającego gwarancje wolności myśli, sumienia i wyznania. Pełna implementacja przepisów Konwencji w Wielkiej Brytanii nastąpiła w roku 1998 za sprawą *Human Rights Act*²⁵, który po otrzymaniu akceptacji Monarchy wszedł w życie dnia 2 października 2000 roku. Zapisy dotyczące przedmiotowych wolności ujęto w artykule dziewiątym, *de facto* powielającym postanowienia konwencyjne. Zupełnie odmienna natomiast pozostaje budowa prawa chroniącego wolność i wartości religijne względem regulacji polskich, za sprawą odmienności typowych dla systemu *common law*²⁶ i wielokulturowości brytyjskiego społeczeństwa. Pierwszą ze współczesnych skodyfikowanych regulacji dotyczących przestępstw związanych z religią był *Public Order Act* z roku 1986²⁷, poświęcający część nr 3 i 3A przestępstwom z nienawiści na tle religijnym lub orientacji seksualnej. Zaskakująco szczegółowa regulacja prawna – wymieniająca delikty popełnione zarówno werbalnie, jak i w formie publikacji, rozpowszechniania, a nawet posiadania materiałów mogących służyć popełnieniu przestępstwa z nienawiści na tle religijnym – w dalszym ciągu pozostaje w obiegu prawnym Zjednoczonego Królestwa. Ważne jest przy tym zastrzeżenie uczynione w artykule 29J, limitujące interpretację przepisów niniejszej części *Public Order Act* w zakresie ewentualnego ograniczania praw do prowadzenia dyskusji, krytyki i uzewnętrzniania swojej niechęci czy zastrzeżeń do danego systemu wierzeń. Ochrona przyznana przez przedmiotową klauzulę nie dotyczy jednak sytuacji obrażania lub

²⁴ <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/8242079,obrazu-uczuc-religijnych-adam-nergal-darski.html> [dostęp: 30.06.2023].

²⁵ 1998 c. 42.

²⁶ E. Dąbrowska, I.E. Kamiński, *Przestępstwo bluźnierstwa religijnego w angielskim common law*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2008, Nr 6, s. 5 i n.

²⁷ 1986 c. 64.

prześladowań określonych grup religijnych tudzież ich wyznawców. Powyższe zapisy wskazują na niebagatelny ciężar gatunkowy przypisywany przez brytyjskiego ustawodawcę całemu zagadnieniu. Jeszcze kilka lat temu brytyjski system prawny przewidywał zastrzenie odpowiedzialności sprawców z tytułu popełnienia danego czynu wyłącznie z racji działania w ramach motywacji antyreligijnej²⁸. Zakres regulacji nie ogranicza się jednak do przedstawionych powyżej ram, a *Public Order Act* jest jedynie jednym z kilku aktów normatywnych regulujących przedmiotową materię.

Najnowszą odpowiedź Zjednoczonego Królestwa na rosnącą skalę problemu przestępstw motywowanych nienawiścią rasową i antyreligijną jest *Racial and Religious Hatred Act 2006*²⁹, implementujący zarysowane już wyżej przepisy rozdziału 3A w *Public Order Act*. Nowelizacja prawa penalnego spotkała się przy tym z wydatną krytyką środowisk religijnych i artystycznych, bowiem dotyczy ona wzniecania nienawiści na tle religijnym zarówno w związku z działaniem wymierzonym w konkretną grupę religijną, jak i osoby bezwyznaniowe³⁰. Akt ten przewiduje ponadto w artykule 29B, że popełnienie czynu podżegania do nienawiści na tle rasowym może nastąpić nawet w przestrzeni prywatnej, z wyjątkiem aktów mających miejsce na terenie prywatnych lokali.

W odróżnieniu od przepisów polskiej ustawy karnej, próżno szukać w prawie brytyjskim przepisów penalizujących urazę uczuć religijnych cudzej osoby, mimo że występują one z powodzeniem w Austrii, Belgii, Bułgarii, Cyprze, Finlandii, Irlandii, Łotwie, Niemczech, Luksemburgu, Portugalii i we Włoszech³¹. W ostatnim z wymienionych krajów przybierają one charakter najbardziej rozbudowany, kryminalizują one bowiem bluźnierstwo przeciwko Bogu³². Prawo brytyjskie jest w tym przedmiocie znacznie bardziej celowościowe, wpływa bowiem na stosunku społeczne między wyznawcami różnych religii i klas społecznych. Dla wypełnienia znamion czynów penalizowanych przez brytyjskiego ustawodawcę konieczne jest wystąpienie skutku w postaci podżegania, w przeciwieństwie do prawa polskiego, gdzie obraza uczuć nie musi wystąpić, a odpowiedzialność karna zależy od objęcia znamion czynu

²⁸ Artykuł 145 Criminal Justice Act 2003, c. 44.

²⁹ 2006, c. 1.

³⁰ <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/atkinson-takes-fight-with-religious-hatred-bill-to-parliament-679152.html> [dostęp: 30.06.2023].

³¹ Ochrona uczuć religijnych w wybranych państwach Europy. Analiza prawnoporównawcza z uwzględnieniem orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, Opracowanie Zbiorowe Ordo Iuris, 23 maja 2019 roku [dostęp: 30.06.2022].

³² Artykuł 724 Codice Penale, https://www.imolin.org/imolin/amlid/data/ita/document/penal_code.html [dostęp: 30.06.2023].

zabronionego przez sprawcę swym zamiarem. Na kształt przepisów prawa brytyjskiego wpływ ma rosnące napięcie pomiędzy grupami religijnymi i następujący regularnie wzrost przestępczości na tle nienawiści rasowej tudzież religijnej³³, nakładający na legislację Państwa Albionu wymóg odpowiedniej reakcji.

Swoistym ewenementem wynikającym ze specyfiki wyspiarskiego prawa był *Blasphemy Act 1967*, z w powodzeniem funkcjonujący wśród brytyjskich kodyfikacji aż do roku 1967³⁴. Wprawdzie u schyłku obowiązywania przedmiotowej regulacji liczba oskarżeń na jego podstawie wystosowanych zmalała, lecz praktyka zwalczania zachowań bluźnierczych nie ograniczyła się do zakresu temporalnego ustawy o bluźnierstwie³⁵. Sam akt prawny penalizował m. in. negowanie istnienia Trójcy Świętej, głoszenia politeizmu czy też podważania autorytetu Biblii, jednoznacznie uprzywilejowywał zatem dogmaty religii chrześcijańskiej w jej anglikańskim wydaniu.

Wyjątek od instrumentalnie pojmowanego prawa brytyjskiego w omawianym zakresie jest jednak przypadkiem osamotnionym, mającym wartość przede wszystkim historiograficzną. Dla praktyki stosowania prawa brytyjskiego naczelne dyrektywy pozostają tożsame z postanowieniami Konwencji, streszczonymi przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w wyroku Eweida i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu: „*Orzecznictwo Trybunału i Komisji wskazuje, że jeśli dana osoba jest w stanie podjąć kroki w celu obejścia ograniczenia nałożonego na jej wolność uzewnętrzniania religii lub przekonań, nie dochodzi do ingerencji w prawo na mocy artykułu 9 § 1, a ograniczenie nie wymaga uzasadnienia na mocy artykułu 9 § 2*”³⁶. Innymi słowy oznacza to, że wszelkie ograniczenia i obciążenia nakładane na obywateli nie mogą naruszać istoty korzystania z prawa do wolności wyznania. Jednostka musi bowiem mieć możliwość do korzystania ze swoich praw w takim zakresie, aby ich istnienie było rzeczywiste, a nie fikcyjne.

³³ M. A. Walters, R. Brown, S. Wiedlitzka, Causes and motivations of hate of crime, Equity and Human Rights Commission, Research Report nr 102, 2016, s. 12 i n., a także <https://www.f5.pl/spoleczenstwo/liczba-przestepstw-motywowanych-nienawiscia-wzrosla-w-wielkiej-brytanii-o-21-proc> [dostęp: 30.06.2023].

³⁴ 9 Will 3 c 35.

³⁵ O intrygujących przykładach takich sytuacji zob. E. Dąbrowska, I. E. Kamiński, *Przestępstwo bluźnierstwa...*, s. 10 i n.

³⁶ Wyrok z dnia 15 stycznia 2013 roku w sprawie Eweida i inni przeciwko Zjednoczonemu Królestwu, sprawy połączone o sygn. 48420/10, 36516/10, 51671/10, artykuł 14 (wolne tłumaczenie).

3. PODSUMOWANIE

Zaledwie zarysowane zagadnienia z zakresu rozmaitych aspektów ochrony karnoprawnej ochrony religii i jej wyznawców w Polsce i Zjednoczonym Królestwie wskazują na zasadnicze różnice dzielące system kontynentalny od prawa anglosaskiego. Pomimo spójnych i jednolitych dyrektyw spajających oba systemy w postaci prawa o charakterze międzynarodowym, stosunkowo łatwo dostrzec jest różne cele przyświecające regulacjom krajowym. Przepisy polskie dążą do ochrony przede wszystkim praw podmiotowych uczestników życia religijnego, podczas gdy prawo brytyjskie wskazuje na potrzebę ochrony ładu społecznego wyrażającego się w samej nazwie *Public Order Act*. Odmienności pomiędzy oboma systemami w zakresie charakteru przyznanej ochrony prawnej nie mają jednak charakteru wyjątkowego, jak bowiem zasygnalizowano, przepisy chroniące uczucia wyznawców religii funkcjonują z powodzeniem nie tylko w systemie polskim, a cel zapobiegania szerzeniu nienawiści – tak charakterystyczny dla prewencyjnego charakteru norm prawnokarnych prawa brytyjskiego – można odnaleźć także w polskiej ustawie karnej, m.in. w przepisie artykułu 256 § 1 k.k. Nie zmienia to jednak zasadniczych spostrzeżeń poczynionych w niniejszym opracowaniu, których konkluzja sprowadza się do obserwacji zasadniczych różnic, wyrosłych jednak na wspólnym fundamencie ustawodawstwa międzynarodowego.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

Brazier R., *Constitutional practice. The foundations of British Government*, Oxford 2007;

Derlatka M., *Zasadność kryminalizacji obrazy uczuć religijnych*, „Prokuratura i Prawo” 2015, Nr 10.

Dąbrowska E., Kamiński I. E., *Przestępstwo bluźnierstwa religijnego w angielskim common law*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego” 2008, VI.

Giezek J. [red.], *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Warszawa 2021.

Gronowski M., *Przestępstwo obrazy uczuć religijnych jako przykład realizacji konstytucyjnego zobowiązania państwa – wybrane zagadnienia problemowe*, [w:] M. Stanulewicz, E. Plewa, C. Linowski (red.), *Państwo wobec religii. Teraźniejszość i przeszłość*, Łódź 2021.

Mozgawa M., (red.) *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2023.

Nowicki M.A., *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2021.

Opracowanie Zbiorowe Ordo Iuris, *Ochrona uczuć religijnych w wybranych państwach Europy. Analiza prawnoporównawcza z uwzględnieniem orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Warszawa 2019.

Plewa E., *Kult religijny w prawie polskim – gwarancje wolności*, [w:] M. Stanulewicz, E. Plewa, C. Linowski (red.), *Państwo wobec religii. Teraźniejszość i przeszłość*, Łódź 2021.

Rozner M., *Prawo do wolności religijnej w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka z 1950 r.*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2002, Tom V.

Walters M. A., Brown R., Wiedlitzka S., *Causes and motivations of hate of crime, Equity and Human Rights Comission*, „Research Report” 2016, nr 102.

Źródła elektroniczne:

<https://www.f5.pl/spoleczenstwo/liczba-przestepstw-motywowanych-nienawiscia-wzrosla-w-wielkiej-brytanii-o-21-proc> [dostęp: 30.06.2023].

<https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/8242079,obraza-uczuc-religijnych-adam-nergal-darski.html> [dostęp: 29.06.2023]

https://www.imolin.org/imolin/amlid/data/ita/document/penal_code.html [dostęp: 30.06.2023].

<https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/atkinson-takes-fight-with-religious-hatred-bill-to-parliament-679152.html> [dostęp: 30.06.2023].

https://www.rmfm24.pl/regiony/poznan/news-w-poznanskiej-katedrze-protestowali-po-wyroku-tk-ponad-30-os,nId,6652017#crp_state=1 [dostęp: 29.06.2023].

A COMPARATIVE STUDY OF THE CRIMINAL LAW
PROTECTION OF RELIGION AND ITS ADHERENTS
ON THE EXAMPLE OF BRITISH AND POLISH LAW

Abstract: This study focuses on a comparison of criminal laws adopting freedom of religion and other religious rights as an object of protection in the Republic of Poland and the United Kingdom. The author compares the historical evolution of legal protection of churches, religious associations and their adherents in both countries, pointing out the differences that exist between the continental and common law system. In the article's conclusion, the author points out that British regulations primarily protect the social order, in contrast to Polish legislation, which focuses on protecting the feelings of the individual

Keywords: Freedom of religion, Freedom of thinking, Insult of religious feelings, Republic of Poland, Great Britain, Criminal law, Comparison.

JAK OBRAZIĆ TO, CZEGO OBRAZIĆ SIĘ NIE DA,
CZYLI CZY JEST DZIŚ JESZCZE MIEJSCE NA
PENALIZACJĘ OBRAZY UCZUĆ RELIGIJNYCH?
UWAGI W ŚWIETLE DOŚWIADCZEŃ PRZESTĘPSTWA
BLASFEMII W SYSTEMIE *COMMON LAW*

Streszczenie: Niniejsze opracowanie stanowi analizę porównawczą angielskiego prawa o bluźnierstwie oraz przyszłości polskiej konstrukcji prawnokarnej odnoszącej się do przestępstwa obrazy uczuć religijnych w świetle ostatnich postulatów zaostrzenia odpowiedzialności karnej za tenże czyn. Ta zaś posłuży refleksji nad miejscem tychże przestępstw w katalogu czynów zabronionych w dobie współczesności.

Słowa kluczowe: blasfemia, bluźnierstwo religijne, obraza uczuć religijnych.

- Nie chciałbym urazić pani uczuć religijnych - powiedział pisarz K., nachyliwszy się ku Pani E. - ale...

- To niemożliwe. - przerwała mu Pani E. i utkwiała spojrzenie w Antonim, który siedział bez ruchu, z opuszczonymi oczyma. - Moja wiara jest mocna, więc nie sposób ani jej, ani mnie urazić.

M. Komar - „*Wtajemniczenia*”

1. ZARYS PROBLEMATYKI

Przez pojęcie obrazy uczuć religijnych należy rozumieć zachowania, które odbierane są przez członków danej wspólnoty za poniżające lub obelżliwe dla przedmiotu tychże uczuć, w szczególności dla przedmiotu czci religijnej lub miejsc aktów religijnych. Jako że, w zależności od religii, mogą się one jednak różnić, rację ma A. Zoll, konstatując, iż *przedmiot czci obejmuje wszystko, do czego odnosi się cześć religijna w ramach danego wyznania, czemu cześć i kult są w ramach danej religii oddawane, a więc także do samego Boga oraz postaci stanowiących podmioty kultu*¹. Charakter określonych zachowań należy przy tym oceniać obiektywnie, z uwzględnieniem przekonań panujących w kręgu kulturowym, z którego wywodzi się pokrzywdzony, a za modelowy wzorzec przyjmować przeciętnego członka danej grupy wyznaniowej.

Choć w dobie współczesności religia zdaje się już tak silnie nie oddziaływać na funkcjonowanie danego państwa, bądź jego porządek prawny, uznając tak definiowalne uczucia religijne za jedno z dóbr chronionych prawem, część ustawodawstw europejskich wciąż penalizuje ich obrazę, a prowadzone na gruncie przyjętych konstrukcji karnoprawnych postępowania udowadniają, że nawet coraz częstsza wielowyznaniowość danego społeczeństwa nie studzi towarzyszących im emocji.

Z drugiej strony, omawiane zagadnienie pojawia się niejako w tle do debaty o swobodzie wypowiedzi, w tym swobodzie wyrazu artystycznego, które w tego typu postępowaniach przeważnie sytuuje się na drugiej stronie szali, stawiając pytanie o pierwszeństwo ochrony tychże dóbr prawnych w przypadku ich kolizji. Zabieg ten zaś zazwyczaj obnaża brak precyzyjności przyjętych regulacji, które przewidują odpowiedzialność karną za obrazę uczuć religijnych, pojęcie tak samo trudne do uchwycenia i zdefiniowania, jak sam akt bluźnierstwa, oraz potrzebę wypracowania odpowiedniego kontratywu.

Niejako w konsekwencji powyższego z początkiem kwietnia do Sejmu trafił projekt zmian w Kodeksie karnym autorstwa Solidarnej Polski zakładający zaostrzenie przepisów za obrazę uczuć religijnych. *Kto publicznie lży lub wyszydza Kościół lub inny związek wyznaniowy o uregulowanej sytuacji prawnej, jego dogmaty i obrzędy podlega karze pozbawienia wolności do lat 2* - proponuje ugrupowanie i usuwa z dotychczasowego brzmienia art. 196 k.k. m.in. rodzące trudności interpretacyjne pojęcie uczuć religijnych, które miało osłabiać

¹ A. Zoll, [w:] W. Wróbel, A. Zoll, *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117-211a, cz.1*, s. 644.

skuteczność ochrony praw osób wierzących przez komentowany przepis. Jednocześnie, proponuje jednak wprowadzenie do Kodeksu karnego nowego kontratypu zakładającego, że *nie popełnia przestępstwa, kto wyraża przekonania religijne, ocenę, opinię związaną z wyznawaną religią głoszoną przez Kościół lub inny związek wyznaniowy o uregulowanej sytuacji prawnej*. Potrzebę rewizji przepisu uzasadniać miałyby także obserwowany wzrost postępowań prowadzonych na jego kanwie².

Paralelnie do głosów wyrażających aprobatę dla postulowanych rozwiązań szybko słyszalne stały się jednak także głosy krytyczne, wskazujące m.in., iż poprzez taką nowelizację komentowanego przepisu polski ustawodawca jeszcze bardziej oddalił się od tego europejskiego, który m.in. w opinii OBWE o projekcie nowelizacji niektórych przepisów polskiego Kodeksu karnego z 2015 roku postulował zgoda odmienne rozwiązania.

Powyższe czyni zasadną pogłębioną analizę aktualnego, jak i proponowanego brzmienia komentowanego przepisu. Zostanie to przy tym uczynione w ujęciu komparatystycznym z angielskim prawem o bluźnierstwie, którego doświadczenia stawiają fundamentalne pytanie o miejsce tego rodzaju przestępstw w katalogu czynów zabronionych w dobie współczesności.

2. PRZESTĘPSTWO OBRAZY UCZUĆ RELIGIJNYCH Z ART. 196 K.K. W DOTYCHCZASOWYM JEGO BRZMIENIU

Uczucia religijne podlegały ochronie już pod rządami kodeksu karnego z 1932 roku³, który w rozdziale XXVI przewidywał aż trzy przepisy regulujące przestępstwa w niegodzące - art. 172 o treści *Kto publicznie Bogu bluźni, podlega karze pozbawienia wolności do lat 5* penalizujący publiczne znieważanie Boga, który zgodnie z wolą ustawodawcy rozumiany był jako istota najwyższa dla danej religii⁴; art. 173 o treści: *Kto publicznie łączy lub wyszydza uznane prawnie wyznanie lub związek religijny, jego dogmaty, wierzenia lub obrzędy,*

² Jak podaje Prokuratura Krajowa w 2017 i 2018 roku zgłoszono odpowiednio: 99 i 95 przypadków tego typu sytuacji. W 2019 roku wpłynęły już 134 zawiadomienia o przestępstwie z art. 196 k.k., zaś w 2020 roku - 156 takich zawiadomień, z czego w 2019 roku w sprawie o czyn z art. 196 k.k. skierowano 20 aktów oskarżenia, a w 2020 roku już 30. Pomija się przy tym, iż w przytoczonych sprawach w 2019 roku umorzono 75 postępowań, w 2020 - 118.

³ Dz. U. z 1932 r., nr 60, poz. 571; Zob. M. Gronowski, *Przestępstwo obrazy uczuć religijnych jako przykład realizacji konstytucyjnego zobowiązania państwa – wybrane zagadnienia problemowe*, [w:] M. Stanulewicz, E. Plewa, C. Linowski (red.), *Państwo wobec religii. Teraźniejszość i przeszłość*, Łódź 2021, ss. 419-432.

⁴ J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Lwów 1932, s. 269.

albo znieważa przedmiot czci religijnej lub miejsce przeznaczone do wykonywania jego obrzędów religijnych, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3 penalizujący obrazę, choćby nie mającą miejsca publicznie, podstawowych praw wiary uznanego prawem związku wyznaniowego, a także miejsc lub przedmiotów przeznaczonych do kultu religijnego⁵; oraz art. 174 o treści: *Kto złośliwie przeszkadza publicznie, zbiorowemu wykonywaniu aktu religijnego uznanego prawnie wyznania lub związku wyznaniowego podlega karze aresztu do lat 2 penalizujący złośliwe przeszkadzanie publicznie odprawianemu nabożeństwu*⁶. Uważano przy tym, że przedmiotem ochrony rozdziału XXVI nie jest wolność wyznawania dowolnej religii każdego obywatela z osobna, ale wolność wyznania przynależna ogółowi w ramach systemu państwowego. Taka regulacja obowiązywała do momentu wydania 5 sierpnia 1949 roku Dekretu o ochronie wolności sumienia i wyznania⁷, który art. 15 uchylił przytoczone przepisy, w ich miejsce wprowadzając nieznane dotąd przestępstwo obrazy uczuć religijnych⁸, które później praktycznie w nieznacznie zmienionej formie przyjął Kodeks karny z 1969 roku, który złagodził jednak odpowiedzialność karną za to przestępstwo, uzupełnił pojęcie uczuć religijnych o fakt, iż mają dotyczyć „innych osób”, a także wprowadził wymóg działania publicznie, w miejscu służącym do publicznego odprawiania kultu: *Kto obraża uczucia religijne innych osób, znieważając publicznie przedmiot czci religijnej lub miejsce przeznaczone do publicznego wykonywania obrzędów religijnych, podlega karze pozbawienia wolności do lat 2, ograniczenia wolności albo grzywny*⁹. W obowiązującym Kodeksie karnym z 6 czerwca 1997 roku¹⁰ do obrazy uczuć religijnych odnosi się art. 196 k.k., który poza zmianą sankcji karnej przyznającej priorytet orzekaniu kary grzywny i ograniczenia wolności, później dopiero kary pozbawienia wolności, jest wiernym odwzorowaniem art. 198 k.k. z 1969 roku.

Rodzajowym przedmiotem ochrony komentowanego przepisu jest wolność posiadania, jak i wyrażania przez obywateli własnych przekonań w kwestiach dotyczących wiary, będąca wyrazem tolerancji światopoglądowej państwa zachowującego neutralność w sprawach religii i innych przekonań. Na takim stanowisku stanął Trybunał Konstytucyjny oraz Sąd Najwyższy. Jak

⁵ M. Makarska, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w Kodeksie karnym z 1997 r.*, Lublin 2005, s. 149

⁶ Tamże, s. 148.

⁷ Dz. U. z 1949 r., nr 40, poz. 334.

⁸ Art. 5 dekretu stanowił: „*Kto obraża uczucia religijne, znieważając publicznie przedmiot czci religijnej lub miejsce przeznaczone do wykonywania obrzędów religijnych, podlega karze więzienia do lat 5*”.

⁹ Dz. U. z 1969 r., nr 13, poz. 94.

¹⁰ Dz. U. z 1997 r., nr 88, poz. 553.

stwierdził Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 7 czerwca 1994 roku,

[...] uczucia religijne, ze względu na ich charakter, podlegają szczególnej ochronie prawa, a bezpośrednio powiązane są z wolnością sumienia i wyznania, stanowiąc wartość konstytucyjną, dlatego też działania naruszające uczucie religijne mogą być przedmiotem zakazu ustawowego także wówczas, gdyby były podejmowane za pomocą środków służących realizacji wolności słowa¹¹.

Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 6 kwietnia 2004 roku wyraził nadto pogląd, iż *chroniąc wolność religii, chroni się sferę pojęć, wyobrażeń, przekonań i uczuć religijnych danej osoby. Możliwe jest więc wyróżnienie uczuć religijnych jako prawnie chronionego dobra osobistego*¹².

Nieco więcej trudności sprawia doprecyzowanie indywidualnego przedmiotu ochrony. Zdaniem Sądu Najwyższego jest nim prawo do ochrony uczuć religijnych¹³, rozumiane także jako wolność przekonań obywateli w sprawach wiary, będącą konsekwencją tolerancji światopoglądowej neutralnego państwa¹⁴. Popularności nie traci jednak pogląd, zgodnie z którym pierwszoplanowym przedmiotem są uczucia¹⁵, jako oddające relację człowieka do sacrum, ujmowaną na wielu płaszczyznach - intencjonalnej, wolicjonalnej oraz emocjonalnej¹⁶. Można jednak znaleźć wypowiedzi przeciwnie, iż dobrem chronionym jest tu właśnie ów emocjonalny stosunek pewnej grupy osób do wyznawanej przez siebie wiary. Ten stosunek znajduje także wyraz w prawie do ochrony szacunku wobec wyznawanych przez tę grupę wartości, jak również miejsc i przedmiotów kultu¹⁷. Indywidualny przedmiot ochrony tego czynu zabronionego opisuje się również jako wolność od dyskomfortu psychicznego spowodowanego zachowaniami wyrażającymi brak szacunku dla wyznania pokrzywdzonego¹⁸. Słuszną zdaje się przeto konstatacja

¹¹ Wyrok TK z dnia 7 czerwca 1994 r., sygn. akt. K 17/93.

¹² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 kwietnia 2004 r., sygn. akt I CK 484/03.

¹³ Uchwała SN z 29.10.2012 r. (I KZP 12/12), OSNKW 2012/11, poz. 112.

¹⁴ J. Wojciechowska, [w:] B. Kunicka-Michalska, J. Wojciechowska, *Przestępstwa przeciwko wolności, wolności sumienia i wyznania, wolności seksualnej i obyczajności oraz czci i nietykalności cielesnej. Rozdziały XXIII, XXIV, XXV, XXVII kodeksu karnego. Komentarz*, s. 89; J. Wojciechowska, [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki, *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 1, Warszawa 2021, s. 899; J. Wojciechowska [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego. Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, Warszawa 2012, t. 10, s. 559.

¹⁵ W. Janyga, *Przestępstwo obrazy uczuć religijnych w polskim prawie karnym w świetle współczesnego pojmowania wolności sumienia i wyznania*, Warszawa 2010, s. 175 i n.

¹⁶ W. Janyga, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 1, s. 592.

¹⁷ S. Hypś, [w:] A. Grześkowiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, s. 882.

¹⁸ M. Filar, [w:] M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, s. 980; M. Makarska, *Przestępstwa przeciwko...*, s. 170.

J. Warylewskiego, głoszącego, iż obecnie przedmiotem ochrony przepisu art. 196 k.k. *nie jest to, co boskie, ale to, co ludzkie*¹⁹.

Strona przedmiotowa komentowanego czynu polega na publicznym znieważeniu przedmiotu stanowiącego wyraz tychże przekonań - czci religijnej - lub miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych²⁰. Zachowanie sprawcy jest przy tym ukierunkowane na wywołanie u pokrzywdzonego obrazy jego uczuć religijnych, które są kształtowane treścią danej religii, czy też stosunkiem określonego wyznania do danego przedmiotu, objętego przez daną religię konkretnym znaczeniem, uznanym za przedmiot kultu, godnym najwyższego szacunku. Jak słusznie zauważa przy tym A. Wąsek, przedmiot czci religijnej nie oznacza przedmiotu, któremu oddaje się cześć, ale element, poprzez który oddaje się cześć religijną²¹. Wypada przeto zgodzić się ze stanowiskiem głoszącym, iż przedmiotem teź czci religijnej być także „podmiot” kultu, tj. osoba, postać czczona w ramach danej religii²². Interesujący zdaje się być jednak także głos W. Cieślaka, który z kolei neguje, by każde wyobrażenie przedmiotu wiary otoczonego przez wierzących estymą i szacunkiem było jednoznaczne z przyznaniem, że stał się on przedmiotem czci religijnej - konieczne jest jeszcze dopełnienie obrzędów religijnych w postaci np. jego poświęcenia, jako że dopiero ten obrzęd przekształca go w przedmiot kultu religijnego²³. Jeśli zaś chodzi o miejsce kultu religijnego, należy poczynić uwagę, iż za objęte ochroną uznaje się zarówno obiekty przeznaczone do sprawowania kultu, jak i przynależne im przestrzenie. Ochroną objęty będzie więc także m.in. plac przed kościołem, a także miejsce, w którym za zgodą właściwych władz kult ten jest sprawowany w związku z uroczystościami religijnymi²⁴.

Przestępstwo obrazy uczuć religijnych ma charakter materialny. Skutkiem zasadniczo musi być więc odczucie znieważania uczuć religijnych odczuwane subiektywnie przez co najmniej dwie osoby. Nie muszą być to jednak wyznawcy określonej religii, przedmiot kultu której został znieważony²⁵.

¹⁹ J. Warylewski, *Pasja czy obraza uczuć religijnych?, Spór wokół art. 196 k.k.*, [w:] L. Leszczyński, E. Skrzętowicz, Z. Hołda (red.) *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, Lublin 2005, s. 370.

²⁰ Zob. E. Plewa, *Kult religijny w prawie polskim – gwarancje wolności*, [w:] M. Stanulewicz, E. Plewa, C. Linowski (red.), *Państwo wobec religii. Teraźniejszość i przeszłość*, Łódź 2021, ss. 13-27.

²¹ A. Wąsek, *Przestępstwa przeciwko przekonaniom religijnym...*, s. 33.

²² W. Wróbel, [w:] W. Wróbel, A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117-211a, cz.1*, s. 644.

²³ W. Cieślak, *Pasja przed sądem...*, ss. 105-106.

²⁴ J. Wojciechowska, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks karny. Część...*, s. 735.

²⁵ O. Górniok, [w:] O. Górniok (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2005, t. 2, s. 199.

Konstrukcja art. 196 k.k. jest przy tym wyraźnie odmienna od pozostałych czynów zabronionych zawierających znamię znieważenia. Zasadniczym znamięm czynnościowym jest tu bowiem „obrażanie”, a znieważenie jest jedynie sposobem realizacji tego znamienia. Ustawodawca zawęży możliwość popełnienia tego czynu do dwóch sytuacji - znieważenia przedmiotu czci lub miejsca wykonywania obrzędów, nie ogranicza jednak postaci zachowania. Może przybierać ono zatem formę werbalną (wyśmiewanie), jak i pisemną (rozpowszechnianie obraźliwych obrazów), obelżywych gestów, czy też dalej idących czynów (niszczenie przedmiotów kultu religijnego)²⁶. Nie będzie nim jednak krytyka poglądów głoszonych przez określone wspólnoty religijne, wygłaszane przez jej przedstawicieli świeckich lub duchownych, jak i dawanie wyrazu swojego negatywnego, bądź sceptycznego stosunku do danej religii, w tym, przykładowo, negowanie istnienia Boga²⁷, czy też wykorzystywanie symboli religijnych do kreacji artystycznej, o ile dzieło nie zawiera elementów poniżających dla danej religii²⁸. Znieważenie uczuć religijnych musi przy tym nastąpić publicznie, tj. w takim miejscu lub warunkach, aby mogło dotrzeć do bliżej nieokreślonej liczby osób. Znamię publiczności nie jest jednak spełnione, jeżeli dane zachowanie adresowane jest do osoby lub grupy osób, które dobrowolnie wyrażają zgodę na kontakt z treściami, które mogą prowadzić do obrazy uczuć religijnych²⁹.

Strona podmiotowa omawianego czynu również nie jest postrzegana jednoznacznie³⁰. Niektórzy autorzy dopuszczają bowiem wyłącznie zamiar bezpośredni³¹, a nawet kierunkowy³². Za trafny należy jednak uznać pogląd, zgodnie z którym czyn zabroniony z art. 196 k.k. może zostać popełniony w obu postaciach zamiaru³³. Także Sąd Najwyższy dopuścił możliwość

²⁶ R. Góral, *Kodeks karny. Praktyczny komentarz z orzecnictwem*, Zrzeszenie Prawników Polskich, Warszawa 2005, s. 310.

²⁷ J. Wojciechowska, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks karny. Część...*, s. 735.

²⁸ W. Wróbel, [w:] W. Wróbel, A. Zoll, *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117-211a, cz.1*, s. 644.

²⁹ Postanowienie SN z 5.03.2015 r., III KK 274/14, OSNKW 2015/9, poz. 72.

³⁰ Ł. Pohl, S. Czepita, *Strona podmiotowa przestępstwa obrazy uczuć religijnych i jego formalny charakter*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 12, ss. 72-76.

³¹ K. Karsznicki, *Przestępstwa popełniane z pobudek rasistowskich lub ksenofobicznych*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 2, s. 26.

³² I. Andrejew, W. Wolter, W. Świda, *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973, s. 577; S. Flasiński, T. Stępień, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w świetle orzecnictwa SN*, „Problemy Praworządności” 1986, nr 1, s. 34.

³³ W. Wróbel, [w:] W. Wróbel, A. Zoll, *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117-211a, cz.1*, ss. 662-663; E. Kruczoń, *Przestępstwo obrazy uczuć religijnych*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 2, ss. 56-57.

popęłnienia go w zamiarze ewentualnym³⁴. Dokonana zniewaga musi przy tym istnieć obiektywnie. W konsekwencji zdaje się tracić na znaczeniu pogląd W. Wróbla, stojącego na stanowisku, iż wystarczy, że odczucie takie będzie miała tylko jedna osoba, a użycie przez ustawodawcę liczby mnogiej jest tylko stylistycznym zabiegiem ustawodawcy³⁵. Zdaniem J. Warylewskiego, przy ocenie stopnia znieważenia niezbędne jest bowiem odwoływanie się do przesłanki obiektywnego odczucia znieważenia uczuć religijnych, ponieważ w innym wypadku dla pewnych osób każde zdarzenie byłoby czynem godzącym w ich odczucia religijne, podczas gdy dla większości byłoby ono zachowaniem obojętnym³⁶. Z drugiej strony autor ten krytykuje propozycje, aby kryterium stanowiły powszechne opinie kreowane przez przeciętnego człowieka. Dostrzegając niski poziom udziału społeczeństwa w sztuce wyższej, uważa bowiem, że taka koncepcja będzie prowadzić do stabilizacji tego procesu i swoistej walki pomiędzy *ciemnotą i edukacyjnym zapóźnieniem a swobodą artystycznego wyrazu*³⁷. Za właściwsze uznaje przeto rozwiązanie wypracowane przez doktrynę niemiecką, która zakłada, że dzieło dopiero wówczas jest niemoralne, gdy budzi niesmak w człowieku wykształconym, znającym się na odbiorze sztuki szczególne współczesnej³⁸.

Jak zauważono we wstępie niniejszego opracowania, choć postępowania na kanwie poddawanego analizie przepisu nie należą do najczęstszych, to jednak zauważa się pewną tendencję wzrostową. Wbrew przeważnie niezwykle trafnemu twierdzeniu J.J. Nalewajko i R. Kubiaka, że *sztuka, jako wyraz przekazu twórczego artysty, rzadko staje się przedmiotem zainteresowania prawa, a w szczególności prawa karnego*³⁹, polska praktyka wskazuje, że najczęściej na ławie oskarżonych zasiadają artyści, by wspomnieć tylko głośną sprawę podarcia Biblii przez lidera zespołu „Behemot” Adama Nergala⁴⁰, czy wizerunki

³⁴ Uchwała SN z 29.10.2012 (I KZP 12/12), OSNKW 2012/11, poz. 112 z aprobowaną głosem T. Sroki, „Zeszyty Prawnicze” 2012, nr 4, ss. 47- 61.

³⁵ W. Wróbel, [w:] W. Wróbel, A. Zoll, *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117-211a, cz.1*, s. 662.

³⁶ J. Warylewski, *Pasja czy obraza...*, s. 371.

³⁷ Tamże.

³⁸ Tamże.

³⁹ J.J. Nalewajko, R. Kubiak, *Sztuka jako okoliczność wyłączająca bezprawność?*, „Palestra” 2000, nr 9-10, s. 31.

⁴⁰ <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/777116,sad-ostatecznie-uniewinnil-nergala-adam-darski-podarl-na-koncertcie-biblie.html> [dostęp: 01.06.2022]; Por. z <https://dziennikbaltycki.pl/gdansk-kolejny-proces-nergala-tym-razem-wyjatkowo-przewlekly-zarzucana-obraza-uczuc-religijnych-miala-nastapic-juz-ponad-5-lat/ar/c13-16345643> [dostęp: 01.06.2022].

Matki Boskiej Częstochowskiej w tęczowej aureoli⁴¹ lub masce przeciwigazowej⁴². Słusznie zauważa więc J. Warylewski, iż podstawowy problemem ze stosowaniem komentowanego przepisu wiąże się z nakładaniem na siebie co najmniej dwóch obywatelskich wolności⁴³. Do obrazy uczuć religijnych osób wierzących, objętych prawną ochroną przez art. 53 Konstytucji RP⁴⁴, a także ustawę o gwarancjach wolności sumienia i wyznania z 17 maja 1989 r.⁴⁵ może bowiem dochodzić wskutek korzystania przez osoby dopuszczające się tego typu obrazy z wolności twórczości artystycznej zagwarantowanej w art. 73 Konstytucji oraz wolności wypowiedzi zagwarantowanej w art. 54 ust. 1 Konstytucji⁴⁶. Zdaniem A. Zolla, uchylene art. 196 k.k. dałoby jednak zielone światła dla podszytych nietolerancją napięć społecznych⁴⁷. Zasadnym zdaje się przeto pochylenie nad wymagającymi rewizji ułomnościami komentowanego przepisu, których wyeliminowanie mogłoby okazać się złotym środkiem prowadzonej na jego kanwie debaty. Chcąc jednak uniknąć powielania błędów innych legislacji, warto wpiery dać dojść do głosu ich doświadczeniom. Na tym polu zaś najciekawszym zdają się te będące udziałem prawa blasfemii obowiązującego w systemie *common law*.

3. PRZESTĘPSTWO BLASFEMII W SYSTEMIE *COMMON LAW*

Współczesne rozumienie bluźnierstwa w prawie angielskim nie jest definiowane przez ustawę, czy inny akt parlamentu i ma rodowód stricte sądowy – ewoluowało pod wpływem decyzji sędziowskich, przez co stało się częścią prawa precedensowego⁴⁸. Pojęcie to jest jednak silnie zakorzenione w prawie kanonicznym, którego podwalin dla prawa angielskiego należy upatrywać w wyodrębnieniu, niejako w następstwie najazdu Normanów, obok dotychczas znanych sądów cywilnych (*King's Courts*), mających rozstrzygać

⁴¹ <https://www.rp.pl/prawo-karne/art18965981-sad-matka-boska-w-teczowej-aureoli-to-nie-bluznierstwo> [dostęp: 01.06.2022].

⁴² <https://www.wprost.pl/tygodnik/10087273/awantura-o-maryje.html> [dostęp: 01.06.2022].

⁴³ J. Warylewski, *Pasja czy obraza...*, s. 371; Por. A. Wąsek, *Ochrona uczuć religijnych w prawie karnym* [w:] H. Misztal, *Prawo wyznaniowe III RP*, Lublin-Sandomierz 1999, ss. 89-90.

⁴⁴ Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483.

⁴⁵ Dz. U. z 2000 r. Nr 26 poz. 319.

⁴⁶ Dz. U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483.

⁴⁷ D. Jaworski, M. Muller, *Rozmowa z A. Zollem, Kodeks Boga nie chroni*, Tygodnik Powszechny, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/kodeks-boga-nie-chroni-143604> [dostęp: 01.06.2022].

⁴⁸ E. Dąbrowska, I. Kamiński, *Przestępstwo bluźnierstwa religijnego w angielskim common law*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego i Porównawczego” 2008, vol. VI, s. 6.

sprawy dotyczące obrazy moralności sądów kościelnych (*Church Courts*)⁴⁹. Na szczególnym znaczeniu zyskały one na mocy przyjętej w 1400 roku ustawy *De heretico comburendo* (O paleniu heretyków), która wprowadziła karę śmierci za szerokorozumiane herezję i bluźnierstwo, obejmujące także m.in. propagowanie ateizmu⁵⁰. Po rozwiązaniu sądów kościelnych i unieważnieniu przytoczonej ustawy w XVII wieku sąd karny (*Court of King's Bench*) włączył bluźnierstwo do przestępstw uznawanych przez *common law*, czyniąc bluźnierstwo podległym jego jurysdykcji⁵¹. Postępowania prowadzone wedle nowych zasad dość szybko doprowadziły do wyroków skazujących. Pierwszy z nich zapadł już w 1676 roku w sprawie Johna Taylora i uważany jest za fundamentalny dla ustalenia współczesnego znaczenia bluźnierstwa, które toczonyj sprawie miało polegać na akcie tzw. bluźnierczego zniesławienia (*blasphemous defamantion/libel*), polegającego na stwierdzeniu, że Chrystus był bękartem. Następstwem wyroku było bowiem nie tylko rozstrzygnięcie co do odpowiedzialności oskarżonego, ale i uznanie chrześcijaństwa za integralną część brytyjskiego prawa. Jak konstataował bowiem wówczas Lord Matthew Hale, „atak na chrześcijaństwo miał być równoznaczny z podważeniem prawa”. W wyniku takiego przyjęcia karze podlegał każdy atak na religię państwową jako przestępstwo przeciwko państwu. Kościół anglikański był bowiem jednym z filarów państwa i prawa, a król jednocześnie ziemską głową tego kościoła. Z prawnego punktu widzenia ściganie bluźnierstwa miało więc zapewnić nie tyle ochronę Boga, czy Chrystusa, co samego państwa, wraz z całym jego aparatem administracyjnym. U przyczyn penalizacji bluźnierstwa leżało więc i przekonanie, że zaprzeczenie chrześcijaństwu może w sposób poważny zachwiać opartą na tej religii strukturą społeczną. Dlatego też, niespełna wiek później, bluźnierstwo i podburzanie zostało zaliczone do tej samej grupy przestępstw w *Fox's Libel Act of 1792* r.⁵²

Do współczesnego rozumienia przestępstwa obrazy uczuć religijnych na gruncie art. 196 polskiego kodeksu karnego znacząco przybliżył prawo angielskie sędzia John Duke Coleridge, który w 1883 roku na potrzeby sprawy *R. v. Ramsay and Foote* rozróżnił treść bluźnierstwa (*matter*) i jego formę (*manner*). Odtąd bowiem uwagę kierowano nie na narażone bluźnierstwem państwo, a na obrażone uczucia religijne danego wyznawcy, w efekcie czego

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ *Trial of Sir Charles Sedley*, Sid. 1663, t. 1, s. 168; W.S. Holdsworth, *A History of English Law*, London 1972, t. 8, s. 407.

⁵² E. Dąbrowska, I. Kamiński, *Przestępstwo...* s. 7.

za bluźnierstwo zaczęto uznawać tylko taką wypowiedź dotyczącą Boga lub Chrystusa, która stanowiła obrazę, akt pogardy lub brak poszanowania (*vilification, ridicule or irreverence*)⁵³. Powyższe doprecyzowano zaś na kanwie wyroku w sprawie *R. v. Gay News and Lemon* z 1979 roku, uznając, iż przestępstwo bluźnierstwa ma miejsce, gdy publikacja zawiera pogardliwe, obelżywe, poniżające lub ośmieszające określenia dotyczące Boga, Jezusa Chrystusa, Biblii, a także zatwierdzonych przez prawo dogmatów Kościoła Anglikańskiego, chyba że język, którym się posłużono jest przyzwoity i powściągliwy. Test, który od tamtej chwili stosują w sprawach o bluźnierstwo sądy angielskie dotyczy więc sposobu przedstawiania poglądów, a nie samej ich treści⁵⁴.

Wkroczywszy w XX wiek, do regulacji prawnych dotyczących przestępstwa bluźnierstwa zaczęto podchodzić z o wiele większą ostrożnością. Co prawda, zdarzały się jeszcze jednostkowe wyroki skazujące, jak chociażby w sprawie *R. v. Gott*⁵⁵, w której za porównanie Chrystusa do klauna oskarżony został skazany na dziewięć miesięcy ciężkich robót, jednakże z czasem, mimo że publikacji, które mogły rodzić zarzut bluźnierstwa, nie brakowało, nowych oskarżeń nie było. Dlatego też w 1949 roku Lord Denning określił prawo o bluźnierstwie mianem tzw. „martwej litery”⁵⁶. W końcu, po niespełna dwudziestu latach orzeczniczej posuchy, w 1967 roku parlament pozbawił ustawę o bluźnierstwie (*Act of Blasphemy*) mocy prawnej. Kiedy w 1976 roku duński reżyser Jens Thorsen zapowiedział przyjazd do Anglii w celu nakręcenia filmu pornograficznego o życiu erotycznym Chrystusa, decyzję uprzedniej dekady uznano jednak za przedwczesną, przyznając, że gdyby film powstał, aby zapobiec jego dystrybucji należałoby posłużyć się właśnie prawem dotyczącym bluźnierstwa. Ostatecznie sięgnięto po swoiste środki prewencyjne i w imię dobra publicznego odmówiono reżyserowi wjazdu do Wielkiej Brytanii. Jeszcze w tym samym roku w magazynie dla homoseksualistów *Gay News* opublikowano poemat Jamesa Kirkupa *Miłość, która ośmiela się wypowiedzieć swe imię* (*The love that dares to speak its name*), w którym opisano stosunek płciowy z ciałem Chrystusa, który podmiot liryczny tłumaczy homoseksualnymi skłonnościami Jezusa. We wrześniu 1976 roku na wiersz natknęła się przewodnicząca Narodowego Stowarzyszenia Słuchaczy i Widzów, która wniosła prywatne oskarżenie o bluźnierstwo. Co jednak ciekawe, zarzut

⁵³ *Bowman v. Secular Society Ltd.*, Appeal Cases 1917, s. 406. Ale równocześnie wymagano, aby taka obraza uczuć mogła z prawdopodobieństwem prowadzić do złamania spokoju społecznego (likely to exasperate the feelings of others and so lead to a breach of the peace).

⁵⁴ *Queen's Bench* 1979, t. 1, s. 10.

⁵⁵ *Cohen's Criminal Appeal Cases* 1921, t. 16, s. 86.

⁵⁶ E. Dąbrowska, I. Kamiński, *Przestępstwo...*, s. 8.

postawiono jedynie redaktorowi naczelnemu czasopisma i wydawnictwu *Gay News*. Obrona utrzymywała, że bluźnierstwo nie może zostać popełnione bez łącznie trzech elementów: zamiaru zaatakowania chrześcijaństwa, zaatakowania go w sposób obelżywy, mający na celu szokowanie i znieważenie wierzących, oraz działania z zamiarem złamania pokoju społecznego. Sędzia odrzucił jednakże taką argumentację, odmawiając intencji oskarżonego wartości konstytuującej ją znamieniem przestępstwa. Obrona utrzymywała jednak, że poematu nie sposób było uznać za bluźnierczy, ponieważ nie stanowił ataku na Chrystusa, zaś jego opublikowanie w czasopiśmie skierowanym do osób homoseksualnych wykluczało możliwość przypisania oskarżonym zamiaru złamania pokoju społecznego - wszak poemat stanowił apoteozę miłości homoseksualnej. Przysięgli uznali jednak oskarżonych za winnych zarzucanych im czynów⁵⁷. Lord Scarman zasugerował nadto rozszerzenie *common law of blasphemy* na inne religie. Obraża, jak twierdził, należy bowiem do grupy przestępstw stworzonych w celu ochrony integralności królestwa i zapewnienia porządku publicznego. W pluralistycznym, współczesnym społeczeństwie brytyjskim należy więc nie tylko szanować inne wyznania, ale także chronić je przed ośmieszaniem. Po takiej zmianie prawo czyniłoby bluźnierczą każdą wypowiedź dotyczącą jakiegokolwiek religii, która rodzi u przysięgłych uczucie urażenia. Godne uwagi jest jednak zdanie sędziów dysydentów. Prześledziwszy dotychczasowe orzecznictwo, doszli bowiem do wniosku, że, wbrew przyjęciu poczynionemu w I. Instancji, intencja bluźnierstwa jest w istocie kluczowa i wymaga udowodnienia, a *traktowanie stanu umysłu oskarżonego jako nieistotnego jest krokiem wstecz w ewolucji praw człowieka*⁵⁸. Po wyczerpaniu drogi krajowej skazani wnieśli skargę do Europejskiej Komisji Praw Człowieka, zarzucając Wielkiej Brytanii naruszenie art. 7 i 10 Konwencji. Skarga nie została jednak dopuszczona do rozpoznania jako oczywiście bezzasadna. Zdaniem Komisji, jeśli akceptuje się, że uczucia religijne obywateli zasługują na ochronę przed atakami, to atak taki, gdy osiągnie pewien stopień drastyczności, jest przestępstwem i wymaga ingerencji państwa. Z tego względu postępowanie karne przeciw skarżącym można było uznać za konieczne w demokratycznym społeczeństwie. Z powodu braku wspólnego europejskiego standardu i zmienności ocen, to władze krajowe, a nie sąd szczebla międzynarodowego, były uprawnione stwierdzić, czy ingerencja rzeczywiście była wymagana.

⁵⁷ E. Dąbrowska, I. Kamiński, *Przestępstwo...*, ss. 9-10.

⁵⁸ Tamże.

Przytoczona sprawa stała się jednak asumptem do zainicjowania przez Izbę Lordów debaty nad przyszłością prawa dotyczącego bluźnierstwa. W jej toku pojawiły się dwie przeciwstawne koncepcje, z których pierwsza opowiadała się za reformą prawa poprzez rozszerzenie regulacji na obrazę innych religii, druga zaś za całkowitym zniesieniem jej penalizacji. Zwolennicy drugiego rozwiązania podkreślali, że prawo jest wadliwe, gdyż nie wymaga udowodnienia zamiaru bluźnierstwa, nie pozwala na dopuszczenie opinii ekspertów, chroni tylko chrześcijaństwo w ujęciu anglikańskim. Uważano przy tym, że rozszerzenie bluźnierstwa na inne religie będzie dyskryminowało chociażby osoby niewierzące. Zwolennicy zachowania dotychczasowej regulacji zwracali natomiast uwagę na fakt, że *bluźnierstwo to akt przemocy wobec głębokich uczuć osób wierzących*, a zniesienie penalizacji spowoduje niechybny wzrost ataków. Biskup Leicester zauważył przy tym, że choć Bóg nie potrzebuje ochrony w postaci przepisów, to potrzebują jej jego wyznawcy⁵⁹. Analizę prawa o bluźnierstwie zlecono Komisji Prawnej Parlamentu. W wyniku jej prac w 1985 roku przedstawiono raport, który proponował pozbawienie mocy prawnej *common law of blasphemy*, a nie zastąpienie go nową ustawą⁶⁰, powołując się przede wszystkim na niejasność i nieprecyzyjność prawa oraz dalekie uzależnienie od subiektywnych odczuć przysięgłych. Nadto, uznano, że zapewnienie ochrony wyłącznie Kościołowi Anglikańskiemu nie odzwierciedla potrzeb współczesnej, zróżnicowanej religijnie Wielkiej Brytanii. Odrzucono jednak propozycję rozszerzenia *common law of blasphemy* na wszystkie religie, wskazując na trudności w wypracowaniu satysfakcjonującej definicji religii, czy niemożność przyznania jednakiej ochrony uznawanych przez niektóre religie dyrektyw postępowania jej wyznawców, jak chociażby zakazu transfuzji krwi, czy pochwalania zbiorowych samobójstw⁶¹. Składająca się z pięciu członków Komisja Prawna podjęła jednomyślną decyzję w części, która zalecała uchylenie przez parlament *common law of blasphemy*. Propozycję nietworzenia nowych przepisów dotyczących bluźnierstwa zaakceptowano już tylko stosunkiem głosów 3 do 2. Sygnalizowano bowiem, że zniesienie przepisów bez zastępowania ich nowymi stworzy lukę w prawie, której nie zdołają wypełnić istniejące przepisy przeciwko obscenicznosci i naruszeniu porządku publicznego. Proponowany przez mniejszość projekt zmiany definiował bluźnierstwo jako „rażąco obraźliwy materiał odnoszący się do religii w celu znieważenia uczuć

⁵⁹ T. Hansard, *Parliamentary Debates (Lords)*, vol. 389 (Feb. 23, 1978).

⁶⁰ The Law Commission, Report no. 145: Criminal Law: Offences against Religion and Public Worship (1985).

⁶¹ E. Dąbrowska, I. Kamiński, *Przestępstwo...*, ss. 13-14.

wyznawców” i rozszerzał je na każdą religię. Intencja oskarżonego została zaś uznana za kluczowy element przestępstwa bluźnierstwa. Wobec rozbieżnych opinii parlament nie podjął jednak żadnych decyzji co do przyszłości *common law of blasphemy*⁶².

Nad kwestią rozszerzenia bluźnierstwa na inne religie ponownie pochyłono się w 1988 roku, po ukazaniu się słynnych *Szatańskich wersetów* Salmana Rushdiego. Postać w powieści, nosząca notabene imię autora, która spisuje objawienie Mahometa, wpada zaś na „szatański pomysł” i zaczyna zmieniać słowa, mieszając w ten sposób święte wersety Boga z własnymi. W ten sposób, jeśli jego słów nie można odróżnić od boskich, cała księga traci swój sakralny charakter. Przypisywanie Koranowi ludzkiego autorstwa jest zaś bluźnierstwem. Muzułmanie wierzą bowiem w ponadczasowość swojej świętej księgi - Koran istnieje odwiecznie u Boga, a jego treść została jedynie raz objawiona Mahometowi. Sam tytuł powieści odczytywany dosłownie przez islamskich krytyków miał nadto sugerować szatańskie autorstwo całej świętej księgi islamu⁶³. W rzeczywistości Rushdie nawiązywał do kontrowersyjnej tradycji islamskiej przywołującej pewne zdarzenie z życia Mahometa. Według niej prorok, by nawrócić na islam prominentnych członków swojego plemienia i uspokoić wrogo nastawionych mekkańczyków, otrzymał objawienie potwierdzające istnienie jeszcze trzech bogiń - al-Lat, al-Manat i al-Uzzy⁶⁴. Objawienie to spotkało się z ostrą reakcją muzułmanów, podważało bowiem nadrzędny dogmat islamu - wiarę w jednego Boga. Uznano je za nieakceptowalne ustępstwo na rzecz pogaństwa, a także za podszept szatana. Wersety te wkrótce zostały usunięte, a zdarzenie uznano za dowód, że i prorok mógł paść ofiarą kuszenia sił nieczystych. Europejscy krytycy interpretowali dzieło Rushdiego jako opowieść o straconej wierze wyalienowanego człowieka, który pochodzi z azjatyckiego, tradycyjnego i religijnego społeczeństwa, a żyje w świeckim i zmieniającym się społeczeństwie zachodu. Wskazywano, że jako studium alienacji naświetla problem imigrantów z Trzeciego Świata we współczesnej Wielkiej Brytanii, pozbawionych iluzji wobec obu kultur - tej z której pochodzą i tej, w której żyją⁶⁵. Muzułmanie zobaczyli w niej jednak przede wszystkim atak na ich wiarę i nazwali *najbardziej obraźliwą, plugawą i obelżywą książką napisaną kiedykolwiek przez największego wroga*

⁶² Tamże.

⁶³ Shrabani Basu, *Interview with Salman Rushdie*, Sunday (India), Sept. 18-24, 1988, przedrukowany [w:] L. Appignanesi and S. Maitland (red.), *The Rushdie File*, Syracuse 1990, ss. 32-33.

⁶⁴ E. Dąbrowska, I. Kamiński, *Przestępstwo...*, ss. 16-17.

⁶⁵ Tamże; I. R. Netton, *Text and Trauma: An East-West Primer*, Richmond: Curzon Press, 1996.

*islamu*⁶⁶. Publikacja *Szatańskich wersetów* wywołała więc protesty muzułmanów na całym świecie. Nawoływano do wycofania książki z obiegu i zniszczenia wszystkich jej egzemplarzy, rządy zaś wzywano do zakazania powieści (z powodzeniem m.in. w Indiach, Pakistanie, czy Indonezji). W Wielkiej Brytanii, starano się zaś spowodować wszczęcie postępowania przeciw autorowi powieści. Niektóre grupy muzułmańskie twierdziły, że Rushdie powinien zostać oskarżony na podstawie ustawy o porządku publicznym i stosunkach rasowych (*The Public Order and Race Relations Acts*)⁶⁷, inni sugerowali zastosowanie przeciw niemu angielskiego prawa o bluźnierstwie⁶⁸. Ostatecznie, po nieudanych próbach wycofania i zakazania książki muzułmanin Abdul Choudhury złożył zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa zarówno przez Rushdiego, jak i wydawcę książki *Viking Penguin*. Postępowania jednak nie wszczęto z uwagi na brak rozszerzenia regulacji na inne religie, w tym islam, jego dokonanie na potrzeby toczącego się postępowania doprowadziłoby zaś do wstecznego stosowania prawa karnego. Choudhury wniósł więc skargę do Komisji w Strasburgu, zarzucając Wielkiej Brytanii naruszenie art. 9 i 14⁶⁹. Główny zarzut dotyczył niezapewnienia ochrony religii muzułmańskiej przed obelżywymi atakami, co miało uniemożliwić korzystanie z wolności wyznania. Z gwarancji prawnych mogli korzystać bowiem wyłącznie chrześcijanie. Aby rozstrzygnąć skargę, Komisja musiała więc ustalić, czy wolność wyznania gwarantuje prawo do spowodowania postępowania, gdy publikacja uraża wrażliwość jednostki lub grupy. Według Komisji takiego uprawnienia nie dało się wyprowadzić z art. 9. Żądanie wnioskodawcy nie mieściło się zatem w przedmiotowym zakresie (*ratione materiae*) Konwencji. W efekcie, niemożliwe stało się również postawienie zarzutu dyskryminacji, tj. naruszenia art. 14 Konwencji. Ten przepis nie ma bowiem charakteru samodzielnego, lecz znajdzie zastosowanie wyłącznie wtedy, gdy okoliczności sprawy należą do sfery objętej którymś z praw i wolności gwarantowanych w konwencji⁷⁰. Mimo to, przybierające formę agresywnych demonstracji i palenia egzemplarzy książki protesty nie ustały, a 14 lutego 1989 roku na autora i jego wydawców ogłoszono wyrok

⁶⁶ U.K. Action Committee on Islamic Affairs, oświadczenie z 28 października 1988 r., cyt. za L. Appignanesi, S. Maitland, *The Rushdie File*, Londyn 1989, s. 47.

⁶⁷ Argumentację tę odrzuciły już wcześniej angielskie sądy, w np. wyrok z 10 maja 1988 r. w sprawie Nyazi v. Tymans Ltd. (niepubl.), cyt. za S. Poulter, *Towards legislative reform...*, prz. 17.

⁶⁸ P. Jones, *Respecting Beliefs and Rebucking Rushdie*, „British Journal of Political Science” t. 20, nr 4, ss. 415-416.

⁶⁹ *Choudhury przeciwko Wielkiej Brytanii*, skarga 17439/90, dec. z 5 marca 1991 r. (niepubl.).

⁷⁰ Po raz pierwszy użyta w postępowaniu zwanym *Belgijską sprawą językową*, skargi 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63 i 2126/64, wyrok z 23 lipca 1968 r., Series A. 6, par. 9.

śmierci, co zalecała fatwa wydana przez szyickiego imama R. Chomeiniego⁷¹. Zachęcała ona również do jak najszybszego wykonania wyroku, obiecując zabójcy Rushdiego, który sam zginie wypełniając misję, wstąpienie do raju. Jeśli natomiast zabójca przeżyłby, miał otrzymać nagrodę wysokości 2,5 miliona dolarów. W konsekwencji fatwy i wyroku Rushdie wycofał się z życia publicznego i został objęty rządową ochroną. Fatwy nigdy nie cofnięto, a w lutym 2005 ajatollah Chamenei, następca Chomeiniego, potwierdził jej aktualność. Ataki i zamieszki, jakie miały miejsce po publikacji *Szatańskich wersetów*, spowodowały śmierć 22 osób, w tym japońskiego i włoskiego tłumacza powieści, a wielu innych zostało rannych w wyniku rozruchów i zamachów fundamentalistów. Sprawa Rushdiego niezwykle skutecznie przypomniała więc niedawny raport Komisji Prawnej z 1985 roku, który zalecał wykreślenie bluźnierstwa z angielskiego prawa. W obronie Rushdiego wystąpiły organizacje praw człowieka. Londyńska Article 19 powołała Międzynarodowy Komitet obrony Salmana Rushdiego i jego wydawców, popierający abolicję przestępstwa bluźnierstwa w Wielkiej Brytanii i innych krajach⁷². Także inne środowiska opowiedziały się za usunięciem bluźnierstwa z angielskiego prawa, a nie za jego reformą. Mimo to, i ta dyskusja nie zakończyła się żadnymi decyzjami w sprawie przyszłości prawa o bluźnierstwie.

Ostatni przypadek użycia angielskiego prawa o bluźnierstwie miał miejsce w związku z filmem Nigela Wingrove'a *Wizje ekstazy*, przedstawiającym sceny erotyczne z udziałem Chrystusa i, najprawdopodobniej, św. Teresy⁷³. W Wielkiej Brytanii każdy materiał filmowy, by być legalnie rozpowszechniany, musi uzyskać certyfikat klasyfikacyjny Brytyjskiej Rady ds. Klasyfikacji Filmów⁷⁴. Ta zaś po obejrzeniu produkcji Wingrove'a odmówiła jego wydania, przekonana, że jeśli film stałby się w przyszłości przedmiotem sądowego postępowania, ława przysięgłych uznałaby reżysera za winnego bluźnierstwa. Wingrove złożył odwołanie do Komitetu Apelacyjnego (*Video Appeals Committee*), a jego główny zarzut dotyczył zbyt szerokiego rozumienia bluźnierstwa – film przedstawiał wizje św. Teresy, w których pojawia się tylko postać Chrystusa, nie dotyczył zaś Boga, Biblii, czy dogmatów Kościoła Anglikańskiego,

⁷¹ A. Łojek-Magdziarz, *Zbrodnia i kara - sprawa Rushdiego. Książka, która niosła ze sobą śmierć*, Polish Express, 21 luty 2007 r.

⁷² W opinii komitetu prawo dotyczące bluźnierstwa w obecnym kształcie narusza w sposób niedopuszczalny swobodę wypowiedzi, a poszerzenie go na inne wyznania stan ten jeszcze pogłębi: „*Niedoskonałość prawa jest tak poważna i fundamentalna, że nic poza jego abolicją nie będzie dobrym rozwiązaniem*”.

⁷³ E. Dąbrowska, I. Kamiński, *Przestępstwo...*, ss. 21-22.

⁷⁴ Tamże.

którym ochronę przed atakiem wyrażonym w sposób obraźliwy, pogardliwy lub lekceważący zapewnia angielskie prawo dotyczące bluźnierstwa. Twórca powoływał się przy tym również na inne filmy traktujące w sposób przemięczy lub erotyczny obiekty religijnej czci, które jednak certyfikat uzyskały. Członkowie Komitetu Apelacyjnego nie zgodzili się jednak z taką argumentacją, bowiem jej przyjęcie oznaczałoby przyzwolenie na najbardziej nawet pogardliwe, obelżywe, poniżające i ośmieszające przedstawienia postaci Chrystusa, równie istotnego dla wyznawców chrześcijaństwa, nawet jeśli dotychczas niewyliczonego w sposób enumeratywny, i odrzucili skargę Wingrove'a stosunkiem 3 głosów do 2⁷⁵. W następstwie powyższego Wingrove skierował skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu⁷⁶. Komisja w Strasburgu orzekła stosunkiem 14 głosów do 2, że doszło do złamania art. 10⁷⁷. Ingerencja nie spełniała bowiem w jego ocenie kryterium konieczności, brak zgody na rozpowszechnianie nie pochodził zaś od sądu lub ławy przysięgłych, lecz organów administracyjnych. Zasadniczo Komisja skupiła się jednak na treści i sposobie rozpowszechniania filmów. Materiał wideo nie miał być bowiem prezentowany szerszej publiczności, lecz podlegał upublicznieniu wśród zainteresowanych odbiorców w zamkniętej sieci dystrybucyjnej. Za mało prawdopodobny należało więc uznać niechciany kontakt z filmem, na którego charakter wskazywał tytuł, opis treści oraz kwalifikacja zezwalająca na oglądanie wyłącznie osobom powyżej 18 lat. Sam fakt, iż pewni chrześcijanie mogli poczuć się urażeni istnieniem filmu, o którym usłyszeli, że jest w sprzedaży, nie stanowi dostatecznie przekonującego powodu dla całkowitego zakazu jego rozpowszechniania. Europejski Trybunał Praw Człowieka wydał jednak inne rozstrzygnięcie niż komisja, stosunkiem 7 głosów do 2 nie stwierdzając złamania art. 10. Według sędziów nie istniały bowiem zabezpieczenia redukujące ryzyko obejrzenia filmu przez nieświadomego jego treści chrześcijanina, a wraz z momentem, gdy materiał wideo znajdzie się na rynku, może być szeroko rozpowszechniany poza wszelką kontrolą⁷⁸. Dołączenie do rozprowadzanych kopii opisu treści i stosownego ostrzeżenia okazałoby się więc skuteczne jedynie w ograniczonym stopniu. Podkreślono również, że reguły dotyczące bluźnierstwa nie zabraniają wypowiedania jakichkolwiek poglądów wrogich religii chrześcijańskiej. Aby spowodować reakcję prawa, forma wypowiedzi musi być „pogardliwa, obelżywa, poniżająca

⁷⁵ Tamże.

⁷⁶ Skarga 17419/90, wyrok z 25 listopada 1996, RJD 1996-V.

⁷⁷ Raport z 10 stycznia 1995 r. (niepubl.)

⁷⁸ E. Dąbrowska, I. Kamiński, *Przestępstwo...*, ss. 24-25.

lub ośmieszająca”, co zakłada wysoki stopień profanacji. Zdaniem trybunału, ze względu na wysoki stopień profanacji wymagany w przypadku bluźnierstwa oraz szerszy margines swobody ocen, racje podane przez krajowe władze były jednak wystarczające⁷⁹. Dwa stowarzyszenia dopuszczone do postępowania w sprawie Wingrove’a jako *amicus curiae* - Interights i Article 19 starały się przeto znaleźć odpowiedź na pytanie, w jakich okolicznościach wypowiedź artystyczna przeznaczona dla zainteresowanych nią osób pełnoletnich może zostać ograniczona w imię ochrony uczuć religijnych i czy forma takiego ograniczenia może przybrać postać cenzury prewencyjnej nakładanej przez organ administracyjny. Analiza ujawniła, że działanie brytyjskich organów nie miało odpowiednika w praktyce prawnej innych państw. Równocześnie władze nie przedstawiły żadnego powodu, który usprawiedliwiłaby zastosowaną drastyczną formę ograniczenia swobody wypowiedzi artystycznej. Przekonywano więc trybunał, że środek, jaki dotknął Wingrove’a, nie był konieczny w demokratycznym społeczeństwie, a przez to stanowił naruszenie konwencji⁸⁰.

Chociaż Wielka Brytania nie przegrała w Strasburgu w sprawach dotyczących bluźnierstwa, 15 maja 2002 roku Izba Lordów zleciła komisji parlamentarnej przeanalizowanie prawa dotyczącego „przestępstw religijnych”⁸¹. W raporcie przedstawionym 10 kwietnia 2003 roku komisja wskazała, że od momentu wejścia w życie Human Rights Act 1998 nie doszło do żadnego procesu o bluźnierstwo. Wskazano także, że istnieje uzasadnione przekonanie, że w konsekwencji tej legislacji żadne oskarżenie o bluźnierstwo - nawet jeśli spełni wszystkie jego kryteria - nie powiedzie się, a jeśli nawet zapadnie wyrok skazujący, zostanie on prawdopodobnie uchylony w wyniku odwołania, jeśli nie przez Izbę Lordów, to przez Europejski Trybunał Praw Człowieka. Ten drugi z pewnością uwzględni bowiem dokonującą się w Europie ewolucję. Wtedy zapewne dostrzeże dwa akty „miękkiego prawa” Rady Europy, przyjęte przez Zgromadzenie Parlamentarne. W rezolucji 1510 (2006) z 28 czerwca 2006 roku w sprawie swobody wypowiedzi i poszanowania wierzeń religijnych napisano, że swoboda wypowiedzi gwarantowana przez art. 10 konwencji nie powinna być dłużej ograniczana w imię ochrony rosnącej wrażliwości pewnych grup religijnych (pkt. 12). W tym samym punkcie dodano jednakże, że „mowa nienawiści” (*hate speech*) nie daje się pogodzić z konwencją. Taką formę wypowiedzi rezolucja umieszcza zatem w kontekście art. 17 konwencji. Natomiast w rekomendacji 1805 (2007) z 29 czerwca 2007 r.

⁷⁹ Tamże.

⁸⁰ Tamże, ss. 28-29.

⁸¹ Tamże.

w sprawie bluźnierstwa, obrazy religijnej i mowy nienawiści powodowanej przekonanymi religijnymi innych osób wskazano, że prawo krajowe może karać za te tylko wypowiedzi dotyczące religii, które umyślnie i poważnie naruszają porządek publiczny i wzywają do przemocy publicznej (pkt. 15). Istniejące regulacje dotyczące bluźnierstwa powinny zostać poddane przeglądowi przez parlamenty i rządy państw Rady Europy (pkt. 10). W tym kontekście przywołano Międzynarodową Konwencję w Sprawie Likwidacji Wszelkich Form Dyskryminacji Rasowej Narodów. Wskazano, że ten akt Narodów Zjednoczonych wymaga, aby członkowie grup religijnych nie tylko nie byli dyskryminowani na mocy prawa dotyczącego bluźnierstwa i pokrewnych wykroczeń, ale też nie cieszyli się określonymi przywilejami (pkt. 11)⁸².

W świetle powyższego w dniu 5 marca 2008 r. Izba Lordów zaproponowała (poprawka 144 B) wykreślenie instytucji bluźnierstwa z angielskiego prawa. Stało się to większością 148 do 87 głosów⁸³.

4. PRZYSZŁOŚĆ PENALIZACJI OBRAZY UCZUĆ RELIGIJNYCH

Choć przykład Wielkiej Brytanii zdawał się zezwalać na konstatację, iż Europa obrała zdecydowany kurs na ograniczenie obrazy uczuć religijnych, w międzyczasie Rada Praw Człowieka ONZ przyjęła rezolucję przeciwko zniesławianiu religii⁸⁴. Dokument ten powstał jednak z inicjatywy państw islamskich i został zaakceptowany głównie ich głosami⁸⁵, przy sprzeciwie krajów zachodnich, w tym, co istotne z punktu rozważań niniejszego opracowania Polski⁸⁶. Według rezolucji swoboda wypowiedzi powinna podlegać ograniczeniom w celu zapewnienia szacunku dla religii. Dokument momentalnie skrytykowała m.in. organizacja Article 19, wskazując, że autorzy rezolucji skoncentrowali się na ochronie samej religii, a nie jej wyznawców, czy wolności

⁸² Tamże.

⁸³ Zapis debaty i szczegółowe wyniki głosowania zob. protokół posiedzenia, kolumny 1118-1148.

⁸⁴ <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2009/10/commission-adopts-resolutions-combating-defamation-religions-and-right> [dostęp: 01.06.2022].

⁸⁵ Za rezolucją głosowały 24 państwa: Algieria, Arabia Saudyjska, Azerbejdżan, Bahrajn, Bangladesz, Chiny, Dżibuti, Filipiny, Gabon, Indonezja, Jordania, Kamerun, Kuba, Malezja, Mali, Mauritius, Meksyk, Maroko, Pakistan, Republika Południowej Afryki, Rosja, Senegal, Sri Lanka i Tunezja.

⁸⁶ Przeciw przyjęciu rezolucji było 14 państw: Czechy, Finlandia, Francja, Niemcy, Gwatemala, Japonia, Holandia, Kanada, Korea Południowa, Polska, Rumunia, Szwajcaria, Ukraina i Wielka Brytania. Od głosu wstrzymało się 9 krajów: Argentyna, Brazylia, Ekwador, Ghana, Indie, Nigeria, Peru, Urugwaj i Zambia.

religijnej *sensu largo*, podczas gdy osoby wierzące, choć mają prawo do bycia niedyskryminowanymi z powodu swoich przekonań, nie mogą oczekiwać, że ich religia będzie wolna od krytyki. Równość wobec prawa wszystkich poglądów i przekonań, jak i prawo do swobodnego dyskusowania o nich, jest bowiem fundamentem demokracji⁸⁷. Powyższy dokument zdawał się jednak najlepiej świadczyć o istnieniu dwóch przeciwstawnych biegunów między którymi rezonuje penalizacja uczuć religijnych - zasadnością danych rozwiązań prawnych a odczuwaną przez ustawodawcę powinnością względem wierzącej części społeczeństwa. Choć Polska znalazła się w gronie, który wystosował sprzeciw wobec przyjęcia wspomnianej rezolucji, niewątpliwie jest państwem, którego ustawodawca tego problemu nie uniknie. Jak wynika z „Badania spójności społecznej 2018” opublikowanego przez Główny Urząd Statystyczny, blisko 94% mieszkańców Polski w wieku 16 lat i więcej deklaruje przynależność do wyznania religijnego, przy czym prawie 81% uznaje się za osoby wierzące, w tym 11% jako głęboko wierzące. W mszach lub nabożeństwach co najmniej raz w tygodniu uczestniczy połowa mieszkańców Polski. Najlicniejszą zbiorowość tworzą wierni Kościoła rzymskokatolickiego (91,9%)⁸⁸.

Mając świadomość powyższego problemu, w 2015 roku OBWE opublikowała opinię o projekcie nowelizacji niektórych przepisów polskiego Kodeksu karnego z 2015 roku⁸⁹. W odniesieniu do proponowanych zmian art. 196 Kodeksu karnego zauważono, że podjęto wysiłki, aby określić i zawęzić zakres tego przestępstwa, wskutek których czyn karalny (*actus reus*) jest teraz bardziej jednoznacznie zdefiniowany dzięki określeniu, co rozumie się przez umyślną obrazę uczuć religijnych innych osób: „publiczne znieważenie miejsca przeznaczonego do wykonywania obrzędów religijnych lub znajdującego się w tym miejscu przedmiotu czci religijnej”. Wciąż może jednak budzić trudności interpretacja pojęcia samej czynności sprawczej, tj. „znieważenia” powyższych przedmiotów. Wskazano także, że istnienie takiego przestępstwa nie powinno być wykorzystywane w celu zapobiegania krytyce religii, czy instytucji religijnych, lub też komentarzom na temat doktryny religijnej i dogmatów

⁸⁷ Public statement (18.04.2007): Protecting the belief at the expense of believers: another post 9/11 legacy? (Article19).

⁸⁸ <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/wyznania-religijne/zycie-religijne-w-polsce-wyniki-badania-spojnosci-spoecznej-2018,8,1.html> [dostęp: 01.06.2022].

⁸⁹ https://www.legislationline.org/download/id/6172/file/277_HCRIM_POL_3Dec2015_pol.pdf [dostęp: 01.06.2022].

wiary, bądź w celu karania powyższych⁹⁰. Podkreślono przy tym, że Komitet Praw ONZ jednoznacznie uznał, iż zakazy przejawiania braku szacunku dla religii lub innego systemu wierzeń, w tym przepisy dotyczące bluźnierstwa, są niezgodne z paktem, z wyjątkiem szczególnych okoliczności przewidzianych w art. 20 ust. 2 paktu, czyli gdy stanowią one podżeganie do dyskryminacji, wrogości lub gwałtu⁹¹, podczas gdy wart. 196 nie odniesiono się do takich szczególnych okoliczności, a nawet gdyby tak uczyniono, mogłoby to skutkować pokrywaniem się z art. 256 § 1 dotyczącym nawoływania do nienawiści. Powyższe zwińczyło więc zalecenie, iż autorzy projektu powinni ponownie rozważyć zasadność włączenia takiego przestępstwa do Kodeksu karnego lub co najmniej zawęzić zakres zakazu zawartego w art. 196 Kodeksu karnego w celu zapewnienia, aby nie ograniczał on nadmiernie wolności słowa⁹². Z powyższym propozycja Solidarnej Polski stoi w niewątpliwej sprzeczności.

Bez wątpienia treść art. 196 k.k. wymaga doprecyzowania, w tym rozważenia, czy właściwe jest utrzymanie w jego redakcji pojęcia obrazy uczuć religijnych, a jeśli tak, to jakie winny być granice ich ochrony. Aktualne brzmienie może bowiem rodzić obawy o dalece posuniętą sprzeczność z funkcją gwarancyjną i koniecznością stanowienia norm maksymalnie precyzyjnych. Propozycja ugrupowania jest jednak obarczona jak można domniemywać celową sugestią szczególnego ukłonu wobec reprezentantów Kościoła katolickiego (*Kto publicznie lży lub wyszydza Kościół lub inny związek wyznaniowy o uregulowanej sytuacji prawnej*), wprowadzającą swoistą hierarchię religii, która

⁹⁰ UN Human Rights Committee, General Comment No. 34 on Article 19: Freedoms of opinion and expression [„Uwaga ogólna nr 34 na temat art. 19: Wolność wyrażania opinii i słowa”], 2011, pkt 48, dokument dostępny pod adresem <http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf> [dostęp: 01.06.2022]. Zob. też zasadę 12.3 zawartą w dokumencie Camden Principles on Freedom of Expression and Equality [„Zasady Camden dotyczące wolności słowa i równości”] 2009, sporządzonym przez międzynarodową organizację pozarządową Article 19 na podstawie rozmów na temat zagadnień wolności słowa i równości z udziałem wysokiego szczebla urzędników ONZ i innych organizacji oraz przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego, jak też ekspertów akademickich w dziedzinie międzynarodowych przepisów dotyczących praw człowieka; dokument jest dostępny pod adresem <https://www.article19.org/data/files/pdfs/standards/the-camden-principles-on-freedom-of-expression-and-equality.pdf> [dostęp: 01.06.2022].

⁹¹ UN Special Rapporteur on Freedom of Opinion and Expression, the OSCE Representative on Freedom of the Media, the Organization of American States (OAS) Special Rapporteur on Freedom of Expression and the African Commission on Human and Peoples' Rights (ACHPR) Special Rapporteur on Freedom of Expression and Access to Information, 2010 Joint Declaration on Ten Key Threats to Freedom of Expression [„Wspólna deklaracja z 2010 r. na temat dziesięciu głównych zagrożeń dla wolności słowa”], 2010, sekcja 2 dotycząca zniesławienia karalnego, dokument dostępny pod adresem <http://www.osce.org/fom/154846?download=true> [dostęp: 01.06.2022].

⁹² https://www.legislationline.org/download/id/6172/file/277_HCRIM_POL_3Dec2015_pol.pdf [dostęp: 01.06.2022], ss. 18-19.

w wielowyznaniowym społeczeństwie nie powinna mieć miejsca. O wiele bardziej trafnym zdawała się przeto propozycja J. Kędzierskiego, której brzmienie nasuwa oczywiste skojarzenie z komentowanym postulatem ugrupowania: *Kto publicznie łży lub wyszydza uznane prawnie wyznanie lub związek wyznaniowy, jego dogmaty, wierzenia lub obrzędy, a także przedmiot czci religijnej lub miejsce przeznaczone do wykonywania obrzędu religijnego*⁹³. Ten sam autor uzupełnia jednak zacytowaną regulację o wręcz absurdalny wymiar kary do 3 lat pozbawienia wolności, a także uznaje, że prawnokarnej ochronie z art. 196 k.k. podlega również Bóg, proponując przepis o treści: „*Kto publicznie znieważa Boga, podlega karze pozbawienia wolności do lat 5*”, który jest niczym innym, jak powieleniem treści art. 172 Kodeksu karnego z 1932 roku, z tą tylko zmianą, iż słowa „publicznie Bogu bluźni” zastąpiono znamieniem czasownikowym „znieważa”. Jako że w niniejszym opracowaniu wyjaśniono już słuszną depenalizację obrazy uczuć religijnych skierowanej na jedną z istot najważniejszych dla danych religii, powodowaną przede wszystkim ich niematerialnym bytem, w zakresie proponowanego wymiaru kary, w tym przede wszystkim usunięcia kar nieizolacyjnych należy jedynie odnotować, iż w istocie zabieg taki wypełnia znamiona niedozwolonej odpowiedzi prawa w celu zapobiegania krytyce religii, czy instytucji religijnych, lub też komentarzom na temat doktryny religijnej i dogmatów wiary, bądź w celu karania powyższych, o których wspomniano w opinii OBWE, oraz sprzeciwia się podstawowym funkcjom kary, czyniąc proponowaną treść przepisu niczym więcej, jak tylko przejawem populizmu penalnego.

Wbrew sugerującej coś zgoła innego nazwie, swoisty kaganiec nakłada również i konstrukcja proponowanego kontratypu. Zauważalnie niechlujny stylistycznie przepis wskazuje bowiem, że *nie popełnia przestępstwa, kto wyraża przekonania religijne, ocenę, opinię związaną z wyznawaną religią głoszoną przez Kościół lub inny związek wyznaniowy o uregulowanej sytuacji prawnej*, implikując pytanie, czy wyznawana religia odnosi się tutaj do podmiotu, którego uczucia religijne miałyby zostać obrażone, czy też zakłada, że określone przekonania, ocena, bądź opinia podmiotu dopuszczającego się czynności sprawczej z komentowanego przepisu winny wynikać z jego odmiennej religii. Co wówczas z grupą osób niezdecydowanych, ale przywiązanych do tradycji religijnej lub poszukujących (11%), obojętnych wobec wiary (6%) oraz niewierzących (3%)⁹⁴? Równie problematyczne zdaje się także użycie znamienia

⁹³ J. Kędzierski, op. cit., s. 82.

⁹⁴ <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/wyznania-religijne/zycie-religijne-w-polsce-wyniki-badania-spojnosci-spolecznej-2018,8,1.html> [dostęp: 01.06.2022].

czasownikowego „wraża”, które nasuwa skojarzenie jedynie z wyrażaniem opinii, bądź głoszeniem pewnych poglądów, a także zawężenie przedmiotu owej czynności. Gdyby bowiem proponowany kontratyp miał odnosić się także do wolności artystycznej, a zdaniem Autorki powinien, bardziej trafnym zdawałoby się posłużenie sformulowaniem *kto wyraża własne przekonania lub opinię na temat danej religii, dokonuje jej oceny, bądź uzewnętrznia swoją jej interpretację*.

Powyższe spostrzeżenia dobitnie ukazują wagę starannej legislacji, której winna ustąpić choćby nawet i szybka responsywność prawa, a której w odniesieniu do komentowanej propozycji niestety zabrakło. Z całą pewnością nie sposób więc zaaprobować proponowanych rozwiązań w takich ich brzmieniu.

W dalszej dyskusji poświęconej omawianemu zagadnieniu za ustawodawcą europejskim winno się również zastanowić, czy w ogóle jest dziś jeszcze miejsce na penalizację obrazy uczuć religijnych. Uczucia są bowiem tym, co, jeśli prawdziwe i trwałe, trwa niezależnie od ich zanegowania, obrazy, czy szyderstw. Niechaj więc to opracowanie zostawi swojego czytelnika raz jeszcze z cytatem M. Komara, który je otwiera – *Moja wiara jest mocna, więc nie sposób ani jej, ani mnie urazić*. Ku refleksji.

BIBLIOGRAFIA

Literatura:

Andrejew I, Wolter W., Świda W., *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973.

Appignanesi L., Maitland S., *The Rushdie File*, Londyn 1989, s. 47.

Basu S., *Interview with Salman Rushdie*, Sunday (India), Sept. 18-24, 1988, przedrukowany [w:] Appignanesi L., Maitland S. (eds.) *The Rushdie File*, Syracuse 1990.

Dąbrowska E., Kamiński I., *Przestępstwo bluźnierstwa religijnego w angielskim common law*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego i Porównawczego” 2008, vol. VI.

Filar M., [w:] M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*.

Flasiński S., Stępień T., *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w świetle orzecznictwa SN*, „Problemy Praworządności” 1986, nr 1.

Gronowski M., *Przestępstwo obrazy uczuć religijnych jako przykład realizacji konstytucyjnego zobowiązania państwa - wybrane zagadnienia problemowe*, [w:] M. Stanulewicz, E. Plewa, C. Linowski (red.), *Państwo wobec religii. Teraźniejszość i przeszłość*, Łódź 2021.

Gronowski M., *Przestępstwo obrazy uczuć religijnych jako przykład realizacji konstytucyjnego zobowiązania państwa – wybrane zagadnienia problemowe*, [w:] M. Stanulewicz, E. Plewa, C. Linowski (red.) *Państwo wobec religii. Teraźniejszość i przeszłość*, Łódź 2021.

Góral R., *Kodeks karny. Praktyczny komentarz z orzecznictwem*, Warszawa 2005.

Górniok O., [w:] O. Górniok (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2005, t. 2.

Holdsworth W.S., *A History of English Law*, London 1972, t. 8.

Hypś S., [w:] A. Grześkowiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*.

Janyga W., [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 1.

Janyga W., *Przestępstwo obrazy uczuć religijnych w polskim prawie karnym w świetle współczesnego pojmowania wolności sumienia i wyznania*, Warszawa 2010.

Jones P., *Respecting Beliefs and Rebucking Rushdie*, „British Journal of Political Science” 1990, vol. 20, no. 4.

Karsznicki K., *Przestępstwa popełniane z pobudek rasistowskich lub ksenofobicznych*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 2.

Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1932.

Makarska M., *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w Kodeksie karnym z 1997 r.*, Lublin 2005.

Nalewajko J.J., Kubiak R., *Sztuka jako okoliczność wyłączająca bezprawność?*, „Palestra” 2000, nr 9-10.

Netton I.R., *Text and Trauma: An East-West Primer*, Richmond: Curzon Press, 1996.

Plewa E., *Kult religijny w prawie polskim – gwarancje wolności*, [w:] M. Stanulewicz, E. Plewa, C. Linowski (red.), *Państwo wobec religii. Teraźniejszość i przeszłość*, Łódź 2021.

Pohl Ł., Czepita S., *Strona podmiotowa przestępstwa obrazy uczuć religijnych i jego formalny charakter*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 12.

T. Hansard, *Parliamentary Debates (Lords)*, vol. 389 (Feb. 23, 1978).

Warylewski J., *Pasja czy obraza uczuć religijnych?, Spór wokół art. 196 k.k.*, [w:] L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda (red.), *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, Lublin 2005.

Wojciechowska J., [w:] A. Wąsek, R. Zawłocki, *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. 1.

Wojciechowska J., [w:] B. Kunicka-Michalska, J. Wojciechowska, *Przestępstwa przeciwko wolności, wolności sumienia i wyznania, wolności seksualnej i obyczajności oraz czci i nietykalności cielesnej. Rozdziały XXIII, XXIV, XXV, XXVII kodeksu karnego. Komentarz*.

Wojciechowska J., [w:] J. Warylewski (red.), *System prawa karnego. Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, t. 10, Warszawa 2012.

Wróbel W., [w:] W. Wróbel, A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117-211a, cz.1*.

Wąsek A., *Ochrona uczuć religijnych w prawie karnym*, [w:] H. Misztal, *Prawo wyznaniowe III RP*, Lublin-Sandomierz 1999.

Zoll A., [w:] W. Wróbel, A. Zoll, *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do art. 117-211a, cz.1*.

Źródła elektroniczne:

<http://www.osce.org/fom/154846?download=true> [dostęp: 01.06.2022].

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrc/docs/gc34.pdf> [dostęp: 01.06.2022].

<https://dziennikbałtycki.pl/gdansk-kolejny-proces-nergala-tym-razem-wyjatkowo-przewlekly-zarzucana-obraza-uczuc-religijnych-miala-nastapic-juz-po-nad-5-lat/ar/c13-16345643> [dostęp 01.06.2022].

<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/wyznania-religijne/zycie-religijne-w-polsce-wyniki-badania-spojnosci-spoecznej-2018,8,1.html> [dostęp: 01.06.2022].

<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/inne-opracowania/wyznania-religijne/zycie-religijne-w-polsce-wyniki-badania-spojnosci-spoecznej-2018,8,1.html> [dostęp: 01.06.2022].

<https://www.article19.org/data/files/pdfs/standards/the-camden-principles-on-freedom-of-expression-and-equality.pdf> [dostęp: 01.06.2022].

<https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/777116,sad-ostatecznie-uniewinnil-nergala-adam-darski-podarl-na-koncertcie-biblie.html> [dostęp 01.06.2022].

https://www.legislationline.org/download/id/6172/file/277_HCRIM_POL_3Dec2015_pol.pdf [dostęp: 01.06.2022].

https://www.legislationline.org/download/id/6172/file/277_HCRIM_POL_3Dec2015_pol.pdf [dostęp: 01.06.2022].

<https://www.ohchr.org/en/press-releases/2009/10/commission-adopts-resolutions-combating-defamation-religions-and-right> [dostęp: 01.06.2022].

<https://www.rp.pl/prawo-karne/art18965981-sad-matka-boska-w-teczowej-aureoli-to-nie-bluznierstwo> [dostęp 01.06.2022].

<https://www.wprost.pl/tygodnik/10087273/awantura-o-maryje.html> [dostęp 01.06.2022].

Jaworski D, Muller M., *Rozmowa z A. Zollem, Kodeks Boga nie chroni*, Tygodnik Powszechny, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/kodeks-boga-nie-chroni-143604> [dostęp: 01.06.2022].

Łojek-Magdziarz A., *Zbrodnia i kara - sprawa Rushdiego. Książka, która niósła ze sobą śmierć*, <https://wiadomosci.onet.pl/kiosk/zbrodnia-i-kara-sprawa-rushdiego/2rbl8> [dostęp: 21.02.2007].

Orzecznictwo:

Wyrok TK z dnia 7 czerwca 1994 r., sygn. akt. K 17/93.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 kwietnia 2004 r., sygn. akt I CK 484/03.

Uchwała SN z 29.10.2012 r. (I KZP 12/12), OSNKW 2012/11, poz. 112.

Postanowienie SN z 5.03.2015 r., III KK 274/14, OSNKW 2015/9, poz. 72.

Choudhury przeciwko Wielkiej Brytanii, skarga 17439/90, dec. z 5 marca 1991 r. (niepubl.).

Bowman v. Secular Society Ltd., Appeal Cases 1917.

Cohen's Criminal Appeal Cases 1921, t. 16.

Queen's Bench 1979, t. 1.

Skarga 17419/90, wyrok z 25 listopada 1996, RJD 1996-V.

Trial of Sir Charles Sedley, Sid. 1663, t. 1.

The Law Commission, Report no. 145: Criminal Law: Offences against Religion and Public Worship (1985).

U.K. Action Committee on Islamic Affairs, oświadczenie z 28 października 1988 r.

HOW TO OFFEND WHAT CANNOT BE OFFENDED,
IS THERE STILL A PLACE TODAY
FOR THE CRIMINALISATION OF OFFENCES AGAINST
RELIGIOUS FEELINGS? OBSERVATIONS IN THE LIGHT
OF THE EXPERIENCE OF THE CRIME OF BLASPHEMY
IN THE COMMON LAW SYSTEM

Summary: This study is a comparative analysis of the English blasphemy law and the future of the Polish criminal legal construction relating to the crime of insulting religious feelings in the light of recent demands to tighten criminal responsibility for the same act. This one, in turn, will serve to reflect on the place of the same crime in the catalog of criminal acts in the era of modern times.

Keywords: blasphemy, religious blasphemy, offense of religious feelings.

EMIL PLEWA

UNIwersYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

ORCID: 0000-0001-5303-4843

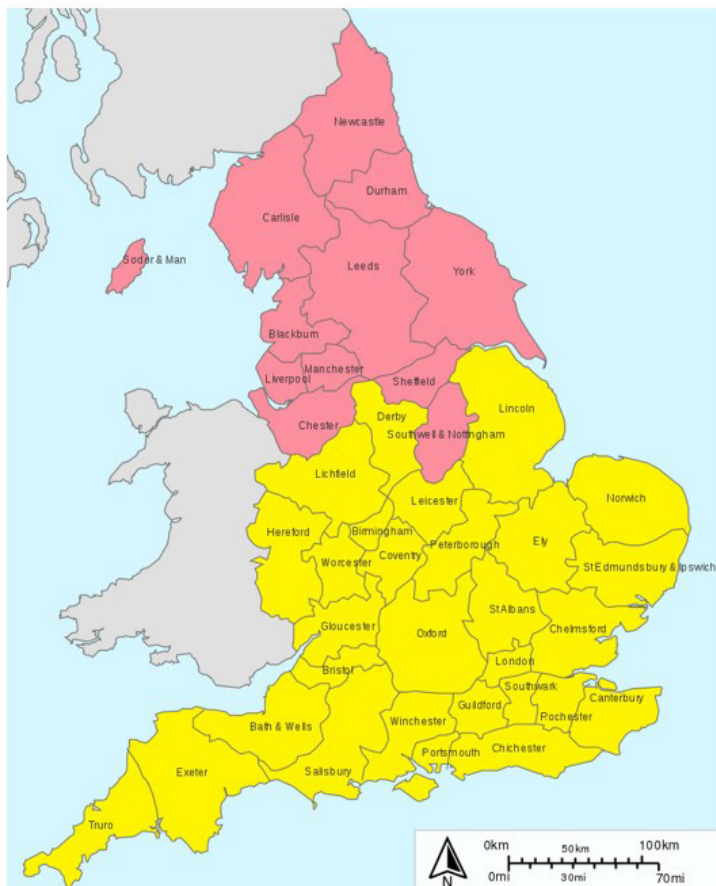
DIECEZJE KOŚCIOŁÓW ANGLIKAŃSKICH ORAZ KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO NA WYSPACH BRYTYJSKICH

Abstrakt: Niniejszy rozdział przedstawia podział administracyjny kościołów wspólnoty anglikańskiej na Wyspach Brytyjskich, tj. Kościoła Anglii, Kościoła Walii, Szkockiego Kościoła Episkopalnego oraz Kościoła Irlandii. Ponadto tekst ukazuje podział administracyjny Kościoła Rzymskokatolickiego na Wyspach Brytyjskich.

Słowa kluczowe: Wielka Brytania, anglikanizm, Kościół Anglii, Kościół Walii, Szkocki Kościół Episkopalny, Kościół Irlandii, katolicyzm, Kościół Katolicki, podział administracyjny, prowincje kościelne, diecezje.

I. KOŚCIOŁY WSPÓLNOTY ANGLIKAŃSKIEJ

1. KOŚCIOŁ ANGLII

Mapa 1. Diecezje Kościoła Anglii w Wielkiej Brytanii¹.

■ Province of Canterbury ■ Province of York

1.1. Prowincja Canterbury

- **Diecezja Canterbury**²
- Diecezja Bath and Wells
- Diecezja Birmingham

¹ Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dioceses_of_Church_of_England.svg [dostęp: 23.08.2023].

² Arcybiskup, Prymas całej Anglii.

- Diecezja Bristol
- Diecezja Chelmsford
- Diecezja Chichester
- Diecezja Coventry
- Diecezja Derby
- Diecezja Ely
- Diecezja Exeter
- Diecezja Gibraltaru w Europie
- Diecezja Gloucester
- Diecezja Guildford
- Diecezja Hereford
- Diecezja Leicester
- Diecezja Lichfield
- Diecezja Lincoln
- Diecezja Londynu
- Diecezja Norwich
- Diecezja Oxfordu
- Diecezja Peterborough
- Diecezja Portsmouth
- Diecezja Rochester
- Diecezja Saint Albans
- Diecezja Saint Edmundsbury i Ipswich
- Diecezja Salisbury
- Diecezja Southwark
- Diecezja Truro
- Diecezja Winchester³
- Diecezja Worcester

1.2. Prowincja Yorku

- **Diecezja Yorku⁴**
- Diecezja Blackburn
- Diecezja Carlisle
- Diecezja Chester
- Diecezja Durham
- Diecezja Leeds

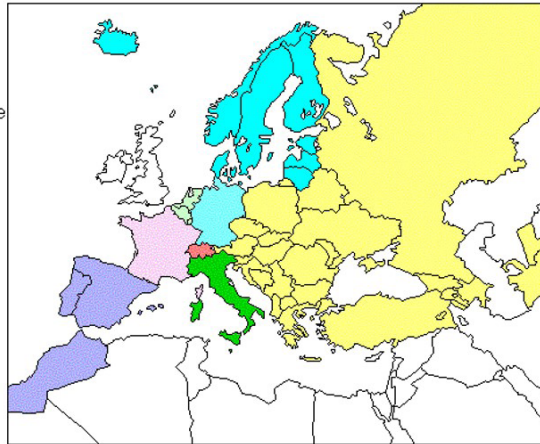
³ Obejmuje także Wyspy Normandzkie.

⁴ Arcybiskup, Prymas Anglii.

- Diecezja Liverpoolu
- Diecezja Manchester
- Diecezja Newcastle
- Diecezja Sheffield
- Diecezja Sodor i Man
- Diecezja Southwell i Nottingham

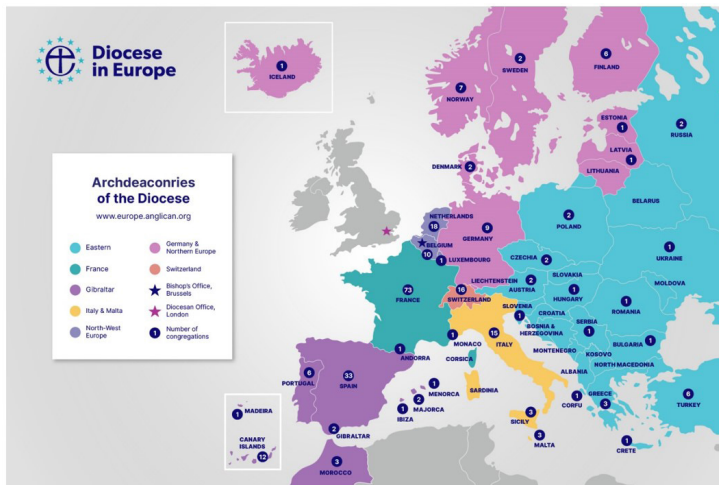
Archdeacons of the diocese of Gibraltar in Europe

- Germany & Northern Europe
- Eastern
- Northwest Europe
- France (inc. Monaco)
- Gibraltar
- Italy & Malta
- Switzerland

1950 KH

Mapa 2. Diecezja Gibraltaru w Europie z podziałem na archidiakonaty⁵.

Mapa 3. Diecezja Gibraltaru w Europie z podziałem na archidiakonaty⁶.

⁵ Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Anglican_Diocese_in_Europe_map.svg [dostęp: 23.08.2023].

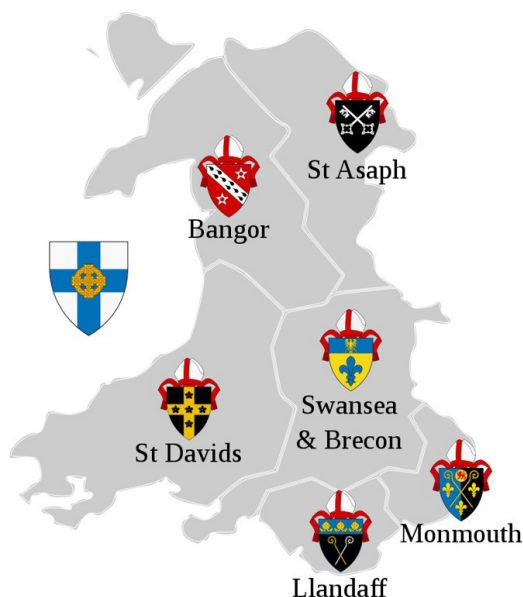
⁶ Źródło: <https://www.europe.anglican.org/sites/default/files/2023-10/019%20Diocese%20Map%20Landscape%20RGB.jpg> [dostęp: 23.08.2023].

1.3. *Extra-provincial Anglican churches*⁷:

- Hiszpański Reformowany Kościół Episkopalny (ang. *The Spanish Reformed Episcopal Church*).
- Kościół Anglikański Bermudów (ang. *The Anglican Church of Bermuda*),
- Kościół Cejlonu (ang. *The Church of Ceylon*),
- Luzytański Katolicki Apostolski Kościół Ewangelicki (ang. *The Lusitanian Catholic Apostolic Evangelical Church*),
- Parafia na Falklandach (ang. *The Parish of the Falkland Islands*),

2. KOŚCIOŁ WALII

- **Diecezja Bangor**
- Diecezja Llandaff
- Diecezja Monmouth
- Diecezja Saint David's
- Diecezja Saint Asaph
- Diecezja Swansea i Brecon

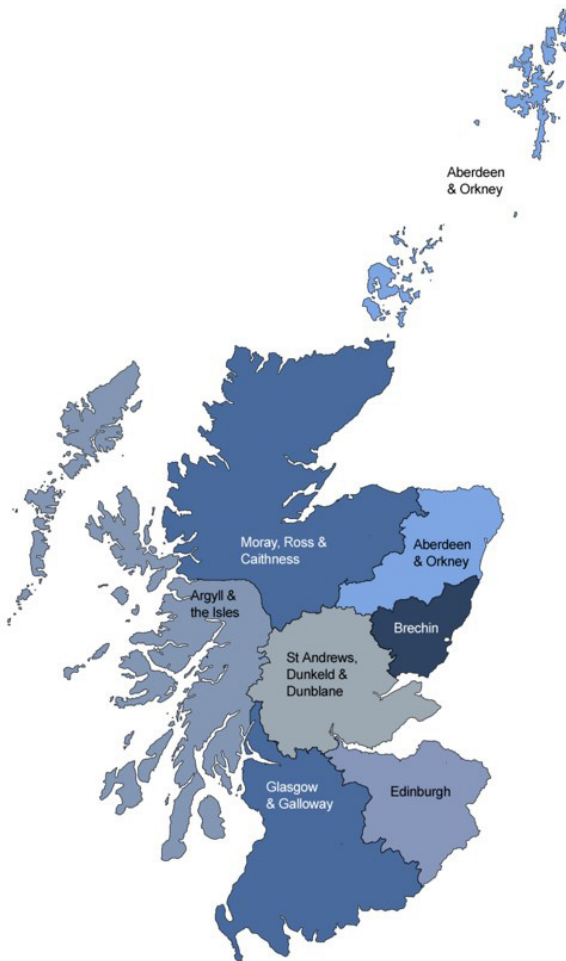
Mapa 4. Diecezje Kościoła Walii⁸.

⁷ Podległe arcybiskupowi Canterbury.

⁸ Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_of_Church-in-Wales.svg [dostęp: 23.08.2023].

3. SZKOCKI KOŚCIÓŁ EPISKOPALNY

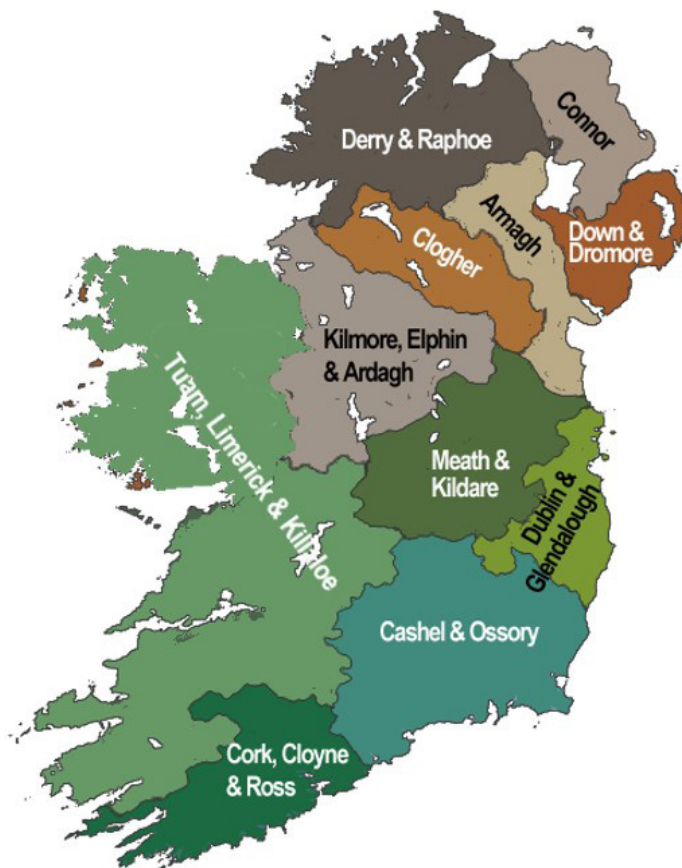
- Diecezja Aberdeen i Orkney
- Diecezja Argyll i the Isles
- Diecezja Brechin
- Diecezja Edynburga
- Diecezja Glasgow i Galloway
- Diecezja Moray, Ross i Caithness
- Diecezja Saint Andrews, Dunkeld i Dunblane

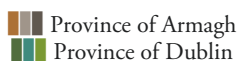
Mapa 5. Diecezje Szkockiego Kościoła Episkopalnego⁹.

⁹ Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dioceses_of_the_Scottish_Episcopal_Church.png [dostęp: 23.08.2023].

4. KOŚCIÓŁ IRLANDII

Mapa 6. Diecezje Kościoła Irlandii¹⁰.

4.1. Prowincja Armagh

- **Diecezja Armagh**¹¹
- Diecezja Clogher
- Diecezja Connor

¹⁰ Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dioceses_of_the_Church_of_Ireland.png [dostęp: 23.08.2023].

¹¹ Arcybiskup, Prymas Całej Irlandii.

- Diecezja Derry i Raphoe
- Diecezja Down i Dromore
- Diecezja Kilmore, Elphin i Ardagh

4.2. Prowincja Dublinia

- **Diecezja Dublinia**¹²
- Diecezja Cashel i Ossory
- Diecezja Cork, Cloyne i Ross
- Diecezja Tuam, Limerick i Killaloe
- Diecezja Meath i Kildare

II. KOŚCIÓŁ KATOLICKI (RZYMSKOKATOLICKI)

1. KONFERENCJA EPISKOPATU ANGLII I WALII

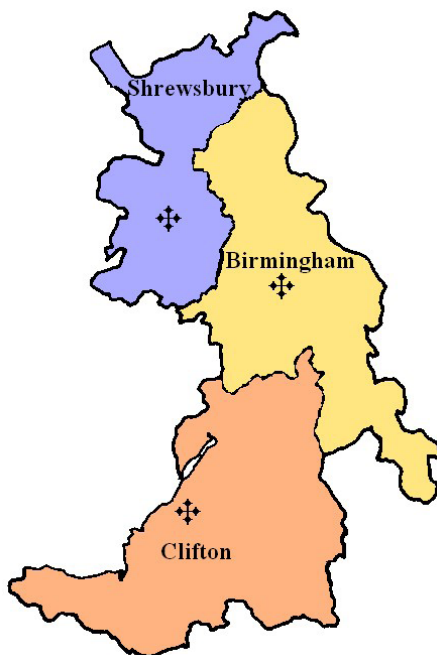
Mapa 7. Diecezje Anglii i Walii¹³.

¹² Arcybiskup, Prymas Irlandii.

¹³ Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:English_and_Welsh_Catholic_Dioceses_Map.png [dostęp: 23.08.2023].

1.1. Metropolia Birmingham

- **Archidiecezja Birmingham**
- Diecezja Clifton
- Diecezja Shrewsbury

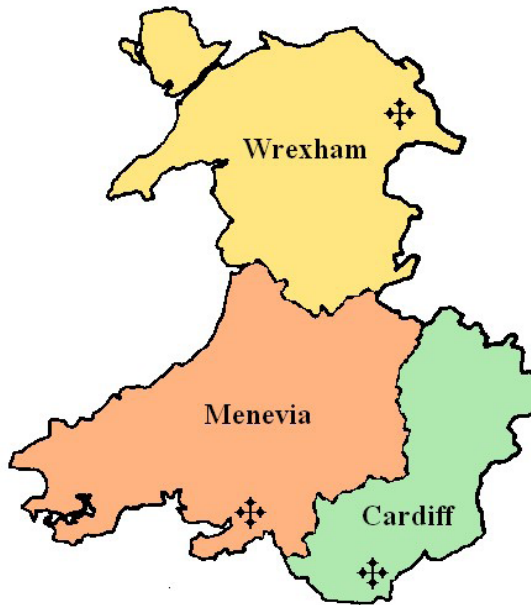

Mapa 8. Diecezje metropolii Birmingham¹⁴.

1.2. Metropolia Cardiff

- **Archidiecezja Cardiff**
- Diecezja Menevia
- Diecezja Wrexham

¹⁴ Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Province_of_Birmingham.png [dostęp: 23.08.2023].

Mapa 9. Diecezje metropolii Cardiff¹⁵.

1.3. Metropolia Liverpoolu

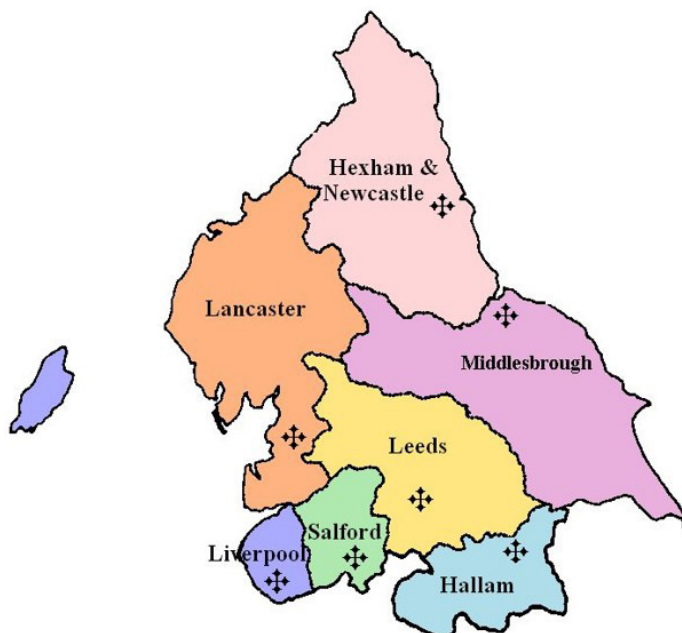
- **Archidiecezja Liverpoolu**
- Diecezja Hallam
- Diecezja Hexham i Newcastle
- Diecezja Lancaster
- Diecezja Leeds
- Diecezja Middlesbrough
- Diecezja Salford

1.4. Metropolia Southwark

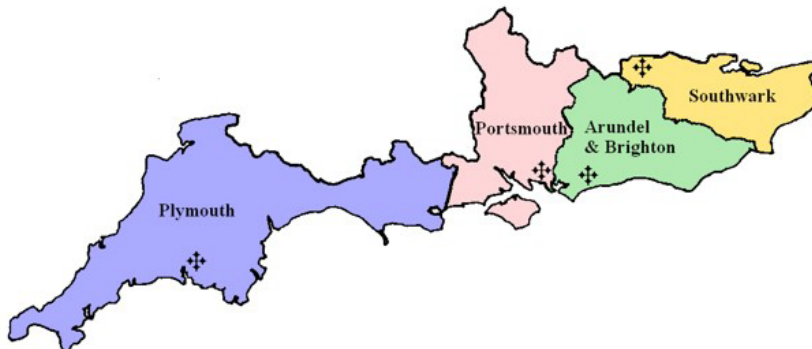
- **Archidiecezja Southwark**
- Diecezja Arundel and Brighton
- Diecezja Plymouth¹⁶
- Diecezja Portsmouth

¹⁵ Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Province_of_Cardiff.png [dostęp: 23.08.2023].

¹⁶ Obejmuje także nieznaną na mapie Wyspy Normandzkie.

Mapa 10. Diecezje metropolii Liverpoolu¹⁷.

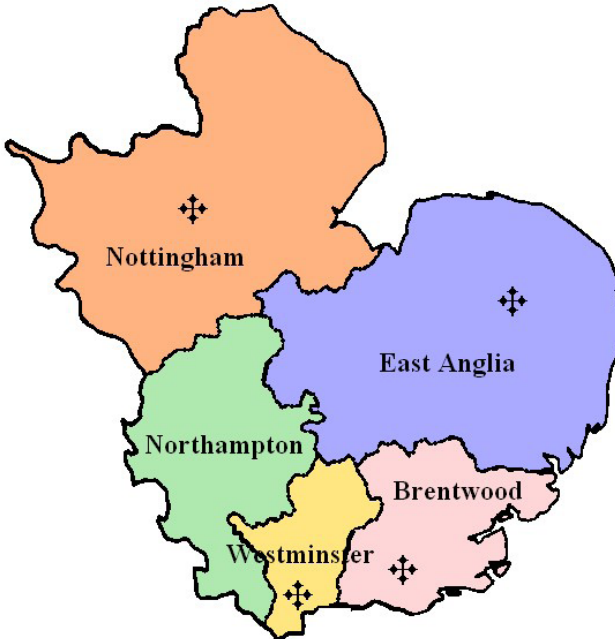
Mapa 11. Diecezje metropolii Southwark¹⁸.

¹⁷ Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Province_of_Liverpool.png [dostęp: 23.08.2023].

¹⁸ Źródło: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Catholic_dioceses_in_Great_Britain#/media/File:Province_of_Southwark.png [dostęp: 23.08.2023].

1.5. Metropolia Westminsterska

- **Archidiecezja westminsterska**¹⁹
- Diecezja Brentwood
- Diecezja wschodnioangielska
- Diecezja Northampton
- Diecezja Nottingham

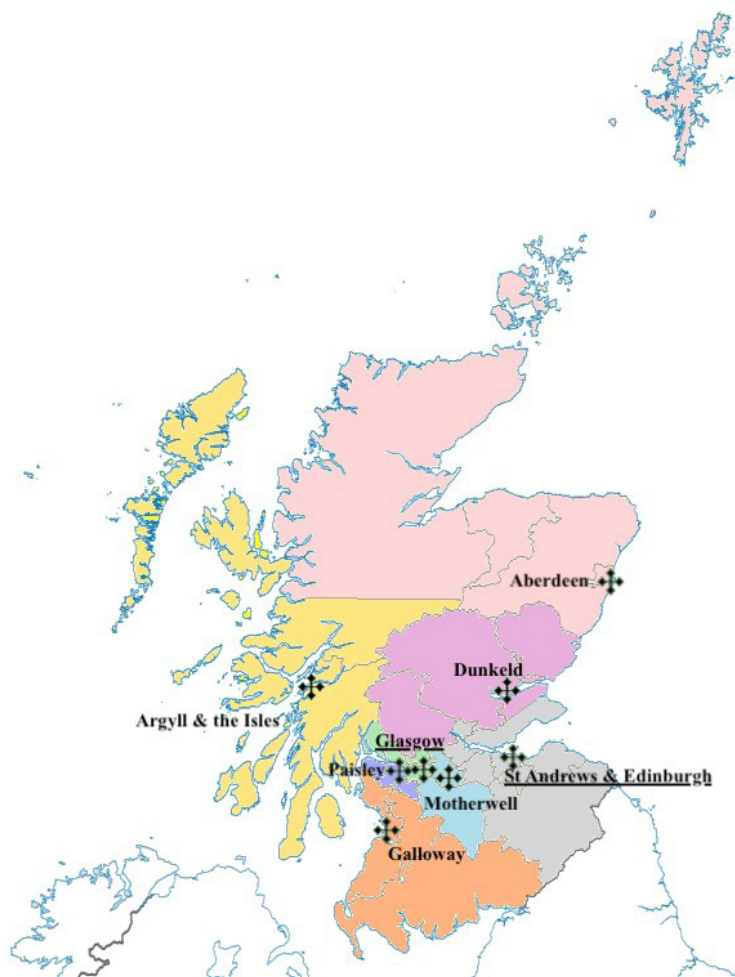

Mapa 12. Diecezje metropolii Westminsterskiej²⁰.

¹⁹ Prymas Anglii i Walii.

²⁰ Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Province_of_Westminster.png [dostęp: 23.08.2023].

2. KONFERENCJA EPISKOPATU SZKOCJI

Mapa 13. Diecezje Szkocji²¹.

2.1. Metropolia Saint Andrews i Edynburga

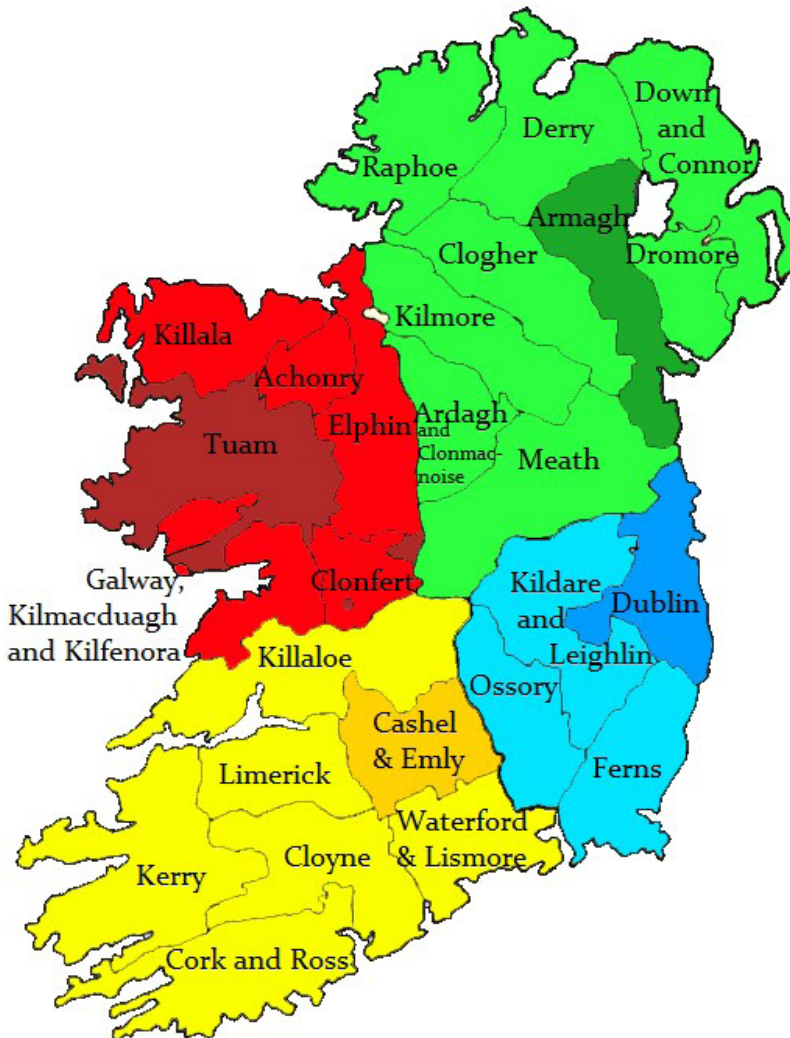
- **Archidiecezja Saint Andrews i Edynburga**
- Diecezja Aberdeen
- Diecezja Argyll i the Isles
- Diecezja Dunkeld
- Diecezja Galloway

²¹ Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Scottish_Catholic_Dioceses.png [dostęp: 23.08.2023].

2.2. Metropolia Glasgow

- Archidiecezja Glasgow
- Diecezja Motherwell
- Diecezja Paisley

3. KONFERENCJA EPISKOPATU IRLANDII

Mapa 14. Diecezje w Irlandii²².
Ciemniejszym kolorem zaznaczono archidiecezje.

²² Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Catholic_dioceses_of_Ireland_with_names.png [dostęp: 23.08.2023].

3.1. Metropolia Armagh

- **Archidiecezja Armagh**²³
- Diecezja Ardagh i Clonmacnoise
- Diecezja Clogher
- Diecezja Derry
- Diecezja Down-Connor
- Diecezja Dromore
- Diecezja Kilmore
- Diecezja Meath
- Diecezja Raphoe

3.2. Metropolia Cashel

- **Archidiecezja Cashel i Emly**
- Diecezja Cloyne
- Diecezja Cork i Ross
- Diecezja Kerry
- Diecezja Killaloe
- Diecezja Limerick
- Diecezja Waterford i Lismore

3.3. Metropolia dublińska

- **Archidiecezja dublińska**²⁴
- Diecezja Ferns
- Diecezja Kildare-Leighlin
- Diecezja Ossory

3.4. Metropolia Tuam

- Archidiecezja Tuam
- Diecezja Achonry
- Diecezja Clonfert
- Diecezja Elphin
- Diecezja Galway-Kilmacduagh
- Diecezja Killala

²³ Prymas Calej Irlandii.

²⁴ Prymas Irlandii.

BIBLIOGRAFIA

Opracowano na podstawie baz:

Anglican Communion, <https://www.anglicancommunion.org/> [dostęp: 23.08.2023].

Catholic-Hierarchy, <https://www.catholic-hierarchy.org/> [dostęp: 23.08.2023].

GCatholic, <http://www.gcatholic.org/> [dostęp: 23.08.2023].

The Anglican Domain, <http://anglican.org/> [dostęp: 23.08.2023].

Spis map:

Mapa 1. Diecezje Kościoła Anglii w Wielkiej Brytanii. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dioceses_of_Church_of_England.svg [dostęp: 23.08.2023].

Mapa 2. Diecezja Gibraltaru w Europie z podziałem na archidiecezje. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Anglican_Diocese_in_Europe_map.svg [dostęp: 23.08.2023].

Mapa 3. Diecezja Gibraltaru w Europie z podziałem na archidiecezje. <https://www.europe.anglican.org/sites/default/files/2023-10/019%20Diocese%20Map%20Landscape%20RGB.jpg> [dostęp: 23.08.2023].

Mapa 4. Diecezje Kościoła Walii. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_of_Church-in-Wales.svg [dostęp: 23.08.2023].

Mapa 5. Diecezje Szkockiego Kościoła Episkopalnego. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dioceses_of_the_Scottish_Episcopal_Church.png [dostęp: 23.08.2023].

Mapa 6. Diecezje Kościoła Irlandii. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dioceses_of_the_Church_of_Ireland.png [dostęp: 23.08.2023].

Mapa 7. Diecezje Anglii i Walii. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:English_and_Welsh_Catholic_Dioceses_Map.png [dostęp: 23.08.2023].

Mapa 8. Diecezje metropolii Birmingham. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Province_of_Birmingham.png [dostęp: 23.08.2023].

Mapa 9. Diecezje metropolii Cardiff. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Province_of_Cardiff.png [dostęp: 23.08.2023].

Mapa 10. Diecezje metropolii Liverpoolu. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Province_of_Liverpool.png [dostęp: 23.08.2023].

Mapa 11. Diecezje metropolii Southwark. https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Catholic_dioceses_in_Great_Britain#/media/File:Province_of_Southwark.png [dostęp: 23.08.2023].

Mapa 12. Diecezje metropolii Westminsterskiej. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Province_of_Westminster.png [dostęp: 23.08.2023].

Mapa 13. Diecezje Szkocji. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Scottish_Catholic_Dioceses.png [dostęp: 23.08.2023].

Mapa 14. Diecezje w Irlandii. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Catholic_dioceses_of_Ireland_with_names.png [dostęp: 23.08.2023].

DIOCESES OF THE ANGLICAN CHURCHES AND THE CATHOLIC CHURCH IN THE BRITISH ISLES

Abstract: This chapter presents the administrative division of the churches of the Anglican Communion in the British Isles, i.e. the Church of England, the Church of Wales, the Scottish Episcopal Church and the Church of Ireland. In addition, the text shows the administrative division of the Roman Catholic Church in the British Isles.

Keywords: United Kingdom, Anglicanism, Church of England, Church of Wales, Scottish Episcopal Church, Church of Ireland, Catholicism, Catholic Church, administrative division, ecclesiastical provinces, dioceses.

Monografia, którą kierujemy do rąk Czytelników, stanowi próbę ukazania wielowarstwowej i złożonej problematyki relacji jaka zachodziła i zachodzi pomiędzy tronem, kościołem a prawem w Zjednoczonym Królestwie. Autorzy poszczególnych tekstów naświetlając poszczególne problemy z tym związane, odkrywają często obszary nowe, nieznanne polskiemu czytelnikowi, zaś w warstwie doktrynalnej i historycznej bez wątpienia zupełnie odmienne od historii i doświadczeń polskiego katolicyzmu.

Trafny należy uznać dóbr tekstów, dzięki któremu w oryginalny sposób scharakteryzowano nie tylko wybrane zagadnienia, instytucje, czy procesy w całościowym kontekście rozpatrywanego tematu, ale również z szerokiej perspektywy skutków społecznych. Jak zaznaczono powyżej bardzo szeroka i trafnie ujęta charakterystyka wskazuje na szeroki zakres interdyscyplinarności tomu,

- z recenzji prof. UAM dr. hab. Przemysława Krzywoszyńskiego

MONOGRAFIA POWSTAŁA Z INICJATYWY:

Koło Naukowe Prawa Wyznaniowego
WPiA UAM

ISBN: 978-83-67959-04-9